

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN JULKAISUJA
A-sarja N:o 85

Hannu Tapani Klami

IULIUS PAULUS

Lakimiesura 200-luvun Roomassa

**SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN
JULKAISUJA
A-sarja N:o 85**

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN JULKAISUJA
A-sarja N:o 85

HANNU TAPANI KLAMI

IULIUS PAULUS

Lakimiesura 200-luvun Roomassa

Iulius Paulus

A Roman Lawyer's Career in the 3rd Century

S U M M A R Y

AKATEEMINEN KIRJAKAUPPA
JAKAJA

IULIUS PAULUS

Lakimiesura 200-luvun Roomassa

KIRJOITTANUT

HANNU TAPANI KLAMI

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS

ESIPUHE

Tutkimus pyrkii täyttämään aukon roomalaisoikeudellisessa kirjallisuudessa. Olen pyrkinyt käsittelemään Pauluksen elämään liittyviksi katsotut lähteet kokonaisuudessaan, myös ne, joista tarkemman tarkastelun jälkeen ei ole mitään saatavissa. Lähteiden ollessa erittäin niukat olisi houkuttelevalta ehkä tuntunut yrittää kytkeä Pauluksen ura laajemmin roomalaisen virkamieskarriäärin yleisiin piirteisiin tai niihin poliittisiin tapahtumiin, jotka Pauluksen toiminta-aikana 200-luvun alussa Roomassa sattuiivat. Olen kuitenkin tietoisesti rajoittanut taustailmiöiden selvittelyä tämän tutkimuksen puitteissa, joskin tällaiset seikat on otettu laajemmin huomioon kuin mitä niistä on nyt kirjoitettu.

Bibliografisessa suhteessa on esiintynyt vaikeuksia. Huolimatta selvistä aukoista en kuitenkaan ole katsonut aiheelliseksi viivyttää tutkimuksen valmistumista ja julkisuuteen saattamista, koska aukot pääasiassa koskevat juuri niitä taustailmiöitä, toisin sanoen karriäärin ja virkojen yleisluonnetta sekä poliittisia tapahtumia, jotka jäävät tämän tutkimuksen kysymyksenasettelujen ulkopuolelle. Bibliografia on sikälikin selektiivinen, että siteeraan yleensä vain sitä relevanttia materiaalia, jonka olen valinnut yksityiskohtaisemman keskustelun kohteeksi enkä pyri osoittamaan kaikkia auktoreita, jotka ovat ilmaisseet mielipiteensä käsiteltävästä asiasta yleensä vain aikaisempiin tuloksiin yhtyen.

Kiitollisuuteni kohdistuu monille tahoille, etenkin minua taloudellisesti tukeneille Emil Aaltosen säätiölle, Oikeustieteen tutkimussäätiölle ja Valtion yhteiskuntatieteelliselle toimikunnalle sekä niille kirjastoille, jotka ovat minua joustavasti avustaneet, nimittäin Istituto di diritto romano, Roma, Institut für geschichtliche Rechtswissenschaft, Heidelberg ja Turun Yliopiston kirjasto.

Erityisen kiitoksen kohdistan professori Jaakko Suolahdelle, joka on lukenut käsikirjoituksen ja esittänyt kannustavaa kritiikkiä.

Turussa, tammikuulla 1969

Hannu Tapani Klami

SISÄLLYSLUETTELO

Esipuhe	V
Luettelo käytetystä lähdekirjallisuudesta	IX
Lyhenteitä	XII
Johdanto	1
I luku. SYNTYPERÄ JA OPPIVUODET	5
II luku. PAULUS ASIANAJAJANA?	23
III luku. TEOSTEN AJOITUKSEN METODIONGELMIA	38
IV luku. VIRKAURAN ALKUTAIVAL	54
a) Papinianuksen neuvosto	54
b) Magister memoriae	62
c) Pauluksen toiminta keisarin neuvostossa	65
V luku. OLIKO PAULUS PREFEKTI?	79
VI luku. PAULUKSEN AJOITUS	97
Summary	104
Hakemisto	114

LUETTELO KÄYTETYSTÄ LÄHDEKIRJALLISUUDESTA

- Albertario, Emilio*, Appunti sul peculium castrense, Studi di diritto romano, I, Roma 1933 s. 157 ss.
- Appleton, Charles*, Histoire de la compensation, Paris 1897.
- Arangio-Ruiz, Vincenzo*, Storia di diritto romano, Napoli 1957. (*Arangio-Ruiz*, Storia)
- Balog, Elémer*, Skizzen aus der römischen Rechtsgeschichte, I, Die Gleichzeitigkeit der Gardepräfektur des Iulius Paulus und Domitius Ulpianus. Études P. Fr. Girard, II, Paris 1913 s. 337 ss (*Balog*, Gardepräfektur)
- Berger, Adolf*, Iulius Paulus, artikkeli: *Pauly—Wissowa et al.* Realenzyklopedie der classischen Altertumswissenschaft, 19, Stuttgart 1919 p. 690 pp (*Berger*, Iulius Paulus)
- Beseler, Gerhard von*, Beiträge zur Kritik der römischen Rechtsquellen, I, Tübingen 1911.
- Bleichen, Jochen*, Senatsgericht und Kaisergericht. Eine Studie zur Entwicklung des Prozessrechts im frühen Prinzipat, Göttingen 1962 (*Bleichen*, Kaisergericht).
- Bremer, F. P.*, Die Rechtslehrer und Rechtsschulen im römischen Kaiserreich, Berlin 1868 (*Bremer*, Rechtslehrer).
- Cagnat, René*, Cours d'épigraphie latine. Paris 1914. (*Cagnat*, Cours).
- Clark, E. E.*, History of Roman Private Law, I, Sources. Reprint New York 1965 (*Clark*, History).
- Claus, A.*, 'Ο ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΟΣ, Diss. Köln 1965.
- Corpus Inscriptionum Latinarum (CIL)*
- Crook, John*, Consilium principis. Imperial Councils and Counsellors from Augustus to Diocletian. Cambridge 1955 (*Crook*, Consilium principis).
- Cuq, Eduard*, Mémoire sur le consilium principis d'Auguste à Dioclétien, Acad.-Inscr. et Belles-Lettres 1884 s. 397 ss.
- De Robertis, Francesco Maria*, Lavoro e lavoratori nel mondo romano. Bari 1963.
- Dessau, Herman*, Über Zeit und Persönlichkeit der Scriptores Historiae Augustae, *Hermes* 1889 s. 337 ss.
- Ensslin, W.*, praefectus, artikkeli: *Pauly—Wissowa et al.*, Realenzyklopedie 22, Stuttgart 1954 p. 1257 pp (*Ensslin*, praefectus).
- » — praefectus praetorio, artikkeli: *Pauly—Wissowa et al.*, Realenzyklopedie 22, Stuttgart 1954 p. 2391 pp (*Ensslin*, praefectus praetorio)

- Fitting, Hermann*, Alter und Folge der Schriften römischer Juristen von Hadrian bis Alexander, Halle 1908 (*Fitting, Alter und Folge*)
- » — Das Castrense Peculium in seiner geschichtlichen Entwicklung und heutigen gemeinrechtlichen Geltung, Halle 1871 (*Fitting, Peculium castrense*).
- Fluss, M.*, a memoria, artikkeli: *Pauly—Wissowa et al.*, Realenzyklopedie 15,1, Stuttgart 1931 p. 655 pp.
- Guarino, Antonio*, Labeone giurista meridionale, Labeo 1955 s. 49 ss.
- » — L' oggetto del »castrense peculium» BIDR 1941 s. 41 ss.
- » — Salvius Julianus, Napoli 1946.
- Hartke, Werner*, Geschichte und Politik im spätantiken Rom. Untersuchungen über die Scriptores Historiae Augustae, Neudruck Aalen 1962.
- Hirschfeld, Otto*, Die kaiserlichen Verwaltungsbeamten bis auf Diokletian, Berlin 1905 (*Hirschfeld, Verwaltungsbeamten*).
- Hitzig, Hermann Ferdinand*, Die Assessoren der römischen Magistrate und Richter. Eine rechtshistorische Abhandlung, München 1893 (*Hitzig, Assessoren*)
- Hohl, E.*, Über die Glaubwürdigkeit der Historia Augusta, Berlin 1953.
- Honoré, A. M.*, Gaius. A Biography, Oxford 1962 (*Honoré, Gaius*).
- » — Julian's Circle. TvR/RHD 1964 s. 1 ss (*Honoré, Julian's Circle*).
- » — Proculus, TvR/RHD 1962 s. 472 ss.
- » — The Severan lawyers; a preliminary survey, SDHI 1962 s. 162 ss. (*Honoré, The Severan lawyers*).
- *Howe, Laurence Lee*, The Pretorian Prefect from Commodus to Diocletian (A. D. 180—305), Diss. Chicago, Illinois 1942 (*Howe, Pretorian Prefect*).
- Hübner, Heinz*, Die römische Juristenausbildung. Politische und soziologische Zusammenhänge, Gedächtnisschrift Rudolf Schmidt, Berlin 1966 s. 551 ss.
- Jardé, Auguste*, Études critiques sur la vie et le règne de Sévère Alexandre, Paris 1925 (*Jardé, Sévère Alexandre*).
- Jolowicz, H. F.*, Historical Introduction to the Study of Roman Law, Cambridge 1961.
- Jörs, Paul*, Domitius Ulpianus, artikkeli: *Pauly—Wissowa et al.*, Realenzyklopedie 5 p. 1435 pp.
- Kajanto, Iiro*, The Latin Cognomina. Helsinki 1965.
- Kalb, Wilhelm*, Roms Juristen nach ihrer Sprache dargestellt, Leipzig 1890 (*Kalb, Roms Juristen*).
- Karlowa, Otto*, Römische Rechtsgeschichte I, Staatsrecht und Rechtsquellen, Leipzig 1885 (*Karlowa, Rechtsgeschichte*).
- Kaser, Max*, Das römische Zivilprozessrecht. München 1965.
- Kelly, John Maurice*, PRINCEPS IVDEX. Eine Untersuchung zur Entwicklung und zu den Grundlagen der kaiserlichen Gerichtsbarkeit. Weimar 1957.
- Klami, Hannu Tapani*, Kasuistiikkaa vai käsiteläinöppia. Roomalaisten juristien metodien tutkimisesta. HistAik 1968 s. 145 ss.
- » — Minä, Paulus — tarinaa roomalaisesta juristista. DL 1968 s. 502 ss.

- Klami, Hannu Tapani*, Vapaat ammatit. Roomalaisia perinteitä. DL 1967 s. 240 ss. (*Klami*, Vapaat ammatit).
- Kornemann, Ernst*, Doppelprinzipat und Reichstellung im Imperium Romanum, Leipzig und Berlin 1930 (*Kornemann*, Doppelprinzipat).
- Krüger, Paul*, Geschichte der Quellen und Litteratur des römischen Rechts, München und Leipzig 1912 (*Krüger*, Quellen).
- Kübler, Bernhard*, Geschichte des römischen Rechts. Ein Lehrbuch. Leipzig 1925 (*Kübler*, Geschichte).
- Kunkel, Wolfgang*, Herkunft und soziale Stellung der römischen Juristen, Graz—Wien—Köln 1967 (*Kunkel*, Herkunft).
- Lackeit, Iulia Cornelia Paula Augusta* (Iulius 564), artikkeli *Pauly—Wissowa* et al., Realenzyklopedie, Stuttgart 1919, 19 p. 925 p.
- Lanfranchi, Fabio*, Il diritto nei retori romani, Milano 1938.
- Lenel, Otto*, Das Edictum perpetuum, Neudruck Graz 1960.
- » — *Palingenesia iuris civilis*. Neudruck Graz 1960, I—II, (*Lenel*, Palingenesia).
- Levy, Ernst*, Sententiae Pauli. A Palingenesia of the Opening Titles as a Specimen of Research in West Roman Vulgar Law, Ithaca 1945.
- » — *Weströmisches Vulgarrecht. Das Obligationenrecht*. Weimar 1956.
- Mayer-Maly, Theodor*, Titius Aristo, artikkeli: *Pauly—Wissowa* et al., Realenzyklopedie, Suppl. 9, Stuttgart 1962 p. 1395 pp.
- » — *Ulpianus Marcellus*, artikkeli: *Pauly—Wissowa* et al., Realenzyklopedie, 9 A 1, Stuttgart 1961 p. 570 p.
- Mewaldt, Galenos*, artikkeli: *Pauly—Wissowa* et al., Realenzyklopedie, 13, Stuttgart 1910 p. 578 pp.
- Mommsen, Theodor*, Die Kaiserbezeichnung bei den römischen Juristen, ZRG 1870 s. 97 ss (*Mommsen*, Kaiserbezeichnung).
- » — *Römisches Staatsrecht*, Neudruck Basel 1952 (*Mommsen*, Staatsrecht).
- » — *Zu Papinians Biographie*, ZSS 1890 ja Gesammelte Schriften s. 64 ss.
- Nörr, Dieter*, Origo. Studien zur Orts- Stadt- und Reichszugehörigkeit in der Antike, TvR/RHD 1963 s. 525 ss.
- » — *Pragmaticus*, artikkeli: *Pauly—Wissowa* et al. Realenzyklopedie, Suppl. 10, Stuttgart 1965 p. 639 pp.
- Orestano, Riccardo*, Paolo, artikkeli: *Novissimo digesto italiano* (1965) s. 362—363.
- Pack, Roger A.*, (recognovit Artemidoros, Onirocriticon, Leipzig 1963 (*Pack*, Artemidoros).
- Passerini, Alfredo*, Le coorti pretorie, Roma 1939 (*Passerini*, Coorti).
- Pastori, Franco*, I prefetti del pretorio e l'arresto dell' attività giurisprudenziale, Studi Urbinati giur.-econ. 1950—1951, Milano 1951 s. 39 ss.
- Pernice, Alfred*, Marcus Antistius Labeo, Römisches Privatrecht im ersten Jahrhundert der Kaiserzeit, I, Halle 1873.
- Pflaum, H-G.*, Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire romaine, I—IV, Paris 1961 (*Pflaum*, Procurateurs).
- » — *Le marbre de Thorigny*. Paris 1948.

- Preisigke, Friedrich*, Girowesen im griechischen Ägypten enthaltend Korngiro Geldgiro Girobanknotariat mit Einschuss des Archivwesens. Ein Beitrag zur Geschichte des Verwaltungsdienstes im Altertum. Strassburg 1910.
- Pringsheim, Fritz*, The Legal Policy and Reforms of Hadrian, JRS 1934.
- Prosopographia Imperii Romani (PIR)*, Saec. I—II—III. Pars IV, ed. Arturus Stein — Leiva Petersen. Berlin 1966.
- Reintjes, Annemarie*, Untersuchungen zu den Beamten bei den Scriptoribus Historiae Augustae, Diss. Bonn, Düsseldorf 1961.
- Riess, Artemidoros (N:o 36)*, artikkeli: *Pauly—Wissowa et al.*, Realenzyklopedie 3, Stuttgart 1895 p. 1334 pp (*Riess, Artemidoros*).
- Sachers, Erich*, praefectus urbi, artikkeli: *Pauly—Wissowa et al.*, Realenzyklopedie 22, Stuttgart 1954 p. 2502 pp.
- Schiller, A. Arthur*, The Jurists and the Prefects of Rome. BIDR 1953 s. 60 ss.
- Schulz, Fritz*, History of Roman Legal Science, Oxford 1953 (*Schulz, Roman Legal Science*).
- Seeck, O.*, consistorium, artikkeli *Pauly—Wissowa et al.*, Realenzyklopedie 4. Stuttgart 1900 p. 928 p.
- » — scrinium, artikkeli: *Pauly—Wissowa et al.*, Realenzyklopedie II, 1, Stuttgart 1921 p. 893 pp.
- Stein, Arthur*, Der römische Ritterstand, München 1927.
- Straub, Johannes*, Studien zur Historia Augusta, Diss. Bern 1952.
- Taubenschlag, Raphael*, The Legal Profession in Greco—Roman Egypt, Festschrift Fritz Schulz, I, Tübingen 1951 s. 188 ss.
- Tzschirner, Kuno*, Zum Leben des Iulius Paulus (Artemidor, Onirocrit. IV, 80), ZRG 1876 s. 149 ss (*Tzschirner, Leben*).
- Wenger, Leopold*, Die Quellen des römischen Rechts, Wien 1953.
- Wieacker, Franz*, Recht und Gesellschaft in der Spätantike, Stuttgart 1964.
- » — Textstufen klassischer Juristen, Göttingen 1959. (*Wieacker, Textstufen*).
- Visky, Karoly*, Retribuzioni per il lavoro giuridico nelle fonti del diritto romano, IVRA 1964 s. 1 ss.

LYHENTEITÄ

- BIDR = Bullettino dell' Istituto di diritto romano, Roma.
- C = Codex Iustinianus
- D = Digesta
- DL = Defensor Legis.
- IVRA = Rivista internazionale di diritto romano e antico, Napoli.
- SDHI = Studia et Documenta Historiae et Iuris, Roma.
- SHA = Scriptorum Historiae Augustae
- TvR/RHD = Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis (Revue d' histoire de droit).
- ZRG = Zeitschrift für Rechtsgeschichte.
- ZSS = Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung.

JOHDANTO

Millainen yhteenkuuluvuus ihmisen sosiaalisen taustan, hänen elämänkohtaloidensa ja toisaalta tieteellisten mielipiteidensä välillä vallitsee, ei ole yksiselitteisesti ratkaistavissa. Joka tapauksessa tiedemiehen kirjoituksista saatavaa luonnekuvaa ei voi pitää täydellisenä, ellei sitä projisoida hänen omaa aikaansa ja elämänvaiheitaan vastaan. Iulius Paulus oli myöhäisklassisen ajan suurimpia roomalaisia juristeja, jonka laajasta ja monipuolisesta tuotannosta on säilynyt suuri määrä kirjoituksia sekä Iustinianuksen kompilaatiossa että sen ulkopuolella. Paulus-sitaatit muodostavat *Bergerin* arvion mukaan noin kuudenneksen *Digesta*-teoksesta.¹ Pauluksen elämänvaiheita koskevan tutkimuksen rajoittuessa vain yleisesityksiin ja laajempiin yhteyksiin voidaan erikoistutkimusta tämän vuoksi pitää tarpeellisenä.

Näkökulmani ei ole biografinen sanan traditionaalisessa merkityksessä. Biografinen aspekti vain eräällä tavoin kutoo yhteen joukon lähdekohtia, joiden on — oikeutetusti tai erheellisesti — katsottu tar koittavan Paulusta. Jätän tarkasteluni ulkopuolelle myös Pauluksen teosten syntyvaiheet ja arvioinnin, sikäli kuin niillä ei ole merkitystä hänen muun elämänsä tarkastelemiselle. Myöskään en aio projisoida Paulusta oman aikansa aatemaailmaa vasten, en myöskään tutki hänen merkitystään omalle ajalleen tai jälkimaailmalle, en myöskään pyri muodostamaan hänestä luonnekuvaa ihmisenä, tiedemiehenä tai poliitikkona.² Tämä kuuluisi klassistyyppiseen biogra-

¹ *Berger*, Adolf, Iulius Paulus, artikkeli teoksessa *Pauly—Wissowa et al.*, *Realenzyklopedie der classischen Altertumswissenschaft*, XIX, palstat 690 pp.

² Ks. *Klami*, Hannu Tapani, Minä, Paulus — tarinaa roomalaisesta juristista, DL 1968 s. 502 ss, jossa on esitetty näkemys Pauluksesta ihmisenä ja tiedemiehenä — joskin monilta kohdin jäämme vain arvailujen ja mielikuvituksen varaan. Siksi en ole ottanut näitä pohdintoja tähän teokseen.

fiaan, mutta jätän sen tässä syrjään, koska aspektini on lähdekriittinen.

Kiintoisaa on johdonomaisesti todeta, että Paulus on kiistanalainen henkilö, paitsi häntä koskevien tietojen niukkuudesta johtuen, myös siksi, että hänen tyyliinsä, esitystapansa ja mielipiteensä ovat herättäneet selviä puolesta tai vastaan -arvoarvostelmia. Pandektisti *Hotomannus* luonnehtii Paulusta riitapukariksi

»homo litigiosus natura controversus hostis antiquis iuris consultis...»

Myös *Ihering* piti Paulusta vähäisessä arvossa käyttäen mm. sellaisia luonnehdintoja kuin »Tadelsucht und Krittelei, Unduldsamkeit gegen fremde Ansichten.» Toisaalta antiikki piti Paulusta suuressa arvossa. Keisari Gordianuksen kanslian mukaan (C. 5. 4. 6) hän oli »vir prudentissimus», ja Modestinus kutsui Scaevolaa, Paulusta ja Ulpianusta *οἱ κορυφαῖοι τῶν νομικῶν*. Nykyinen käsitys tunnustaa Pauluksen ansiot omintakeisena ja kriittisenä universalistina.³ Paulus jää tosin *Digestassa* Ulpianuksen varjoon, mutta esim. *Honoré* olettaa Ulpianuksen jopa plagioineen eräitä Pauluksen kirjoituksia.⁴ Tosin hänen perustelunsa ovat kyseenalaisia.

³ Ks. *Beseler*, Gerhard von, Beiträge zur Kritik der römischen Rechtsquellen, Tübingen 1910 I s. 99 (joka ei juuri mainesanoja tuhlaa): »bedeutender Kopf», *Berger*, Iulius Paulus s. 690: »einer der hervorragendster römischer Juristen der klassischen Zeit», *Kübler*, Bernhard, Geschichte des römischen Rechts. Ein Lehrbuch. Leipzig 1925 s. 284: »Seine Entscheidungen sind scharfsinnig und elegant. Dass er sich in weltfremde Konstruktionen verstieg habe, wie *Ihering* behauptet, ist nicht wahr. Er bleibt durchaus auf dem Boden der Tatsachen...» *Kübler* liittää myös terveen järjen Pauluksen ominaisuuksiin. Ks. myös *Krüger*, Paul, Geschichte der Quellen und Litteratur des römischen Rechts, 2. Aufl. München und Leipzig 1912 »tüchtiger Jurist».

⁴ *Honoré*, Anthony Maurice, The Severan Lawyers: a Preliminary Survey, SDHI 1962 s. 162 ss, ks. jäljittelykysymyksestä s. 222 ss, joka suorastaan olettaa: »Ulpian wrote later than Paul and copied the substance of Paul's commentary, though not necessarily the exact words.» *Honorén* näyttö on kuitenkin kyseenalainen. VF 246 on tosin selvästi lectio difficilior verrattuna Ulpianuksen tekstiin VF 159. Mutta *Honorén* argumentit eivät riitä todistamaan, että Ulpianus olisi kopioinut Paulusta. Ehkä on totta, joskin epävarmaa, että »these two passages cannot be independent, because both have imperatores nostri instead of giving the real emperor's names.» Mutta se, että Pauluksella on »Imperatores nostri Aelio Diodoto salutem», kun taas Ulpianuksella »salutem» puuttuu, ei todista mitään, vaan voi olla kirjurin virhe. Samoin

Biografiset tutkimukset ovat viime vuosina etenkin *Honorén* ansiosta alkaneet tulla uudelleen muotiin. Jos etsisimme tyyppistä roomalaista juristikarriäriä, voisimme varmasti löytää valaisevampiakin esimerkkejä kuin Pauluksen. Vaikeutena roomalaisten juristien henkilökuvia piirrettäessä on lähdeaineiston tavaton niukkuus. *Honoré* lausuu suoraan, ettei spekulatiota tarvitse kavahtaa, ja tämän mukaisesti pyrkiikin korvaamaan tietojen aukollisuutta lähdekohtien pitkälle viedyn intuitiivisella ja spekulatiivisella tulkinnalla. Kuitenkin *Honoré*kin katsoo olevansa pakotettu toteamaan:⁵

»Paul remains a rather shadowy figure and many details of his career are still obscure.»

Tämän toteavat myös *Berger*⁶ ja *Kunkel*.⁷ Tietomme Pauluksesta ihmisenä ovat varsin niukat lukuunottamatta laajaa kokoelmaa juristikirjoituksissa, joista hänen kriittinen ja itsenäinen, jopa itsepäinen persoonallisuutensa käy selvästi esille, mutta henkilötietoja ei niistä helpolla löydä. Tämä seikka on pakottanut tutkijat harvojen lähteiden kireälle jännitettyyn tulkintaan, jopa spekulatioon, joka on ainoa mahdollisuus, ellei ihanteena pidetä *ars ignorandia*. Kuitenkin voidaan sanoa, että tietämisen halussa ei saa mennä liian pitkälle, koska spekulatio voi muuttua itsepetokseksi. Tämä tutkimus pyrkii arvioimaan lähdearvokysymyksiä, ja tulokset ovat suurelta osin kriittisiä niihin päätelmiin nähden, joita teksteistä on saatavissa. Kriittisyyteen kehottaa sitäpaitsi eräs toinenkin näkökohta. Roomalaisen oikeuden tutkijoita ymmärrettävästi kiinnostaa pyrkimys roomalaisen oikeustieteen luovan, ns. klassisen kauden päättymisen selittämiseen. Kausaliyhteyksiä voidaan hakea myös roomalaisen

sanajärjestyksen muutos *potiores nominare*-kohdassa on merkityksetön. Sen sijaan että *Ulpianus* olisi lukenut keisarillisen oikeusohjeen Paulukselta, ovat molemmat voineet käyttää samaa lähdettä. Vastaava on tilanne *Honorén* toisenkin esimerkin kohdalla, eikä todisteita ole siitä, että *Ulpianus* olisi välttämättä kirjoittanut myöhemmin kuin *Paulus*, saatikka plagioinut tätä.

⁵ *Honoré*, *The Severan lawyers* s. 226.

⁶ *Berger*, *Iulius Paulus* s. 691: »...über Paulus Lebenslauf wissen wir recht wenig».

⁷ *Kunkel*, *Wolfgang*, *Herkunft und soziale Stellung der römischen Juristen*, Weimar 1952 s. 245 toteaa: Über seine Herkunft freilich ist gar nichts bekannt, und die Namen, unter denen wir ihn kennen, sind beide so alltäglich, dass sie keinerlei Anknüpfungsmöglichkeiten bieten.»

oikeustieteellisen koulutuksen ja juristikunnan muutoksista. Tämä ongelma on liian laaja tämän tutkimuksen puitteisiin. Kuitenkin voidaan todeta, että Pauluksen uralla on merkittävä esimerkkiarvo tässäkin suhteessa. Siksi: jos halutaan tehdä pitemmälle meneviä johtopäätöksiä, on rakennettava perusta, joka ei nojaa savijaloille eikä liialliselle lähdekriittiselle optimismille.

Pyrkimättä esittämään yksityiskohtaista Stand der Lehre-selostusta voidaan todeta, että tiettyjä poikkeamia lukuunottamatta vallitseva kanta on sangen yksimielistä. Liikkeelle voidaan lähteä vallitsevan lähdetulkinnan kodifioivasta *Kunkelin* henkilötietokokoelmasta.⁸ *Kunkel* olettaa, että Paulus oli peräisin vasta Iulius-keisarisuvun aikana täydet kansalaisoikeudet saaneesta perheestä, joka tosin oli saattanut asua Italiassa sukupolvienkin ajan. Paulus oli nuoruudessaan asti ritarisäätyinen käyden läpi säätynsä normaalit virat ollen Papinianuksen asessorina tämän ollessa praefectus praetoriona. Lisäksi Paulus oli yhdessä Papinianuksen kanssa kuulunut luultavasti jo Septimius Severuksen yksin hallitessa tämän keisarilliseen consiliumiin, ollut magister memoriae-virassa⁹ sekä virkauransa huipentumana pretoriaanikaartin prefektin virassa. Pauluksen syntymä- ja kuolinaika eivät ole tiedossa,¹⁰ eivät myöskään hänen opintonsa, jos kohta onkin luultavaa, että Paulus on ollut Scaevolän oppilaana. Lisäksi *Kunkel* olettaa Pauluksen ainakin jonkin aikaa toimineen asianajajana.

⁸ *Kunkel*, *Herkunft* s. 244 s. Ks. myös etenkin *Berger*, Iulius Paulus s. 690 ss., *Honoré*, *The Severan lawyers* s. 216 ss., aikaisemmista *Tzschirner*, *Kuno*, *Zum Leben des Iulius Paulus*, *ZRG* 1876 s. 149 ss, *Karlowa*, *Otto*, *Römische Rechtsgeschichte I, Staatsrecht und Rechtsquellen*, Leipzig 1885 s. 744 ss, *Krüger*, *Geschichte* s. 227 ss, *Kübler*, *Rechtsgeschichte* s. 284, *Fitting*, *Hermann*, *Alter und Folge der Schriften römischer Juristen von Hadrian bis Alexander*, Halle 1908 s. 81 ss. ym., yleisesityksiä mm. *Arangio-Ruiz*, *Vincenzo*, *Storia del diritto romano*, Napoli 1957 s. 294 s., *Jolowicz*, *H. F.*, *Historical Introduction to the Study of Roman Law*, Cambridge 1961 s. 401.

⁹ Kiistanalaista, milloin.

¹⁰ Ajoitetaan yleensä 150–160 tienoille, ks. *Honoré*, *The Severan lawyers* s. 224, *Tzschirner*, *Leben* s. 152, joskin mainittujen tutkijoiden perustelut ovat, kuten jäljempänä esitetään, erheellisiä.

I l u k u

SYNTYPERÄ JA OPPIVUODET

Pauluksen syntymävuoden ajoitus käy päinsä vasta kun olemme selvittäneet muut hänen ajoittamiselleen relevantit virkauran ja tie-teellisen toiminnan kohdat.

Kunkel huomauttaa aivan oikein, että nimi Iulius Paulus on niin yleinen, ettei se anna mitään tukea juristimme syntyperää koskeville oletamuksille.¹ Nimi esiintyy usein piirtokirjoituksissakin.^{1a} Tapaamme henkilömme usein pelkällä nimellä Paulus — huomiota kiinnittää, että esim. Modestinus D. 27. 1. 13. 2. -tekstissään mainitsee Scaevolaa ja Ulpianuksen täydellisemmin nimin kuin Pauluksen:

οὗτος γὰρ καὶ Κερβίδιος Σκαίβουλος καὶ Παῦλος καὶ
Δομίτιος Οὐλπιανὸς οἱ κορυφαῖοι τῶν νομικῶν γράφουσιν

Tämä on kuitenkin vailla erityisempää merkitystä, koska meille on säilynyt useita tekstejä, joissa tapaamme juristin nimellä Iulius Paulus.²

Traditionaalinen käsitys on ollut, että keisari Heliogabaluksen ensimmäinen vaimo Iulia Cornelia Paul(l)a olisi ollut Pauluksemme sukulainen, jopa tytär.³ Tämä käsitys on saanut osakseen huomatt-

¹ *Kunkel*, *Herkunft* s. 245. Paulus-nimestä ks. *Kajanto*, *Iiro*, *The Latin Cognomina*, Helsinki 1965 s. 28 ja 37, myös s. 243 s.

^{1a} *Karlowa*, *Rechtsgeschichte* s. 744, torjuen jo sitkeän Padova-fantasian Pauluksen kotipaikasta. Fantasia perustui erääseen myöhäiseen perimätietoon.

² *Tzschirner*, *Leben* s. 152 huomauttaa, että myöhempänä aikana oli tapana käyttää jotain attribuuttia Paulus-nimen edessä sen seikan osoittamiseksi, että kyseessä ei ollut apostoli Paavali. Ks. *Cons.* 7,3. Ks. myös *Kajanto*, *Cognomina* s. 243 s.

³ *Karlowa*, *Rechtsgeschichte* s. 745.

tavaa epäluuloa myöhemmissä tutkimuksissa. *Kunkel*⁴ huomauttaa tätä vastaan, että nimen Iulius Paulus levinneisyys tekee tällaisen kytkennän hyvin epävarmaksi. Lisäksi Herodianos, V, 6, 1 mainitsee Iulia Paulan hyvin ylhäiseksi roomattareksi, »was auf die Tochter selbst eines hohen ritterlichen Beamten schwerlich zutrifft». Toisaalta ei liene syytä suhtautua tähän olettamukseen niin skeptisesti, että sen tarkastelu syrjäytettäisiin.⁵

Jos oletettaisiin, että Herodianoksen tieto pitäisi suunnilleenkaan paikkansa Iulia Cornelia Paulan syntyperän osalta, olisi tutkittava, mistä ylhäisestä suvusta hän voisi olla peräisin. Roomalaisissa rahoissa hänet mainitaan nimellä Iulia Paula.⁶ Tämä ja muukin viittaisi siihen, että keisarinna ei olisi ollut peräisin vanhoista kunniakkaista Iulius- tai Cornelius-piirin suvuista, vaikka mm. Cassius Dio kutsuu keisarinnaa Cornelia Paulaksi.⁷ Tällöin olisi erittäin problemaattista, mikä suku voisi täyttää »ylhäisyysvaatimukset». Kuten todettu, Iulius- ja Paulus- nimet ovat yleisiä piirtokirjoituksissa, ja Pauluksen — tosin patriisinimenä ikivanha — nomen gentilium Iulius on sangen uskottava todistus siitä, että suvun kansalaisoikeus on aikaisintaan Iulius-suvun aikana saatu.⁸ Näinollen ei Iulia

⁴ *Kunkel*, *Herkunft* s. 245 av. 505.

⁵ Ks. *Honoré*, *The Severan Lawyers* s. 216: »A tradition which formerly connected him with the first wife of Elagabalus, Julia Paula and made him a member of an old Roman or Italian family is now discredited.» Huomattakoon, että 2. vuosisadalla cognomen otettiin usein äidinpuoleisesta suvusta tai adoptiivi-isältä.

⁶ Ks. *Lackeit*, Iulia Cornelia Paula Augusta (Iulius 564), *Pauly-Wissowa* 19 p. 925 p. *Cassius Dio* 79,9 käyttää nimitystä Cornelia Paulla kun taas kreikkalaiset provinssirahat tuntevat kaikki kolme nimeä. Roomalaisissa ja aleksandrialaisissa rahoissa esiintyy muoto Iulia Paula, jota tekstissä on käytetty. Vrt. *Cagnat*, René, *Cours d'épigraphie latine*, Paris 1914 s. 213.

⁷ *Cassius Dio* 79,9. Tosin tunnetaan myös Iulius Paulus -niminen senaattori, ks. *PIR* s.v. Iulius Paulus, n:o 452.

⁸ Ks. etenkin *Kunkel*, *Herkunft* s. 100 ss. Kun on kysymys keisari-perheen nimiä kantavista henkilöistä, voidaan normaalisti olettaa, että nämä olivat joko keisarillisia vapautettuja taikka kotoisin provinseista, minkä lisäksi ao. keisari-perheen hallituskausi tarjoaa varsin luotettavan terminus a quon — toisaalta ei kuitenkaan ole mahdotonta, että ao. keisarisuvun nimeä olisi käytetty vielä suvun hallituskauden päätyttyäkin, sillä keisari-perheen nimeä kantavat, myöhemmin senaattorisäätyyn nousseet henkilöt voivat provinssihallinnossa toimiessaan antaa oman nimensä edelleen uusille kansalaisille.

Paulan ylhäisyyttä pelkän nimen perusteella voitaisi selittää sen korkeammaksi kuin tutkimamme juristinkaan kohdalla. *Arangio-Ruiz*⁹ olettaa tosin, että Paulus olisi peräisin »di antica e nobilissima famiglia romana», mutta ei perustele tätä väitettä lähemmin. Jos oletettaisiin Herodianoksen tieto paikkansapitäväksi, ei ehkä olisi aivan mahdotonta olettaa, että Roomassa olisi ollut jotensakin korkeaa arvonantoa nauttiva Iulius Paulus-perhe, jonka jäseniä niin keisarinna kuin oikeustieteilijäkin olisivat olleet. Toisaalta kuitenkin ei ole mahdollista esittää mitään tosiseikkoja käsityksen tueksi. Sen sijaan voidaan asettaa hyvin kysymyksenalaiseksi, kuvaako Herodianos luotettavasti niitä katsomuksia, jotka 200-luvun alussa Roomassa sukujen ylhäisyyteen nähden vallitsivat. Tämä huomautus voidaan kääntää tietenkin Pauluksen ja Iulia Paulan kytkevää teoriaa vastaan. Tosin se voidaan ottaa myös sen tueksi. Jos nimittäin oletetaan, että Herodianos ei ole aivan eksaktisti tuntenut asiaa, on hyvin mahdollista, että hän on pikemmin taipuvainen liioitteluun keisarinnan ylhäisyyttä. Kaikki viittaa siihen, että Paulus oli peräisin ritarisäädystä. Jos jossakin lähteessä olisi lukenut, että Iulia Paula oli myöhemmän (pretoriaani?) prefektin ja suuren juristin, keisarien lähipiiriin kuuluneen Iulius Pauluksen sukulainen, olisi tämä ehkä jo riittänyt Herodianoksen kriteerien mukaan luokittelemaan perheen varsin ylhäiseksi, vaikka tämä ei olisikaan ollut täysin oikein kuvattavan ajankohdan arvostusten valossa. On mahdollista — vaikka ei todistettavissa — että Herodianos olisi täysin tekaisutkin lausumansa keisarinnan korkeasta syntyperästä, mutta hän on voinut myös tyytyä liioitteluun maalatessaan Heliogabalusta synkin värein. On voinut esim. tuntua houkuttelevalta korostaa Heliogabaluksen kunniatonta menettelyä siinä suhteessa, että hän hylkäsi vaimonsa ja, kuten sama auktori väittää, muutoinkin kohteli tätä kunnianttomasti. On muistettava, että Paulus oli ainakin korkea keisarillinen virkamies.

Lisätukea hyvin heikolla pohjalla lepäävälle olettamukselle antaa se seikka, että Paulus oli Heliogabaluksen aikana maanpaossa.¹⁰ *Karlowa*¹¹ viittaa tähän ja toteaa, että asiat voivat olla yhteydessä

⁹ *Arangio—Ruiz*, *Storia* s. 294.

¹⁰ *Sextus Aurelius Victor*, de Caes. 24,6 toteaa vain en passant »Paulloque inter exordia patriae reddito».

¹¹ *Karlowa*, *Rechtsgeschichte* s. 745.

keskenään. *Tzschirner*¹² suhtautuu tähän skeptisesti, koska *Scriptores Historiae Augustae* olisi tuskin voinut vaieta näin tärkeästä asiasta. SHA-kokoelman enemmän tai vähemmän kyseenalainen lähdearvo¹³ aiheuttaa sen, että lähteiden vaitiolosta voi tuskin tehdä sellaista *e contrario*-päätelmää, että koska keisarin avioeroa ei ole mainittu Pauluksen karkoituksen syynä, ei keisari voinut olla Pauluksen vävy. Joku syy karkoituksella oli — Aurelius Victor käsittelee asiaa ohimennen, eikä yhteyttä keisarin ja juristin välillä voi täten sulkea pois. Keisarinna hylkäämisestä on eri kantoja — yhtä kaikki Heliogabalus nai seuraavaksi erään Vestan neitsyen, mikä luonnollisesti herätti pahennusta. Suurimmassa määrin tämä olisi-kin tehnyt epäluotettavaksi apen, joka oli vaikutusvaltainen ja korkea virkamies. Hänen lähettämisenä maanpakoon olisi tässä tapauksessa ollut hyvin ymmärrettävää, paljon luontevampaa kuin *Honorén* oletta-
mus, jonka mukaan Paulus oli konservatiivi, itämaisten uskontojen vastustaja, joka paheksui Heliogabaluksen siveetöntä ja synkretistiseen uskonto-keitokseen nojaavaa elämäntapaa.¹⁴ Lisäksi voidaan viitata siihen enemmän tai vähemmän epävarmaan tietoon, että Paulus oli *praefectus praetorio* Heliogabaluksen aikana.¹⁵ Nämä pienet ja epävarmat tiedot aiheuttavat sen, että kytkentää Pauluksen ja Iulia Paulan välillä ei ole ehkä pidettävä aivan epätodennäköisenä. Kytkennän varaan ei — se on todettava — kuitenkaan voi mitään rakentaa, mitä tulee Pauluksen syntyperän ja kohtaloiden selvittämiseen. Kiistää ei kuitenkaan voi sitä, että Iulia Paulan ja

¹² *Tzschirner*, *Leben* s. 149.

¹³ Ks. esim. *Hartke*, *Werner*, *Geschichte und Politik im spätantiken Rom. Untersuchungen über die Scriptores Historiae Augustae*, Neudr. Aalen 1962, passim; ks. myös *Reintjes*, *Annemarie*, *Untersuchungen zu den Beamten bei den Scriptores Historiae Augustae*, Diss. Bonn, Düsseldorf 1961 s. 7 s. ja s. 94 siteerattuja auktoreita.

¹⁴ *Honoré*, *The Severan lawyers* s. 225: »Assuming the truth of this tradition (nimittäin karkoitus maanpakoon, HTK) its most likely explanation is the religious policy of Elagabalus, which aroused opposition among conservative Romans.» Tämä on kuitenkin vain fantasiaa, eikä ole edes luultavaa, että uskonnolliset syyt olisivat aiheuttaneet juristin protesteja siinä määrin, että karkoitus olisi ollut tarpeen. Uskonnollisella alalla oli Roomassa niihin aikoihin jo nähty monenlaista.

¹⁵ Ks. *Aelius Lampridius*, v. *Alex. Sev.* 26,5 ja *Aelius Spartianus*, v. *Pesc. Niger* 7,4, joita käsitellään prefektuurikysymyksen yhteydessä.

Pauluksen yhdistäminen voi houkutella värikkään romaanimaiseen spekulatioon.

Jäljelle jää siis vain se, että Paulus lienee virkaurastaan päätellen ollut ritarisäätyinen, tuskin kuitenkaan sen alempi.¹⁶

Pauluksen syntymäpaikkakysymyksen osalta on yhdyttävä *Kunkelin* toteamukseen, että kun lähteissä ei asiasta ole mitään tietoja, ei mitään varmaa asiasta myöskään voi sanoa. Joka tapauksessa kiinnittää huomiota, että Paulus ei mainitse missään syntymäpaikkaansa. Toisin on asianlaita *Ulpianuksen* osalta, joka *ius Italicumin* alaisia kaupunkeja luetellessaan käyttää tilaisuutta hyväkseen kertoakseen kauniisti kotikaupungistaan *Tyyroksesta*.¹⁷ Vastaavaa tietoa ei Pauluksen vastaavassa esityksessä ole. *Berger* toteaa oikein, että tämä seikka ei sinänsä sulje pois sitä mahdollisuutta, että Paulus olisi ollut kotoisin luettelossa mainituista *ius Italicumin* alaisista kau-

¹⁶ Ks. myös *Pflaum*, H-G., *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire romaine*, Th. suppl. Paris 1961 s. 804 ss.

¹⁷ *Ulpianus*, D. 50.15.1 pr: »Sciendum est esse quasdam colonias iuris Italici, ut est in Syria Phoenice splendidissima Tyrionum colonia, unde mihi origo est, nobilis regionibus, serie saeculorum antiquissima, armipotens, foederis quod cum Romainis percussit tenacissima: huic enim divus Severus et imperator noster ob egregiam in rem publicam imperiumque Romanum insignem fidem *ius Italicum* dedit.» Jo *Karlowa*, *Rechtsgeschichte* s. 739 ss varoittaa yhdistäjästä origoa synnyinpaikkaan: kysymys on syntyperästä. *Karlowa* pääättelee: Koska *Ulpianus* ei sano syntyneensä *Tyyroksesta*, vaan käyttää teknistä ilmaisua, »scheint er stillschweigend anzudeuten, dass Tyrus nicht sein Geburtsort sei». Tämä e contrario -päätelmä on kuitenkin hyvin epävarma; *Kunkel*, *Herkunft* s. 247 katsoo, että kyseessä on origo-sanan teknis-juridinen merkitys eli »die rechtliche Zugehörigkeit zu einer Gemeinde, das durch Abstammung oder Freilassung von einem Gemeindegengenossen übertragene Bürgerrecht in der Gemeinde», mikä ei välttämättä edellytä, että *Ulpianus* olisi syntynyt *Tyyroksesta*. Ks. myös *Nörr*, *Dieter*, *Origo*, *Studien zur Orts- Stadt- und Reichszugehörigkeit in der Antike*, *TvR* 1963 s. 525 ss, joka pitää vähän kehittyneitä origo-instituuttia ensisijaisesti (fiskaali)poliittisena, ei julkisoikeudellisena. Termin teknisyys on kyseenalainen, sen käyttö epäsystemaattinen, mm. vielä *Ulpianuksella*: huomiota kiinnittää, että puhuminen käsitteillä *foedus* ja *colonia* oli *Ulpianukselle* mahdollista. *Nörrin* mukaan *Ulpianus*-teksti on »Lob seiner Heimatstadt», ja onkin yhdyttävä tähän siinä, että moinen roomalaiselle juristille harvinainen tunnepurkaus vienee ajatukset lähinnä siihen, että kysymyksessä oli todellinen kotiseutu eikä vain paikka, mihin kunnallisverot maksettiin, eikä myöskään vain suvun alkukoti.

pungeista. Kuitenkin: muun tiedon puuttuessa ei ole syytä sijoittaa Paulusta muualle kuin Roomaan, olletikin kun hän on nauttinut oikeustieteen opetusta siellä ilmeisesti jo varsin nuorella iällä. Lähteissä ei ole mitään viittauksiakaan, ja mitä tulee epigrafiseen materiaaliin, ei nimen yleisyyden takia ole mahdollista paikallistaa ketään provinssissa esiintyvää Iulius Paulusta meidän juristiimme tai hänen sukuunsa.¹⁸

Äskettäin on kuitenkin tehty vakava yritys Pauluksen kotiseudun paljastamiseksi. *Honoré* on seuraavan tekstin perusteella pyrkinyt osoittamaan, että Paulus olisi ollut kotoisin Antiokiasta — todeten itsekin kyllä, että kyseessä on vain »a scintilla of evidence»:¹⁹

D. 50. 15. 8 (II cens.):

»In Lusitania Pacenses et Emeritenses iuris Italici sunt. idem ius Valentini et Licitani habent: Barcinonenses quoque ibidem immunes sunt. Ludgunenses Galli, item Viennenses in Narbonensi iuris Italici sunt. In Germania inferiore Agrippinenses iuris Italici sunt. Laodicia in Syria et Berytos in Phoenice iuris Italici sunt et solum earum. Eiusdem iuris et Tyriorum civitas a divis Severo et Antonino facta est. Divus Antoninus Antiochenses colonos fecit salvis tributis. Imperator noster Antoninus civitatem Emisenorum coloniam et iuris Italici fecit. Divus Vespasianus Caesarienses colonos fecit non adiecto, ut et iuris Italici essent, sed tributum his remisit capitis: sed divus Titus etiam solum immune factum interpretatus est. similes his Capitulenses esse videntur. In provincia Macedonia Dyracheni, Cassandrenses, Philippenses, Dienses, Stobenses iuris Italici sunt. In provincia Asia duae sunt iuris Italici, Troas et Parium. In Pisidia eiusdem iuris est colonia Antiochensium. In Africa Carthago, Utica, Leptis magna a divis Severo et Antonino iuris Italici factae sunt.»

Aluksi on todettava, että juristikirjoitusten absoluuttisen tarkka ajoitus ja paikallistaminen niissä siteerattujen keisarillisten constitutioiden ym. perusteella on hyvin problemaattista. On nimittäin helposti oletettavissa, että juristikirjoituksia ajan tasalla pidettäessä nii-

¹⁸ Piirtokirjoitusten Iulius Paulukset ovat levinneet laajalle alueelle, ks. *Kunkelin* (Herkunft s. 245 av. 505) siteeraamia esimerkkejä, joissa löytöpaikkoina ovat olleet Italia, Habitancium, Numidia procons., Byzacena, Puteoli, Misenum, Ravenna, Istria septentrionalis. Mitään näistä ei voi käyttää argumenttina Pauluksen syntyperää selvitetessä.

¹⁹ *Honoré*, *The Severan lawyers* s. 216 ss.

hin olisi lisätty uusia lainsäädäntötoimia tms. Kysymystä käsittelen jäljempänä. Joka tapauksessa kun ei ole varmempiakaan ajoituskeinoja kuin maininta »imperator noster Antoninus» ja viittaukset Severukseen ja Caracallaan, jotka jo ovat »jumalia», voidaan tämä tekstiversio paikallistaa Heliogabaluksen aikaan. *Honorén* todisteluketjussa on olennaisena kysymyksenasettelu, mihin Paulus karkoitettiin Heliogabaluksen toimesta. Kuitenkaan ei mitään varmuutta ole siitä, että teksti olisi todella kirjoitettu maanpaossa. Ei nimittäin ole tietoa siitä, että Paulus olisi ollut *koko* Heliogabaluksen hallitusajan karkoitettuna. Aurelius Victor kertoo vain (de Caes. 24, 6), että Alexander Severus salli Pauluksen palata:

»Adhuc Domitium Ulpianum, quem Heliogabalus praetorianis praefecerat, eodem honore retinens Paulloque inter exordia patriae reddito, iuris auctoribus, quantus erga optimos atque aequi studio esset, edocuit.»

Jos oletettaisiin, että Paulus oli Iulia Paulan lähisukulainen, olisi mahdollista, että hänen karkoittamisensa liittyi niihin Heliogabalukselle häpeällisiin tapahtumiin, jolloin keisari otti avioeron ja nai vestaalin. Lisäksi voidaan vertailukohtia hakea Ulpianuksen urasta, joka huomiota herättävän monissa lähdekohdissa rinnastetaan Paulukseen.²⁰ Riippumatta näiden lähteiden yleisestä luotettavuudesta lienee joka tapauksessa niin, että Ulpianus aluksi oli jollakin tavoin kytkettynä keisarilliseen hallintoon, ja että hän ei asennoitu-

²⁰ Lähteiden mukaan (kritiikki seuraa myöhemmin) Paulus ja Ulpianus olivat olleet yhtäkaa Papinianuksen consiliumin jäseniä tämän ollessa praefectus praetoriae (*Aelius Spartianus*, SHA Pesc. Niger 7), minkä jälkeen molemmat saivat läheisen viran (»unus ad memoriam, alter ad libellos paruisset»). Tämän lähteen mukaan molemmat saivat prefektin viran. *Balog*, *Elemér*, *Skizzen aus der römischen Rechtsgeschichte*, I, *Die Gleichzeitigkeit der Gardepräfektur des Julius Paulus und Domitius Ulpianus*, *Études P.Fr. Girard II*, Paris 1913 s. 339 ss olettaa näiden juristien olleen henkilökohtaisia kilpailijoita, mutta yhtäaikaaisesti pretoriaaniprefektejä Alexander Severuksen aikana (toisin mm. *Kunkel*, *Herkunft* s. 244 av. 504). *Balogin* »rivaliteettiteoria» nojaa vain siihen, että juristit eivät siteeraa toisiaan, mikä on kumminkin heikko näyttö, kun useissa muissakin teksteissä juuri Ulpianus ja Paulus yhdistetään (*Aelius Lampridius*, SHA Alex. Sev. 26,5–6; 27,1–3, yllä jo viitattu *Aurelius Victor*, de Caes. 24,6, ks. myös *Modestinus*, D. 27.1.13.2). Rivaliteettiteorian hyväksyy, joskin vain hypoteesinomaisesti, *Pflaum*, *Procurateurs* s. 805 s. Ks. myös *PIR*, Iulius Paulus, n:o 453.

nut siihen aluksi negatiivisesti. Ei ole myöskään mitään, joka viittaisi siihen, että Paulus, joka oli toiminut Ulpianuksen kanssa yhteistyössä eri viroissa, olisi menetellyt toisin ja asennoitunut alusta alkaen kielteisesti tähän valtaistuimelle nousseeseen pojanvintiöön. Ulpianuksen kohtalona oli itse asiassa myös karkoitetuksi tuleminen, mutta ilmeisesti ei aikaisemmin kuin aivan keisarin hallituskauden viimeisinä kuukausina.²¹ Vaikka tieto Ulpianukselle myönnetystä pretoriaanikaartin päällikkyydestä katsottaisiinkin epävarmaksi,²² ei mikään oikeuta olettaa, että Heliogabalus ensi töikseen olisi karkoittanut Ulpianuksen. Pikemmin voisi olettaa, että suuret juristit asennoituivat aluksi lojaalisti uuteen hallitsijaan, ja että Pauluskin oli pääosan vuosien 218—222 jKr. välisestä ajasta ollut Roomassa, kuten Ulpianus. Näinollen — riippumatta siitä, liittyikö Pauluksen karkoittaminen perheasioihin²³ — ei ole suinkaan välttämätöntä, että Paulus olisi kirjoittanut edellä siteeratun tekstin maanpaossa. Kun tämä *Honorén* perusedellyttämys osoittautuu epävarmaksi, jopa epätodennäköiseksi, on *Honorén* muukin todistelu vielä heikommalla pohjalla. Pauluksen luettelossa ei nähdäkseni voi osoittaa mitään järjestystä, joka viittaisi tiettyyn kaupunkiin, josta hänen ajatuksensa olisi lähtenyt kiertämään imperiumia. Maantieteellinen ei luettelon järjestys ole — Pauluksella ei kai ollut luotettavaa karttaa! — ei myöskään kronologinen. *Honoré* tulee siihen tulokseen, että Paulus olisi kirjoittanut tämän Pisidian Antiokiassa, seuraavasti:²⁴

»His general scheme is to deal with the towns of the western empire, then with the east, then with the south. He does not however follow the line of the Mediterranean coast. Instead

²¹ Näin etenkin Jörs, Paul, Domitius Ulpianus, art. *Pauly—Wissowa*, *Realenzyklopedie* V s. 1435 ss.

²² Näin perustelematta *Karlowa*, *Rechtsgeschichte* s. 745. Skepsis istuu sitkeässä, ks. *Balog*, *Gardepräfektur* s. 13 ss. (täysin erheellisin perustein, viitaten siihen, että Heliogabaluksen murhan yhteydessä prefektit tapettiin — *Cassius Dio* 80,21,1; toisaalta, lähteet sanovat, että Ulpianus joutui maanpakoon, eikä hän liene maanpaossa ollut prefektinä...) Ks. myös *Kunkel*, *Herkunft* s. 245 ss.

²³ Tällöin voisi olettaa, että karkoitus tapahtui suhteellisen varhain. Kaikki on kuitenkin hyvin epävarmaa. Ks. *Howe*, Laurence Lee, *The Pretorian Prefect from Commodus to Diocletian*, Diss. Chicago, Illinois 1942 s. 106 (prefektuuri Pauluksen osalta ei mahdoton).

²⁴ *Honoré*, *The Severan Lawyers* s. 217.

he begins in the extreme west and works through Spain and Gaul, then jumps to the eastern extremity of the empire, Syria. After exhausting this he turns to Macedonia, then doubles back to Asia and ends at Antioch in Pisidia before leaving for Africa. The scheme initially seems to fall into a topographical pattern, proceeding from each extremity towards Rome. But this is broken in the case of Asia. It seems, then, possible that Paul was writing from Asia, perhaps from Pisidian Antioch which is his finishing point within the province.»

Yhtä mahdollinen kuin *Honorén* spekulaatio on sekin, että Paulus on kirjoittanut Roomassa ja antanut ajatuksena harhailla sieltä kautta laajan imperiumin, jonka maantieteellisestä rakenteesta Pauluksella ei ehkä ollut kovin selvää kuvaa. Erittäin epämääräinen on *Honorén* jatkopäätelmä, että jos Paulus tuli provinssista, oli luonnollisinta karakoittaa hänet sinne, mistä hän oli tullutkin. Provinssista tulon *Honoré* näkee myös syyksi siihen, että Pauluksen virkaura eteni — hänen näkemyksensä mukaan — hitaasti, hitaammin kuin nuoremman ja Tyyroksesta tulleen Ulpianuksen. Tämä käsitys perustuu Pauluksen väärään ajoittamiseen, johon palaamme myöhemmin. *Honoré* selittää, että Tyyros, josta Ulpianus tuli, oli ollut Septimius Severuksen puolella valtataistelussa Pescennius Nigeriä vastaan, kun taas Syyrian Antiokia oli toisella puolella. Kuitenkin — kuten *Honoré* itsekkin myöntää — Pisidian Antiokian osalta asiaa ei tunneta. *Honoré* yrittää pelastaa päättelynsä toteamalla ylimalkaisesti:

»the latter was in any case a relatively obscure town...»

Nähdäkseni tämänkaltainen »argumentointi» ei osoita mitään Pauluksen syntyperästä, kaikkein vähimmin sitä, että hän olisi kirjoittanut jossain em. kaupungeista. Maanpaossa kirjoittamista vastaan puhuu — joskin epävarmasti — sekin seikka, että hän ainakin tässä vaiheessa käyttää keisarista nimitystä *imperator noster Antoninus*, joka viittaisi ehkä siihen, että hänen asennoitumisensa keisariin ei olisi vihamielinen kuten sellaisella, joka on ajettu maanpakoon. Termiin *noster* liittyy Pauluksella positiivinen arvoväriyty; termi ei ole välttämätön väärinkäsitysten estämiseksi — mistä Paulus ei, kuten myöhemmin keisarititulatuuria käsitellessämme selvää, yleensäkkään välittänyt. Termistä ei kuitenkaan voine päätellä mitään Pauluksen ja Heliogabaluksen sukulaisuussuhteeseen nähden, ei varsinkaan, että kirjoittaja olisi keisarin onnellinen appi.

Toinen seikka, jota *Honoré* käyttää osoittaakseen Pauluksen aasialaisen syntyperän, on juristimme suhde kristinuskoon. *Honoré* päätelee, että Aasiasta tuleva juristi olisi pyrkinyt osoittamaan, että hän hylkäsi ao. maanosasta tulevan uuden uskonnon. Tämä päätelmä on nähdäkseni luvaton. Seuraavan tekstin *Honoré* katsoo osoittavan, että Paulus olisi ollut uskonnollisesti konservatiivinen ja vastustanut mm. idästä tulevaa kristinuskkoa, joka ei vielä tuolloin tosin ollut saanut Vähä-Aasiaa valtaansa.

Pauli Sententiae 5. 21. 2:

»Qui novas et usu vel ratione incognitas religiones inducunt, ex quibus animi hominum moveantur, honestiores deportantur, humiliores capite puniuntur.»

Tässä ei kuitenkaan näytä olevan kysymys henkilökohtaisesta ja arvostavasta kannanotosta näitä uskontoja vastaan: tekstissä selotetaan vain rikosoikeudellinen säännös, jonka mukaan uusien ja levotonta mielialaa levittävien uskontojen julistajat tuomittiin, ylhäisemmät maanpakoon, alhaisemmat kuolemaan. Lisäksi on erittäin epävarmaa, onko säännös peräisin Pauluksen omalta ajalta vaiko tullut vasta myöhemmin tekstiin. *Pauli Sententiae*-teoksen alkuperästä on esitetty suuri joukko erilaisia teorioita.²⁵ Tässä ei kysymykseen voida perusteellisemmin paneutua; omasta puolestani katson, että *Sententiae* on vasta myöhemmin toimitettu. Tätä tekstikriittistä taustaa vasten ei Pauluksen uskonnollisten mielipiteiden päättelyminen ole kovinkaan varmaa. Vielä vähemmän on mahdollista liittää tällaisia lausumia aasialaiseen syntyperään: yhtä hyvin — ellei paremminkin — voitaisiin olettaa, että syntyperäinen roomalainen olisi tuntenut epäluuloa kaikenkarvaisia uskontoja kohtaan.

Eräs seikka, jonka nojalla voitaisiin ehkä yrittää tehdä johtopäätöksiä Pauluksen syntyperästä, on hänen latinan kielenkäytelynsä.

²⁵ Ks. eri kannanotoista *Wenger*, Leopold, *Die Quellen des römischen Rechts*, Wien 1953 s. 518, etenkin av. 307 ja siellä siteerattua kirjallisuutta. *Beseler* lienee ensimmäisenä esittänyt julki nykyisin vallitsevan käsityksen, että kyseessä olisi anonyymin jälkiklassisen muokkaajan laatima kokoelma Pauluksen kirjoituksia (ks. esim. *Beiträge* I s. 99 ym). Ks. myös *Levy*, Ernst, *Sententiae Pauli. A Palingenesia of the Opening Titles as a Specimen of Research in West Roman Vulgar Law*, Ithaca 1945 s. 1 ss, jonka mukaan teoksen ensimmäinen muokausvaihe osuisi v. 300 jKr. tienoille, ks. myös *Wieacker*, Franz, *Textstufen klassischer Juristen*, Göttingen 1960 s. 35 ss.

Tämä vaatisi erittäin perusteellisen tyyllillisen analyysin, jonka suorittaminen ei tässä ole mahdollista. Analyysin tulokset ovat kuitenkin jo ennalta hyvin epävarmoja. Vaikeuksia lisäävät ne lukuisat muokkausvaiheet, joita tekstit ovat läpikäyneet. Myös interpolaatiot sumentavat sitä kuvaa, joka juristin kielestä voitaisiin saada. Kirjallisuudessa esiintyvät luonnehdinnat ovat ristiriitaisia. *Kalb* ²⁶ toteaa:

»Er was anscheinend bemüht, Auffälligkeiten zu vermeiden, und bietet deshalb, allgemein betrachtet, den Eindruck eines glatten und guten Stils.»

Kalb huomauttaa kuitenkin, että Pauluksen kielen klassisuus ei ole yksinomaan hänen omaa ansiotaan, vaan liittyy siihen, että hän epitomoi ja kommentoi vanhempia kirjoituksia. Enimmin *Kalb* toteaa stilistisiä yhtäläisyyksiä Scaevolan, mutta myös Papinianuksen ja Ulpianuksen kanssa ja viittaa siihen, että nämä elivät samana aikana ja olivat yhteydessä toisiinsa. Tulos korreloi hyvin sen tiedon kanssa, että Paulus oli Scaevolan oppilas. *Kalb* toteaa, että »gräzisierung Latinität» ei ollut Paulukselle ominaista. *Kübler* näyttää pitävän Pauluksen tyyliä sangen hyvänä, vaikka luettelee kielivirheitä pitkän rivin.²⁷ *Berger* tyytyy toteamaan, että Pauluksen kielestä ei voi tehdä johtopäätöksiä hänen syntyperäänsä nähden.²⁸ *Berger* tosin toteaa, että Pauluksella esiintyy »Schwerfälligkeiten», eikä hän ole yhtä selkeä kuin Ulpianus. *Honoré* viittaa siihen, että *Kunkel* olisi korostanut Pauluksella esiintyviä kreikkalaisia sanoja²⁹ — yrittäen näin tukea teoriaansa, jolla sijoittaa Pauluksen Aasiaan. *Kunkel* ³⁰ ei kuitenkaan tee näin, vaan huomauttaa vain siitä, että aikaisemmassa kirjallisuudessa ei ole oltu taipuvaisia pitämään Pauluksen gresisismejä ratkaisevana todistuksena, vaikka oltiin yleensä hyvin taipuvaisia ratkaisemaan syntyperäkysymyksiä tällaisten seikkojen nojalla ja toisaalta tunnetusta syntyperästä lähtien

²⁶ *Kalb*, Wilhelm, Roms Juristen nach ihrer Sprache dargestellt, Leipzig 1890 s. 135 ss.

²⁷ *Kübler*, Rechtsgeschichte s. 283; vertaaminen klassiseen latinaan lienee tässä harhaanjohtavaa.

²⁸ *Berger*, Iulius Paulus p. 691 ja p. 701.

²⁹ *Honoré*, The Severan lawyers s. 216.

³⁰ *Kunkel*, Herkunft s. 245 av. *Kunkel* viittaa nimenomaan *Kalbin* tutkimuksiin, joiden ilmestymisaikaan teoriat afrikkalaisesta, kreikkalaisesta jne. latinasta olivat parhaassa kukoistuksessaan.

luomaan teorioita »paikallisesta latinasta». Oma käsitykseni Pauluksen tyylistä on se, että sikäli kuin asiasta voidaan jotain yleistä sanoa, ei mikään viittaa siihen, että hänen äidinkieliensä olisi jokin muu kuin latina, vieläpä varsin hyvä latina. Ainakaan ei ole mahdollista sijoittaa kielellisen materiaalin perusteella Pauluksen syntyperää muuanne kuin Roomaan tai Italiaan, ei varsinkaan mihinkään tiettyyn provinssiin.

Pauluksen nauttiman opetuksen kohdalla on tiettyä problematiikkaa. Kuitenkaan ei hänen vaiheitansa arvioitaessa ole mahdollista tehdä mitään laajempia johtopäätöksiä roomalaisen juristiopetuksen kohtalosta myöhempanä aikana. Ongelmiahan on monta; voidaan kysyä, miksi sabinuslainen ja proculuslainen koulukunta menettivät merkityksensä ja milloin, muuttuiko oikeustieteellisen opetuksen luonne siten, että yksityisoppilaista tuli virkamiesharjoittelijoita.³¹ Kysymys on liian laaja tässä käsiteltäväksi, varsinkaan kun siitä ei ole saatavissa erityistä tukea Paulusta koskeville arvioinneille. Todettakoon kuitenkin, että oikeuskoulujen ja opettaja/oppilas-suhteiden arvioimiseksi ei *Honorén* suorittamia sitaattianalyyssejä voi pitää yksin ratkaisevina; ne saattavat olla suorastaan harhaanjohtavia. Kysymykseen voidaan nähdäkseni saada luotettavaa valaistusta vasta sitten, kun sitaattien pohjalla tapahtuvaan arviointiin liitetään myös argumentaatiota ja ajattelua koskeva syvällisempi kvantitatiivinen analyysi.³² Sitaattien pohjalla saadaan oikeudellis-

³¹ Ks. oikeuskoulujen muuttumisesta *Kunkel*, *Herkunft* s. 342 s, joka toteaa, että emme voi tietää, miten kauan oikeuskoulut säilyivät; kuitenkin toisen vuosisadan puolivälistä lähtien ne menettivät merkityksensä. *Schulz*, *Fritz*, *History of Roman Legal Science*, Oxford 1953 s. 119 ss pitää sabinus- ja proculuslaista koulua oppilaitoksena »educational establishments», mitä *Kunkel* pitää liian modernina (»Debattierklubs mit korporativem Charakter»). *Schulzin* teoriasta on lähtenyt *Honoré* useissa tutkimuksissaan (*Honoré*, A. M., *Gaius. A Biography*, Oxford 1962 s. 18 ss, *sama*, *Proculus*, *TvR* 1962 s. 472 ss, *sama*, *Julian's Circle*, *TvR* 1964 s. 1 ss ym.), joissa olettaa koulujen olleen varsin kiinteämuotoisia, joskin ne rakentuivat henkilökohtaisen opettaja/oppilassuhteen varaan. Tämän suhteen säilymisestä myöhäiseen aikaan saakka ks. esim. *Hübner*, *Heinz*, *Die römische Juristenausbildung. Politische und soziologische Zusammenhänge*, *Gedächtnisschrift Rudolf Schmidt* s. 551 ss. Ks. myös *Wieacker*, *Franz*, *Recht und Gesellschaft in der Spätantike*, Stuttgart 1964 s. 94 ss.

³² Ks. *Klami*, *Hannu Tapani*, *Kasuistiikkaa vai käsitelainoppia*. Roomalaisten juristien metodien tutkimisesta, *HistAik* 1968 s. 145 ss.

ten koulukuntien rakenteesta vain kalpea ja epätäydellinen kuva. Korostan jo tässä yhteydessä sitä, että en pidä *Honorén* teoriaa aika-muotojen merkityksestä sitaateissa riittävän luotettavana, jotta siitä voitaisiin päätellä mitään.³³

Pauluksen saama oikeudellinen opetus näyttää rakentuneen klas-sisen mallin mukaisen persoonallisen opettaja/oppilas-suhteen varaan. Pauluksella näyttää olleen yksi henkilökohtainen pääopet-taja, *Cervidius Scaevola*. Tämä päätelmä voidaan tehdä siitä, että Paulus huomattavan usein käyttää Scaevolasta ilmaisuja Scaevola noster, minkä lisäksi Paulus D. 28. 2. 19 siteeraa erästä Scaevolana suullisesti, »in disputando» esittämää lausumaa. Huomattava on myös se tyyllillinen yhtäläisyys, jonka *Kalb* ³⁴ on havainnut. Näillä perusteilla lienee pääteltävä, että Paulus oli Scaevolana varsinainen oppilas sanan traditionaalisessa merkityksessä; on huomattava, että Paulus ei siteeraa ketään muuta juristia epiteetein »noster», joka näinollen tuntuu erityisesti korostavan hänen läheistä suhdettaan Scaevolaan. Täysin erheellinen on vanhemmassa kirjallisuudessa joskus esiintynyt ajatus,³⁵ että »Scaevola noster» tarkoittaisi »virka-veli» Scaevolaa ja että termin käytön lakkaaminen merkitsisi kollega-suhteen päättymistä etenkin Scaevolana kuoleman johdosta. Lie-vempi muunnos tästä teoriasta on se ajatus, että »noster» olisi ollut paikallaan Scaevolana eläessä, mutta ei enää tämän kuoltua, joten ne teokset, joissa esiintyy »noster», olisivat vanhempia kuin ne, joissa sanaa ei käytetä.³⁶ Tämän ajatuksen kumosi jo *Mommsen* ³⁷ viittaamalla siihen, että epiteettiä eräissä tapauksissa käytettiin kuol-leestakin. Oikeaan osuneen kuitenkin lähinnä *Honorén* havainto, että kaikissa niissä teksteissä, joissa Paulus ei käytä Scaevolasta epiteet-tiä »noster», on kyseessä responsumin siteeraaminen »Scaevola res-

³³ Ks. *Honoré*, *Gaius* s. XIII ss.

³⁴ *Kalb*, *Roms Juristen* s. 135 ss.

³⁵ Ks. esim. *Tzschirner*, *Leben* s. 156 s.

³⁶ Ks. esim. *Bremer*, *F. P.*, *Die Rechtslehrer und Rechtsschulen im römi-schen Kaiserreich*, Berlin 1868 s. 32. *Fitting*, *Alter und Folge* s. 81 ss. ei ole luopunut kokonaan (*Mommsenin* kritiikin vaikutuksesta huolimattakaan) aikai-semmassa painoksessa olleesta samantapaisesta kannasta, jota kuitenkin näyttää edustavan vielä *Berger*, *Iulius Paulus* s. 692.

³⁷ *Mommsen*, *Theodor*, *Die Kaiserbezeichnung bei den römischen Juristen*, ZRG 1870 s. 97 ss, s. 115 s.

pondit», joka viittaa muodolliseen toimeen. Tällöin ei »noster» sopinut, kuten myös *Mommsen* toteaa.

Se, että Scaevola oli Pauluksen opettajana, ei anna paljoakaan apua sen enempää Pauluksen ajoittamiselle kuin hänen muunkaan koulutustaustansa selvittämiseksi. Ei ole tiedossa, kenen oppilas Scaevola oli ollut; Scaevolan toiminnasta on muutoinkin sangen vähän tietoja. Hän oli praefectus vigilum 175 jKr. ja kuului Marcus Aureliuksen neuvostoon.³⁸ Miten kauan hän eli, ei ole tarkoin tiedossa. Pauluksen suhdetta vanhoihin oikeuskouluihin voitaneen pitää lähinnä neutraalina,³⁹ joskin asia kaipaasi lähempää selvittelyä. Scaevolan kautta ei kuitenkaan tähän arvoitukseen ole saatavissa ratkaisua. Se, mikä voitaneen ehkä päätellä Scaevolan oppilaasta, on hänen suhteellisen hyvä yhteiskunnallinen asemansa. Scaevola kuului korkeimman luokan juristeihin ja virkamiehiin, eikä hänen oppilaidensakaan voi olettaa olleen alimmista yhteiskuntaluokista lähtöisin, vaikka oikeustieteen aristokraattinen luonne noihin aikoihin jo olikin vähentynyt.⁴⁰ Pauluksen koulutuksen laadusta ei voi päätellä mitään varmaa; tarkastelemme jäljempänä hänen kirjallista toimintaansa. Todettakoon tässä vain, että aiheiden valinnassa hän noudattelee klassisen oikeustieteen perinteitä kirjoittaessaan kommentaareja vanhempien, niin sabinuslaisten kuin proculuslaistenkin juristien teoksiin. Huomiota kiinnittää kuitenkin jyrkkä sävy kritisoidessa Labeon *πυθαγόρ* -teosta. Labeohan kuului tunnetusti proculuslaisen koulukunnan oppi-isiin.⁴¹ Laajempiin johtopäätöksiin tämä ei kuitenkaan oikeuttane.

Onko Paulus aikoinaan nauttinut muidenkin juristien opetusta? Tätä ei voi ilman muuta pitää epätodennäköisenä. Toisaalta kiinteä yhteys Scaevolaan on selvä todistus siitä, että Scaevola on ollut

³⁸ Ks. esim. *Kunkel*, *Herkunft* s. 217 ss ja lähteitä: CIL XIV 4502, SHA, vita Marci 11,10.

³⁹ Ks. *Honorén* suhdelukuja (Gaius s. 44 s), jotka tosin ovat hyvin ylimalkaisia.

⁴⁰ Kysymyksestä on olemassa laaja kirjallisuus. Ks. esim. *Schulz*, *Roman Legal Science* s. 60 ss, s. 99 ss ja passim, *Kunkel*, *Herkunft* s. 271 ss. Yleisesti vaikuttaa siltä, että huomattavimpien juristien oppilaat olivat lähtöisin ylemmistä yhteiskuntaluokista.

⁴¹ Ks. esim. *Pernice*, Alfred, *Labeo I*, Halle 1873 s. 7 ss, *Kunkel*, *Herkunft* s. 114, *Guarino*, Antonio, *Labeone giurista meridionale*, LABEO 1955 s 49 ss. Ks. myös yleisesti *Honoré*, *Proculus* s. 472 ss.

Pauluksen pääasiallinen opettaja. Kysymykseen Papinianuksen ja Pauluksen suhteesta palaamme jäljempänä asessuurikysymystä tarkasteltaessa; todettakoon tässä vain, että ei ole mitään näyttöä siitä, että Paulus olisi ollut Papinianuksen oppilaana. Sen sijaan on nyt aiheellista käydä tarkastelemaan *Honorén* väittämää, jonka mukaan Paulus olisi lisäksi ollut Africanuksen ja Marcelluksen kuulijana.⁴² Jos tämä pitäisi paikkansa, saattaisi se vielä tukea ajatusta, että Paulus oli lähtöisin korkeasta yhteiskuntaluokasta. Lisäksi saattaisi tällä tavoin löytyä tukea Pauluksen syntymäajan ajoitukselle.⁴³ *Honorén* tekstit eivät kuitenkaan todista mitään.

D. 24. 1. 2:

»*Sextus Caecilius* et illam causam adiciebat, quia saepe futurum esset, ut discuterentur matrimonia, si non donaret is qui posset, atque ea ratione eventurum, ut venalicia essent matrimonia.»

Se, että on käytetty *adiciere*-verbiä ja imperfektimuotoa, ei nähdäkseni anna aihetta olettaa, että Africanuksen lausuma olisi juuri kirjoittajan keskustelussa kuulema. Ei myöskään se, että lähdeviittaus puuttuu, osoita lausumaa opetuksessa saaduksi. Pauluksella ei yleensä ole taipumusta sitaateilla koreilemiseen, mutta silloinkin kun hän viittauksia käyttää, hän huomattavan useasti viittaa ainoastaan tekijään, ei mainitse mitään tämän teosta tai muuta tilaisuutta, josta *ao.* lausuma olisi saatu.⁴⁴ Suunnilleen samat huo-

⁴² Ks. *Honoré*, *The Severan lawyers* s. 225 av. 193.

⁴³ *Sextus Caecilius Africanus* on nimittäin sangen aikainen henkilö. *Gellius*, *Noctes Atticae* 20.1: »*Sextus Caecilius* in disciplina iuris atque in legibus populi Romani noscendis interpretandisque scientia usus auctoritateque inlustris fuit.» Tästä *Kunkel*, *Herkunft* s. 172 ja *Honoré*, *Julian's Circle* s. 12 tekevät sen johtopäätöksen, että *Africanus* oli kuollut jo 169–175 jKr., jolloin *Gelliuksen* teos on laadittu (yleisen käsityksen mukaan). *Honoré* menee vielä pitemmälle todetessaan, että koska Paulus oli syntynyt n. 158–161 jKr., tämä osoittaa, miten varhain pojat Roomassa pantiin juristinoppiin. Eikö olisi pikemmin ollut aihetta epäillä *Africanus*-kytkentää? Pauluksen ajoitus on myös liian aikainen.

⁴⁴ Pauluksen tuotannossa ja asenteessa vanhempaan kirjallisuuteen on mielenkiintoisia ominaispiirteitä, ks. *Klami*, *Minä*, Paulus s. 503 ss. Voidaan mainita, paitsi yllä jo mainittu kunnioituksen puute Labeota kohtaan (ks. siitä *Fitting*, *Alter und Folge* s. 89: Denn sie machen in ihrer wortklauberischen Spitzfindigkeit durchaus den Eindruck eines hoch begabten, aber noch sehr jugendlichen Mannes, der einer anerkannter Grösse gegenüber seine

mautukset voidaan esittää toista *Honorén* siteeraamaa tekstiä vastaan,

D. 35. 2. 36. 4:

»Si incertum sit, an libertas praestari debeat, veluti quod sub condicione vel post tempus data sit, numquid incerto eo an praestetur, cum possit aut servus mori aut condicio deficere, interim Falcidia admittenda est, deinde cum libertas competere vel deberi coeperit, tum legatarius illam partem recipiat quam Falcidia detraxit? *Caecilio* placebat, si quid ex operis eius medio tempore consecutus fuerit heres, id in pretium eius erogare eum debere propter legis Falcidiae rationem.»

Esitystavasta ei voi päätellä, että kyseessä olisi jonkinlainen luentomuistiinpano. Kysymystä ei nimittäin mitenkään liitetä Africanukseen, ainoastaan vastaus. Kyseessä ei siis liene Africanukselle esitetty quaestio, vaan oikeustapaus, jonka Paulus ratkaisee viittaamalla Africanukseen. Ja jos oletamme, että vastaus kuuluisi kysymykseen, olisi luultavinta, että Paulus siteeraisi Africanuksen teosta eikä suullista esitystä. Sitäpaitsi: kyseessä on Pauluksen teos III fideicomm. Pauluksen oma kannanotto puuttuu. Sitä odottaisi pikemmin kuin pelkkää sitaattia. Mahdollisesti teksti on joutunut lyhentämisen kohteeksi, jolloin Pauluksen oma kannanotto on

geistige Überlegenheit zu zeigen suchte, damit wohl aber auch nur bei sehr jungen Leuten, seinen Schülern, Lob und Beifall fand.») myös sitaattitekniikka. *Berger*, Iulius Paulus p. 699 katsoo, että Paulus »will eben nicht vornehmlich ein Abschreiber sein». Tässä suhteessa tosin luonnehdinnat käyvät ristiin, vrt. *Fitting*, Alter und Folge s. 81 s, *Arangio—Ruiz*, Storia s. 292; itsenäisyyttä korostaa toisaalta *Karlowa*, Rechtsgeschichte s. 745, samoin *Krüger*, Quellen s. 238. Viittausteknisesti on Pauluksella se erikoisuus, että hän esittää useasti ensin oman kantansa ja toteaa jatkossa, että on muitakin, jotka ovat samalla kannalla. *Berger* luonnehtii edelleen (p. 700): »Und diesen glaube ich darin sehen zu dürfen, dass Paulus sich einer Autorität bewusst war, und dass er eben in vollkommenen Bewusstsein des Ansehens, das er genoss, dort, wo er ein behandeltes Problem selbständig durchdachte und einer Lösung zuführte, zuerst seine eigene Ansicht angibt, mag sie auch schon von anderen vor ihm vertreten gewesen sein.» Pauluksen itsetietoisuutta voitaisiin käyttää psykologisoiden esim. niin, että itsetietoisuus vie ajatukset mieheen, jonka ei ole tarvinnut luunkovin kynnärpäin raivata tietään menestykseen, ylös tiukkaan luokittuneessa roomalaisessa yhteiskunnassa. Toisaalta voitaisiin sanoa, että itsensä korostaminen on nousukasmaista. Kumpikin päätelmä on kuitenkin spekulatiota.

pudonnut pois. Tosin Paulus saattoi tyytyä viittaamaan vain toiseen juristiin, kuten pian ilmenee.

Myös siltä osin kuin *Honoré* väittää Pauluksen olleen Marcelluksen oppilaana, näyttö liikkuu samalla tasolla, ja ainoa »todiste» on *Honorén* teoria imperfektimuodon käytöstä, todistamaton hypoteesi.

D. 26. 7. 16 (VI ad Sab.):

»Cum quaeritur iudicio tutelae, quae nomina a tutore facta agnoscere pupillus debeat, *Marcellus* putabat, si tutor pecuniam pupilli mutuam dedisset et suo nomine stipulatus esset, posse dici nomina integra pupillo salva esse, deperdita et male contracta ad tutorem pertinere. sed verius se putare posse tutorem eam condicionem adulescenti deferre, ut id quod gessisset tutor in contrahendis nominibus aut in totum agnoscere aut a toto recedere, ita ut perinde esset ac si tutor sibi negotium gessisset, idem est et si pupilli nomine credidisset.»

Nähdäkseni tätä tekstiä ei voi käyttää sen enempää suoranaisesti kuin välillisestikään tukemaan ajatusta, että *Marcellus* olisi antanut ko. mielipiteensä suullisessa keskustelussa, jota Paulus siteeraisi. Esim. verbi »puto» on yleinen myös kirjallisessa esityksessä. *Honorén* teoria imperfektin käytöstä sisältää monia metodisesti erittäin problemaattisia kohtia. Hän näyttää jättävän huomiotta sen myöhäisklassisen ajan osalta erittäin merkittävän mahdollisuuden, että kyseessä on sitaatti toisen käden lähteestä.⁴⁵ Viimeinenkään *Honorén* siteeraamista teksteistä ei todista mitään:

D. 49. 14. 21 (III quaest.):

»Titius, qui mihi sub pignoribus pecuniam debebat, cum esset fisci debitor, solvit mihi quae debebat: postea fiscus iure suo usus abstulit mihi pecuniam. quaerebatur, an liberata essent pignora. *Marcellus* recte existimabat, si id quod mihi solutum est fiscus abstulit, non competere pignorum liberationem. neque differentiam admittendam esse existimo interesse putantium, id ipsum quod solutum est an tantundem repetatur.»

Tästä ei ilmene, että Paulus olisi poiminut kysymyksen kuunnellessaan *Marcelluksen* opetusta. Paulus saattoi vastata hänelle esitettyyn kysymykseen yksinkertaisesti siteeraamalla toista juristia, esim.

⁴⁵ *Honoré*, Gaius s. XVI s., joka tosin toteaa poikkeukset, mutta ei ota niitä yksityiskohtia tarkastellessaan huomioon.

D. 21. 1. 56:

»respondi, si in universam causam fideiussor sit acceptus, putat *Marcellus* posse ei fideiussore redhiberi.»

Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että käsitys, jonka mukaan *Paulus* olisi ollut *Marcelluksen* ja *Africanuksen* oppilas, on hyvin epävarma, eikä sen varaan voi rakentaa mitään. Ei myöskään niistä teksteistä, joissa *Paulus* siteeraa *Papinianusta*, voi päätellä hänen olleen tämän oppilaana.⁴⁶ *Pauluksen* oppivuosista saadaan siis varsin vähän johtoa hänen myöhempien elämänvaiheittensa tarkastelulle, eikä juuri lainkaan tukea teorioille roomalaisen juristikoulutuksen yleisestä luonteesta.⁴⁷

⁴⁶ Samoin *Berger*, *Iulius Paulus* s. 693.

⁴⁷ *Ulpius Marcellus* on siinä määrin hämärän peitossa, että hänestä ei muutoinkaan saisi tukea *Pauluksen* problematiikan ratkaisulle. Ks. *Kunkel*, *Herkunft* s. 213 s, joka olettaa useampia *Marcelluksia*; *Honoré*, *Julian's Circle* s. 24 ss, *Mayer—Maly*, *Theodor, Ulpius Marcellus*, artikkeli *Pauly—Wissowa* et al., *Realenzyklopedie* IX A 1, Stuttgart 1961 p. 570 p.

II luku

PAULUS ASIANAJAJANA?

Kysymys siitä, missä määrin roomalaiset juristit harjoittivat asianajoa, on kiistanalainen. Yleensä on kuitenkin todettava, että ammattiasianajajien ja iuris consulti -ryhmän välillä vallitsi syvä juopa, eivätkä varsinkaan oikeustieteilijät erityisesti arvostaneet asianajajan ammattia.¹ Tätä eroavuutta ei kuitenkaan saa liioitella. Tunnetaan tapauksia, joissa juristi on siirtynyt asianajajan ammatista ius civileen ja iuris consultus -ryhmään. Näin kertoo mm. *Pomponius*, D. 1. 2. 2. 46 *Tuberosta*, joka »transiit a causis agendis ad ius civile». Samaan tapaan jo *Cicero* kertoo, miten hänen aikalaisensa ja ystävänsä *Servius Sulpicius Rufus* kauan horjui asianajajakoulutuksen ja oikeustieteen välillä, mutta huomattuaan olevansa edellämäinitussa suhteessa *Cicerosta* jäljessä, siir-

¹ Ks. laajasta kirjallisuudesta esim. *Schulz*, *Roman Legal Science* s. 108 s.: »the antagonism of advocates and jurists is patent on all sides». Ks. myös kategorisia lausumia, kuten *Visky*, *Karoly*, *Retribuzioni per il lavoro giuridico nelle fonti del diritto romano*, IVRA 1964 s. 11: »Fra i giureconsulti e gli avvocati, invece, rimaneva una discriminazione netta.» Samoin *Schulz* op.cit. s. 108: »The jurists abstained on principle from appearing in either criminal or civil cases, they left this to the professional advocates.» *Kunkel*, *Herkunft* s. 326 s. esittää varauksia. Vaikka ius respondendin saaneet juristit pidättyivät asianajosta, niin muiden osalta on mahdotonta lausua käsitystä siitä, miten laajassa määrin senaattorisäätyisetkin juristit harjoittivat asianajotoimintaa. Myös toisen ja kolmannen vuosisadan »Respondierjuristen»-ryhmässä on saattanut esiintyä asianajotoimintaa etenkin nuoruusvuosina. Kysymyksen osalta voidaan viitata useihin teksteihin, joista ero juristien ja varsinaisten asianajajien välillä ilmenee, esim. *Plinius*, ep. 4,10; 5,7, sekä *Seneca*, *Apocol.* 12. Toisaalta tässä usein tarkoitetaan tavallista vastakoh-taisasetelmaa karrikoiden sanoen nurkka-asianajajien ja elämälle vieraiden ylhäisten oikeustieteilijöiden välillä.

tyi ius civilen tutkijaksi.² Myöhemmältäkin ajalta tunnetaan tällaisia tapauksia. Esimerkiksi suhteellisen alhaisista oloista lähtenyt Aristo »multos advocacione iuvat», mutta oli siitä huolimatta etenkin aikalaistensa keskuudessa oikeustieteilijänä erittäin korkeassa kurssissa.³ Näinollen lienee suhteellisen suurin varauksin suhtauduttava käsitykseen, että varsinaiset roomalaiset juristit olisivat täysin pidättyneet ajamasta asioita. Tunnetaan lisäksi tapauksia, joissa kaikkein huomattavimmatkin iuris consulti -ryhmän edustajat esiintyivät asianajotehtävissä — kuitenkin yksityistapauksissa. Muistutamme tässä yhteydessä mieliin vain kuuluisan causa Curianan, jossa suuri juristi Quintus Mucius Scaevola esiintyi asianajajana. Tämä liittyy siihen, että roomalainen ylimys suoritti ystävyydestä tällaisia palveluksia, eikä oikeudessa esiintymistä sinänsä pidetty millään tavoin sopimattomana, mitä osoittavat jo monet senaattorisäätyiset asianajajatkin.⁴ Toisaalta ei tarkkaa rajaa ammattiasianajajan ja tilapäisesti asianajotehtävissä esiintyvän juristin välillä voi vetää, koska roomalainen palkkiojärjestelmä perustui muodollisesti kiitollisuudesta annettuihin honor-lahjoihin eikä varsinaisiin palkkiosopimuksiin.⁵ Kuitenkin lienee mahdollista yleis-täen todeta, että roomalaiset iuris consulti -ryhmän juristit eivät

² Cicero kertoo useaan otteeseen tämän opiskelutoverinsa vaiheista (esim. Brut. 41,151: »in isdem exercitationibus inente aetate fuimus» ym). Ks. tästä etenkin Schulz, Roman Legal Science s. 334.

³ Plinius kertoo (ep. 1.22,6) tästä juristista »in toga negotisque versatur, multos advocacione, plures consilio iuvat». Ariston merkitys oli suuri. Kunkel, Herkunft s. 141 katsoo hänen olleen — yhdessä Iavolenuksen ja Neratiuksen kanssa — vuoden 100 jKr. vaiheilla Rooman huomattavin juristi. Kunkel katsoo, että Aristo oli kotoisin kreikkalaiselta seudulta taikka vielä todennäköisemmin vapautettu orja tai tällaisen jälkeläinen. Tämän Kunkel esittää selityksenä sille, että lähteet eivät kerro Ariston hoitaneen julkisia virkoja. Ks. Mayer—Maly, Theodor, Titius Aristo, art. Pauly—Wissowa et al., Realenzyklopedie, Suppl. 9, Stuttgart 1962 p. 1395 pp.

⁴ Näin oli asianlaita etenkin prinsipaatin ajan alkupuolella, mutta myöhemmin senaattorisäätyisten prosessipuhujain osuus väheni. Ks. Kunkel, Herkunft s. 287 s., etenkin av:t 609 ja 610 ja siinä siteerattuja esimerkkejä.

⁵ Olen käsitellyt kysymystä laajemmin toisaalla, Klami, Hannu Tapani, Vapaat ammatit. Roomalaisia perinteitä, DL 1967 s. 240 ss., ja viitataan siinä käsiteltyyn kirjallisuuteen. Muusta kirjallisuudesta viitattakoon vain Visky, Lavoro giuridico s. 15 ss., jonka suorittama traditionaalinen mandatum-rinnastus jo saisi väistyä.

yleensä esiintyneet varsinaisina ammattiasianajajina. Poikkeustapauksia ei kuitenkaan voi kiistää. On kuitenkin huomattava, että *advocatus fisci* -virka ei ole välittömässä yhteydessä ammattimaisen asianajotoiminnan kanssa.⁶ Vaikka tieto Papinianuksen esiintymisestä ko. virassa pitäisikin paikkansa, ei häntä tällä perusteella ole mahdollista lukea varsinaisten ammattiasianajajien ryhmään.⁷

Vallitsevan käsityksen mukaan Paulus on nuoruusvuosinaan ollut asianajajana.⁸ Nojautumatta enempää yleistyksiin roomalaisen juristikarriäärin yleisistä piirteistä voidaan kuitenkin todeta, että tämä ei *prima facie* ole mitenkään mahdotonta, eipä edes epätodennäköistä. Kuitenkin näyttää siltä, että ne lähdekohdat, joiden nojalla vallitseva käsitys on tehnyt johtopäätöksensä, eivät mitenkään pakota

⁶ Ks. esim. *Hirschfeld*, Otto, Die kaiserlichen Verwaltungsbeamten bis auf Diokletian, Berlin 1905 s. 48 ss.; *Reintjes*, Beamten s. 15 s. ja siellä siterattu kirjallisuus. Virka oli keisari Hadrianuksen perustama, ja siihen edellytettiin ritarisäättyä. *Reintjes* s. 16 väittää, että virkaan valittiin mieluummin juristeja, mutta ei tällöin tee eroa eri juristiryhmien välillä. CIL VI 1704 ja SHA (Geta 2,4) kertovat, että Septimius Severus oli ao. virassa, johon hänet oli Antoninus Pius valinnut »ex formularia forensi». *Reintjes* huomauttaa kuitenkin, että Severus oli tuohon aikaan vasta viisitoistavuotias.

⁷ Vrt. *Kunkel*, *Herkunft* s. 224 ja av. 441. SHA, vita Carac. 8,3 kertoo »eumque (Pap.) cum Severo professum sub Scaevola et Severo in advocacy fisci successisse». *Mommsen*, Theodor, Zu Papinians Biographie, ZSS 1890 s. 30 ss. on osoittanut, että kyseessä on myöhempi tekstilisäys, josta julkaisija *Hohl* toteaa, että kirjuri on voinut joko Eutrop. VIII, 18, 2:sta tai vita Getae 2,4:stä »istam advocacy nem memoratam post seuro hoc inculcavit signum et addidit in margine inferiore ita, ut excipere videatur ultimum paginae versum qui clauditur verbis a seuro commendatū (V, 14,15) has nugas: eūq: cū seuro pfessū sub sceuola; & seuro i aduocatione fisci sucessisse.» *Kunkel*, *Herkunft* s. 224 av. 441 katsoo kuitenkin tiedon perustuvan »auf guter Überlieferung». Kielteisemmin *Reintjes*, Beamten s. 16. Nähdäkseni ei Papinianuksen mahdollisen *advocatus fisci* -viran varaan voi rakentaa mitään johtopäätöksiä.

⁸ Ks. esim. *Karlowa*, *Rechtsgeschichte* s. 744 »wohl als Advokat begonnen», *Krüger*, *Geschichte der Quellen* s. 227, *Fitting*, *Alter und Folge* s. 82, *Berger*, *Iulius Paulus* s. 691, *Kübler*, *Rechtsgeschichte* s. 283; *Clark*, E. E., *History of Roman Private Law*, I, Sources, New York 1965 s. 131 ss. (reprint), *Howe*, *Pretorian Prefect* s. 105 av. 46, *Schulz*, *Roman Legal Science* s. 108, *Kunkel*, *Herkunft* s. 326, *Honoré*, *The Severan lawyers* s. 225, joka olettaa, että Paulus vasta noin 35 vuoden iässä lähti hallinnolliselle uralle. Käsitys esiintyy myös roomalaisen oikeuden historian yleisesityksissä, ks. *Jolowicz*, *Introduction* s. 401. Samoin *Pflaum*, *Procurateurs* s. 805.

tällaiseen käsitykseen. Päinvastoin: tulos muodostuu epävarmaksi, eikä siitä ole mahdollista tehdä laajakantoisempia johtopäätöksiä Pauluksen elämään tai vielä vähemmän roomalaisen juristikunnan rakennemuutoksiin nähden.

Tarkastelkaamme ensin

D. 32. 78. 6 (*Paulus* II ad *Vitellium*):

»Cum vir ita legasset: 'quae uxoris causa parata sunt, ei do lego', ego apud praetorem fideicommissarium petebam etiam res aestimatas, quarum pretium in dotem erat, nec optinui, quasi testator non sensisset de his rebus. atquin si in usum eius datae sint, nihil interest, ab ipsa an ab alio comparatae sunt. Postea apud *Aburnium Valentem* inveni ita relatum: mulier res aestimatas in dotem dederat ac deinde maritus ei legaverat his verbis: 'quae eius causa comparata emptaque essent'. dixit emptorum paratorumque appellationem non contineri ea, quae in dotem data essent, nisi si maritus eas res, posteaquam ipsius factae essent, in uxoris usum convertisset.»

Kuitenkaan tämä teksti ei anna mahdollisuutta varmasti päätellä, että Paulus olisi harjoittanut asianajajan ammattia.^{8a} *Honoré* paikallistaa ad *Vitellium* -teoksen suhteellisen varhaiseen ajankohtaan, tosin vain sillä perusteella, että roomalaisen oikeustieteilijän koulutukseen kuului vanhempien auktureiden kommentoiminen.⁹ Tällöin — jos lähdetään siitä olettamuksesta, että Paulus oli asianajajana nimenomaan nuoruusvuosinaan — Pauluksen kuvaama tappiollinen oikeustapaus olisi ollut hyvin lähellä asianajouraa. Puhuttaen a priori olisi epätodennäköistä, että nuori, asianajouran juuri jättänyt oikeustieteilijä mainitsisi tällaisen tappion asianajourallaan. Se, että juristi kehtaa mainita tämän, todistaa psykologisesti nähdäkseni sitä, että hän pitää itseään jo melkoisessa arvossa, joka ei tällaisista tappioista järky. Paulus käyttää yksinkertaista ilmai-

^{8a} Tekstissä on kysymys testamenttilausekkeen tulkinnasta. Paulus toteaa lakonisesti: Vaadin fideikommissipraetorin edessä tiettyjä esineitä, enkä saanut... Myöhemmin luin *Aburnius Valens*iltä tällaisesta tapauksesta... Tekstin lähempi selvittely ei ole tarpeen.

⁹ *Honoré*, *The Severan lawyers* s. 218 s. Vrt. *Fitting*, *Alter und Folge* s. 95, joka sijoittaa ko. teoksen myöhäisempään aikaan kuin *quaestiones*-teoksen sillä perusteella, että ad *Vitellium* -teoksessa *Scaevola* esiintyy ilman epiteettiä *noster*. Viittaa siihen, mitä yllä on esitetty. Tarkemmin tarkasteltaessa siis käy ilmi, että keisarisitaattien ja muun kiintopistemateriaalin puuttuessa teoksen tarkempi ajoitus ei ole mahdollista.

sua »petebam», joka voi viitata, paitsi asianajajaan, oikeastaan paremmin asianosaiseen taikka cognitoriin tai procuratoriin, joka esiintyy oikeudessa itsenäisesti eikä avustajana kuten asianajaja yleensä.

Täysin mahdoton on *Tzschirnerin* olettaus, että *Aburnius Valens* olisi käsitellyt täsmälleen samaa oikeustapausta.¹⁰ Ensinnäkään ei tekstin muodosta »ita inveni relatum» asiaa voi varmasti päätellä, ja päinvastoin se, että legaattien sanamuoto (joka oikeustapauksissa oli hyvin olennainen) on erilainen, viittaa toiseen, joskin hyvin samanlaiseen tapaukseen. *Tzschirnerin* teorian mukaan Paulus toimi asianajajana vuoden 180 tienoilla. Tätä kritisoimme kohta. Mutta vaikka lähdetäisiinkin tästä teoriasta, tultaisiin kestävämpään tulokseen. *Aburnius Valens* on sangen hämärä hahmo. Tunnettu vuoden 109 jKr. consul suffectus -arvoisen C. *Aburnius Valensin*. Tunnettu vuoden 118 jKr. praefectus urbi feriarum Latinarum -henkilön nimeltä L. Fulvius C.f. Popin(ia) *Aburnius Valens. Pomponius*, D. 1. 2. 2. 3 kertoo *Sabinus*-koulukunnan johtajista *Iavolenuksen* jälkeen »*Aburnius Valens et Tuscianus, item Salvius Iulianus*». Mainitut kaksi henkilöä lienevät olleet isä ja poika. Kumpi oli juristi ja koulun johtaja, kumpi kirjoitti *Aburnius Valensin* nimellä kulkevan fideicommissa-teoksen? Muunmuassa *Schulz* ja *Kunkel*¹¹ kannattavat pojan ehdokkuutta etenkin sillä perusteella, että mainittu teos sitaateista päätellen on syntynyt *Hadrianuksen* ajan loppupuolella, ts. 125—135 (aikaisintaan);¹² teoksessa siteerataan *Iulianusta*. Vuoden 109 konsuli olisi tuolloin jo ollut hyvin vanha. Lisäksi on muistettava, että joku *Valens* oli *Antonius Piuksen* consiliumissa.¹³ Monenlaiset ratkaisut ovat mahdollisia. Kui-

¹⁰ *Tzschirner*, *Leben* s. 156.

¹¹ *Schulz*, *Roman Legal Science* s. 105, *Kunkel*, *Herkunft* s. 151 s. ja av. 221:ssä siteerattu kirjallisuus.

¹² *Fitting*, *Alter und Folge* s. 33, samoin *Kunkel*, *Herkunft* s. 152 av. 223 (varauksin).

¹³ SHA Pius 12,1: »Multa de iure sanxit ususque est iuris peritis Vindio Vero, Salvio Valente, Volusio Maeciano, Ulpio Marcello et Diaboleno ...» Syystä on kysytty, kuka tällainen *Salvius Valens* oikein on, ks. *Crook*, *John*, *Consilium principis. Imperial Councils and Counsellors from Augustus to Diocletian*, Cambridge 1955 s. 67 av. 5 (*Hüttlin* teos ei ole ollut saatavissani): Oikea luenta olisi ehkä *Salvio Iuliano*, *Fulvio Valente*, jolloin olisi hyvin ymmärrettävissä, että kopistille on saattanut sattua kontaminaatio. Tämän teorian hyväksyy mm. *Honoré*, *Julian's Circle* s. 34. Silloin olisi luontevinta olettaa, että *Fulvius Valens* oli vuoden 118 p.u.f.l.

tenkin on yhdyttävä *Honorén* huomautukseen, ettei mikään pakota oletamaan oikeuskoulun johtajaa ja fideicommissa-teoksen tekijää samaksi henkilöksi. Tällöin voitaisiin ajatella, että vuoden 118 p.u.f.l. oli poika Valens, joka laati fideicommissumeja koskevan teoksen; isä, joka oli consul v. 109, oli oikeuskoulun johtajana. Vuoden 109 consul ei voinut enää olla Piuksen neuvostossa, ellei ollut vitali-teetti-ihme; näinollen lieenee oletettava kaksi juristia nimeltä Aburnius Valens, joskin tämä saattaa tuntua hiukan keinotekoiselta, voisihan ehkä pikemmin ajatella, että oikeuskoulun johtaja jättäisi jälkeensä teoksia kuin muu henkilö, eikä sitaattijärjestelmä ole sikäli aukoton ajoituskeino, että sitaatteja voidaan teokseen liittää myöhemminkin (voisipa ajatella esim. pojan toimittamaa uutta painosta isän teoksesta; tämä johtaisi lähes samaan tulokseen kuin *Honorén* teoria).¹⁴ Vielä useampien Aburnius Valensien oletaminen on jo turhaa. Näinollen päädytään siihen, että fideicommissa-teoksen laatija, nuorempi Aburnius Valens oli syntynyt vuoden 100 tienoilla, koska p.u.f.l.-virka yleensä annettiin tämänikäiselle nuorukaiselle. Vuoden 180 vaiheilla Valens olisi ollut jo kahdeksankymmenen. Voidaan tietenkin ajatella, että Valens olisi hyvin korkeaan ikään saakka kommentoinut oikeustapauksia, jotka paremmin kuin laajat teoreettiset rakennelmat yleensäkin soveltunevat vanhenevan juristin henkiseksi kuntovoimisteluksi. Tätä voidaan kuitenkin pitää erittäin vähän luultavana, koska fideicommissa-teos on muulta sitaattirakenteeltaan ilmeisestikin aikaisemmalta ajalta.

¹⁴ *Honoré*, Julian's Circle s. 31 ss. joutuu vaikeuksiin. Valens siteeraa teoksessa de fideicommissis Octavenus-nimistä proculuslaisen koulun juristia imperfektimuodossa. Tämä taas johtaa sikäli kestävämmään tilanteeseen *Honorén* kannalta, koska hän olettaa imperfektimuodon liittyneen opettaja/oppilassuhteeseen tai muutoin jokapäiväiseen kanssakäymiseen. Mieluummin kuin luopuu kauniista rakennelmastaan pyrkii *Honoré* pystyttämään uusia, entistä spekulatiivisempia hypoteesikehikkoja tukemaan teorioitansa. Hän olettaa, että nuoremman Valensin opettajana oli Iavolenus, joka oli jo 105–106 tienoilla hiukan höperö (Plin. ep. 6, 15. 2), oli vielä heikommassa kunnossa niihin aikoihin, kun hän opetti nuorempaa Valensia, joka siis joutui kuljeksimaan ympäri kaupunkia kunnollista opetusta hakemassa ja päätyi tällöin vastustajienkin leiriin, mistä johtui, että hänen lähdeviittauksiinsakin tuli proculuslaista hapatusta runsaasti. Tällaista ei voisi niinkään helposti olettaa vanhemman Valensin kohdalla. Kaikki tämän päättelyn lenkit ovat heikkoja. Kyseenalaisinta on se, voiko imperfektiteoriaan varauksitta luottaa.

Ei siis voitane olettaa, että fideicommissa-teos olisi syntynyt vuoden 180 tienoilla tai vielä myöhemmin. Ellei siis oleteta lisää hämääriä Valenseja, on pakko todeta jälkien katkeavan Piuksen hallituskaudella.¹⁵ Näinollen lienee pakko katsoa Valens-sitaatti toista oikeustapausta tarkoittavaksi, eikä Pauluksen ajoitukselle ole Valenskaan kautta saatavissa mitään apua.

Oliko Paulus asianajaja? Edellä viitatus tekstin perusteella ei mielestäni asiasta voisi sanoa juuri mitään. Se, että roomalaisen oikeuden tutkijat ovat niinkin yksimielisesti kuin on tapahtunut julistaneet Pauluksen asianajajaksi, johtuu nähdäkseni harvinaiset mittasuhteet saavuttaneesta erehdyksestä, jonka alkuperäinen syntipukki oli *Tschirner* 1876. Erehdys on kritiikittä kulkenut aina meidän päiviimme saakka. On nimittäin luultu, että toinenkin teksti esittelee meille Pauluksen asianajajana, nimittäin *Artemidoros*-nimisen kreikkalaisen unienselitysteos, *Onirocriticon* 4.80:^{15a}

μέμνησο δὲ ὅτι εὐφρήμον ὀνομάτων ἄπιστοι αἱ ἐτυμολογίαι, ἐὰν μὴ καὶ τὰ καθ' ὧν τέτακται τὰ ὀνόματα εἰς ταὐτὸ ῥέπῃ. οἷον Παῦλος ὁ ρομικὸς δίκην ἔχων ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος ἔδοξεν αὐτῷ συναγορεύειν Νίκωνά τινα καλούμενον. ἦν δὲ οὗτος ὁ Νίκων πάλαι ποτὲ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος δίκην ἡττημένος. καὶ ὁ μὲν Παῦλος τῷ ὀνόματι μόνῳ προσεῖχεν, ἦν δὲ αὐτῷ καταδίκης σημαντικὸς ὁ ὄνειρος ὁρθῶς καὶ κατὰ λόγον, ὅτι ἦν ὁ Νίκων λελειμμένος.

Tämä lähde on sellaisenaankin varsin epäperäinen. Kummas-tusta herättää se varmuus, jolla on katsottu tekstin *Παῦλος ὁ ρομικὸς*-henkilön tarkoittavan juuri meidän juristiamme. *Artemidoros* on varsin hämääri hahmo muutoinkin kuin aiheiltaan. Jo ajoitusongelma tuottaa vaikeuksia. Yleensä hänet ajoitetaan toiselle vuosisadalle,

¹⁵ Pomponius eli ainakin 78 vuotta kirjoittaen loppuun asti. Voidaan viitata harvinaisen kauniiseen lausumaan D.40.5.20 (ep.et var.lect. VII): »...nam ego discendi cupiditate, quam solam vivendi rationem optimam in octavum et septuagesimum annum aetatis duxi...».

^{15a} Tarinan tarkoituksena on sen osoittaminen, että unien enteellisyyttä ei tule arvioida unessa esiintyvien tapausten sanallisen, vaan vertauskuvallisen merkityksen mukaan. Juristi Pauluksella oli juttu keisarin oikeudessa, ja hän oli nähnyt unta, että Nikon avustaisi häntä. Nikon (= voittaja) avustikin häntä, mutta toisin kuin Paulus luuli, juttu menetettiin: Nikon oli nimestään huolimatta aikaisemmin ajanut perusteetonta prosessia keisarin edessä ja hävinnyt.

jKr., mieluummin sen loppupuoliskolle. Jos tämä käsitys¹⁶ pitää paikkansa, olisi Pauluksen täytynyt olla hyvin nuori mies tässä tekstissä mainittujen tapahtumien sattuessa. *Honorén* Pauluksen syntymäaikaa koskeva ajoitus — jota muihin todisteisiin nähden on pidettävä pikemmin liian varhaisena kuin liian myöhäisenä — sattuu vuosien 157 ja 161 jKr. väliin. Jos Artemidoroksen kuvaama tapahtuma koskisi meidän Paulustamme, olisi sen joka tapauksessa pitänyt sattua lähempänä toisen vuosisadan loppua kuin puoliväliä. Tämä taas pakottaisi siirtämään Artemidoroksen huomattavasti myöhemmäksi kuin tavanmukainen ajoitus toisi tulokseksi. Artemidoroksen ajoitus perustuu suurelta osin siihen, että jo Galenos mainitsee hänet.

Galenos, Hippokrates-kommentaari 1,15:

καὶ <τας> Πόλλητος καὶ Ἀθηναῖον καὶ Χαιρήμενος καὶ Ἀρτεμιδώρου τοῦ Φωκῆ ἄλλων τε τινον οἰωνιστῶν ἐνδόξεν βίβλους αὐτῷ συμμαρτυροῦσας.

Nähdäkseni tekstissä on kysymys juuri meidän unienselittäjästämme.¹⁷ Taas Galenoksen urasta meille on säilynyt huomattavasti enemmän tietoja.¹⁸ On luultavaa, että Hippokrates-kommentaari on kirjoitettu valmiiksi vasta Galenoksen myöhemmän Rooman-oleskelun aikana,¹⁹ vaikka sitä oli jo aikaisemmin pitkälle valmisteltu. Galenoksen myöhempi Rooman-kausi taas alkoi siitä, kun hän oli Marcus Aureliuksen henkilöäkärinä eräällä sotaretkellä, jolloin kanssahallitsija *Verus* 169 kuoli. Kun keisari aikoi lähteä uudelle sotaretkelle, Galenos onnistui vapautumaan velvollisuudesta seurata häntä ja jäi Roomaan, missä hän sitten asustikin kuollen luultavasti 199 jKr. noin 70 vuoden iässä. Nyt on mahdollista jossain määrin ajoittaa Artemidoros tämän Galenos-maininnan perusteella.

¹⁶ Ks. etenkin *Riess*, Artemidoros (n.o 36), *Pauly-Wissowa*, Realenzyklopedie 3 p. 1334 p. ja siellä viitattua kirjallisuutta. Ks. myös *Pack*, Roger A. (recognovit), Artemidoros, *Oniroticon*, Leipzig 1963, johdanto.

¹⁷ Näin myös *Pack*, Artemidoros s. XXIV.

¹⁸ Ks. esim. *Mewaldt*, art. Galenos, *Pauly-Wissowa*, Realenzyklopedie XIII p. 578 pp.

¹⁹ Ks. *Mewaldt*, Galenos p. 578 pp. sekä lähteistä *Suidas*, s.v. ja *Galenos*, Hippokr. 1, 15.

Kommentaari on ehkä kirjoitettu 170-luvulla Roomassa, mutta sen esityöt olivat valmiina jo ennen. Nähdäkseni on selvää, että Galenosksen mainitsema Artemidoros ei voinut tähän aikaan olla vielä kovin nuori mies, koska hän oli jo saavuttanut kuuluisuutta niin, että Galenoskin hänet Roomassa tunsu. Tämä puhuisi sen puolesta, että Artemidoros olisi jo tähän aikaan julkaissut unienselitysteoksensa. Toisaalta katsotaan, että teokseen kuului alunperin vain kolme kirjaa, joten neljäs kirja on Artemidoroksen myöhemmin, »toisessa painoksessa» mukaan liittämä. Joka tapauksessa: Artemidoroksen kuvaama tapahtuma on, jos kyseessä on meidän juristi Pauluksemme, Artemidoroksen kohdalla myöhäisimpiä edes kyseeseen tulevia tapauksia, mutta Pauluksen kohdalla erittäin aikainen ajankohta. Jos Artemidoros olisi kirjoittanut vuoden 200 vaiheilla, olisi luultavaa, että hän olisi ollut seitsemänkymmenen tai ylikin, koska hän näyttää olleen vanhempi tai samanikäinen kuin Galenos.

Tzschirnerin olettamusta vastaan, että puhuminen keisarista ilman nimiepiteettejä viittaisi hallitsevaan ja tarkemmin sanoen yksinään hallitsevaan keisariin, voidaan esittää monia vakavia väitteitä. Ensinnäkin Artemidoroksen teoksen luonne: Artemidoros pyrkii tieteelliseen unien selittämiseen ja osoittamaan ennusunia. Melkoisen selvänä pidetään sitä, että hän tällöin etupäässä kompiloii vanhempia auktureita. Tunnetusti on helpompi poimia tapauksia menneisyydestä, kun on kysymys »salaviisaudesta»: ihmeitä tapahtuu yleensä vain menneisyydessä. Artemidoroksen kirjailijankuvaan sopisi siis erittäin hyvin se, että hän on käyttänyt aikaisempia lähteitä.²⁰ Yhtä mahdollista kuin että Artemidoros on sattumalta ollut Roomassa ja kuullut jutun, on se, että hän on käyttänyt jotain — ehkä tässä tapauksessa lähinnä roomalaista — lähdettä, jossa keisaria ei edes mainittu nimeltä. Jos ajateltaisiin aivan hypoteetti-

²⁰ Ks. Riess, Artemidoros p. 1334 p.: »Das Werk ist im ganzen eine flussige Compilation aus älteren uns nicht erhaltenen Autoren, die er aber kaum selbst benützte.» Vrt. Onir. 1,26:

οἷδα δὲ τινα σταδίᾳ, ὡς μέλλων ἀγωνίζεσθαι Εὐσέβεια τὰ ἐν Ἰταλίᾳ ἀγθέντα πρῶτον ὑπὸ βασιλέως Ἀντωνίνου ἐπὶ τῷ πατρὶ Ἀδριανῷ κτλ.

Tzschirnerin käsityksen mukaan Pius on tässä jo kuollut. Toisaalta tällöin seuraisi ristiriita hänen väittämänsä mukaisen keisaritituluurin ja tämän tekstin välillä.

sesti, että Artemidoroksen lähde olisi ollut latinankielinen, voitaisiin rekonstruoida esim.

»Cum Paulus iuris peritus (consultus?) causam (litem?) apud imperatorem haberet.»

Termi nomikos ei olisi ollut yhtä luonnollinen, joskin mahdollinen, jos Pauluksen epiteettinä olisi ollut causidicus tai advocatus. Ilmaisui *δίζηρ ἔχωρ* on taas puhtaasti temporaalinen eikä sinänsä implikoi, että kysymys olisi toistuvasta toiminnasta. Jos oletetaan, että Artemidoros käytti roomalaista lähdettä on luultavaa, että nomikos-termilläkin on ollut vastineensa alkuperäisessä tekstissä. Asianajaja on *ἐπίτροπος* tai *συνηγορος*, joista jälkimmäinen toisinaan tarkoittaa samaa kuin iuris peritus. Toisaalta tekstissä esiintyy myös asianajoa merkitsevä verbi (*συναγορεύειν*), joka ei kuitenkaan ratkaise asiaa, koska se liittyy Nikoniin. Terminologisesti olisi mahdollista siis selittää teksti niinkin, että iuris consultus Paulus oli lähdessä tämän kerran ajamaan asiaa. Olisi periaatteessa täysin mahdollista, että Paulus olisi jo tähän aikaan saanut epiteetin iuris consultus tai iuris peritus. Tässä on esitetty vain eräitä skeptisiä näkökohtia, tosin hyvin epävarmalla pohjalla. On kuitenkin huomattava, että Artemidoroksen terminologia ei välttämättä luotettavasti kuvaa roomalaisen juristikunnan kerrostumia. Terminologia on muutoinkin hiukan horjuvaa. Nomikos voi merkitä myös yksityisen ihmisen oikeusavustajaa (P. Strassb. 1,15), mutta yleensä asessoria:²¹ provinseissa raja oli häilyvä.

²¹ Ks. *Preisigke*, Friedrich, *Girowesen im griechischen Ägypten*, Strassburg 1910 s. 127 av. 1. Ks. myös *Taubenschlag*, Raphael, *The Law of Greco-Roman Egypt in the Light of the Papyri 332 B.C. — 640 A.D.*, Warszawa 1955 s. 507 s., joka toteaa, että bysanttilaisena aikana ero *συνηγορος* ja iuris peritus-ammattien välillä katosi, ja *συνηγορος* oli *σχολαστικός*. Ks. tästä etenkin *Claus*, A., *Ὁ σχολαστικός*, Diss. Köln 1965, joka väittää, että skolastikos oli akateemisten opintojen jälkeen annettava eräänlainen oppiarvo, mutta olettaa, että nämä henkilöt saivat peruskoulutuksensa jälkeen jonkinlaista ammattikoulutusta, op.cit. s. 63 ss., s. 88 ss. Tosin juridinen tieto ei ulottunut alkeita pitemmälle. Skolastikos tarkoittaisi jotain sen tapaista kuin »my learned friend». Kuitenkin *Clausin* esitys sisältää eräitä yleistä mm. lakikoulujen käymisen osalta. Ks. myös *Taubenschlag*, Raphael, *The Legal Profession in Greco-Roman Egypt*, *Festschrift Fritz Schulz*, Tübingen 1951, II s. 188 ss., *Nörr*, Dieter, *Pragmaticus*, *Pauly-Wissowa et al. Realenzyklopedie*, suppl. 10, Stuttgart 1965 p. 639 pp, *Kunkel*, *Herkunft* s. 325 ss.

Riippumatta ajallisista olosuhteista on *Tzschirner*in suorittama ja roomalaisen oikeuden tutkijoiden myöhemmin seuraama identifiointi *Παῦλος ὁ ρομζὸς* -henkilön ja meidän Pauluksemme välillä metodisesti monessa suhteessa erittäin kyseenalainen. *Tzschirner* katsoo, että Artemidoroksen Pauluksen täytyy olla sama kuin meidän juristimme, koska emme tunne muita Paulus-nimisiä lakimiehiä. Päätelyn oikeutus on kuitenkin jo lähtökohdiltaan kyseenalainen, sillä ei jokainen asianajaja eikä edes lausuntojuristi ole jättänyt jälkiä meidän ajallemme. Sitäpaitsi Paulus-nimisen muun juristin tai asianajajan oletaminen ei olisi mikään ylettömän rohkea petitio principii siihen suuntaan, että Artemidoros ei voisi tarkoittaa meidän Paulustamme. Itse asiassa tunnemme Paulus-nimisen asianajajan, jolle *Martialis* vuonna 92 jKr. on omistanut epigrammin (ep. 7,72). En tahdo väittää, että ko. herra olisi identtinen Artemidoroksen mainitseman Pauluksen kanssa. Haluan vain viittauksellani valaista sitä, että on yhtä paljon, jollei enemmänkin perusteita väittää Artemidoroksen puhuneen juuri tästä Pauluksesta kuin meidän jurististamme tai vaikkapa apostoli Paavalista. Jokaisessa tapauksessa kytkentä on lähes yhtä olematon. Joskin Artemidoroksen Paulos on nomikos eikä asianajaja korrektilin terminologian mukaan, hän esiintyy asianajotehtävässä, ja *Tzschirner* olettaa hänen toimineen asianajajana. Ei ole mahdollista varmasti päätellä, oliko kyse ammattiasianajajasta, mutta mahdotonta tämä ei termin nomikos käytöstä huolimatta suinkaan ole. Vaikka siis pidän Artemidoroksen Pauloksen identifiointia toivottomana, viittaan siihen, että Artemidoros oli kompilaattori, jonka voi olettaa lukeneen sekalaista kirjallisuutta. Lähempänä kuin juristi Iulius Paulus on tällöin esim. Martialiksen Paulus. Siirrymme fantasian alueelle, jolla meitä auttaa vain se tosiseikka, että Martialiksen tuotanto oli varsin laajalle levinnyttä. Ei siis ole mahdotonta, että tästä kirjallisissakin piireissä tutusta advokaatista oli olemassa jokin Martialiksen tai jonkun muun kertoma juttu, jonka Artemidoroskin luki ja kompiloi omaan teokseensa. Tämäntapainen tapahtumainkulku on Artemidoroksen osalta paljon todennäköisempi kuin se, että hän olisi oleskellut Roomassa samanaikaisesti tapauksen sattumisen kanssa. Tärkeä asia, joka näyttää unohtuneen kokonaan, on itse jutun luotettavuus. *Tzschirner* näyttää kriittikittömästi lähte-

vän siitä, että juttu on tosi ja todella kuultu Roomassa. Mielestäni juttu on »liian hyvä» ollakseen tosi, mutta antiikin aikana noudatettiin usein periaatetta »se non è vero, è ben trovato ...» Tätäkin taustaa vastaan tulee apokryfisen lähteen käyttäminen vaikuttamaan paljon todennäköisemmältä kuin se, että Artemidoros olisi asian todella havainnut paikan päällä.

Artemidoroksen keisarisitaattien ei voi olettaa noudattaneen keisarititulatuurin »yleisiä sääntöjä», jotka juristienkin osalta olivat perin sekavat ja poikkeuksia vilisevät. Siksi nimitys autokrator ei todista mitään. Kaikkein vähimmin on luvallista ryhtyä spekuloidaan siitä, kuka tällainen yksinvaltiainen keisari olisi voinut olla. Vaikka oletettaisiinkin Artemidoroksen autokrator hänen oman aikansa keisariksi ja kielenkäyttö sikäli säännönmukaiseksi, että kirjoittamisaikana olisi hallinnut vain yksi keisari, on *Tzschirnerin* näkemys silti perin problemaattinen metodisessa suhteessa, koska hän lähtee ko. keisarin etsinnässä siitä petitio principiistä, että kuvattu juristi on meidän Pauluksemme ja yrittää tästä lähtien ajoittaa keisarin ja samalla Pauluksen. Metodisesti oikeampi menettely olisi ollut pyrkiä ajoittamaan Artemidoros-teksti muutoin ja tulosten perusteella arvioida, sopiiko Paulus muiden häntä koskevien tietojen osalta kuvaan. Artemidoroksen osalta tulee ajoituksessa silloin paljon paremmin kyseeseen esim. Marcus Aurelius kuin Commodus — niillä perusteilla kuin yllä esitin. Tällöin Pauluksen syntymä olisi pakko sijoittaa jo noin 140-luvulle, jolloin hän olisi Alexander Severuksen hallituskauden alkaessa ollut jo kahdeksissakymmenissä. Tämä ei taas sovellu kuvaan mukaan.

Tulokseni on siis, että Artemidoroksen tekstin ei voida katsoa koskevan juristi Paulusta. Se, että ei ole mahdollista osoittaa selvää vaihtoehtoaakaan, ei ole mikään ihme: ei ole pakko pyrkiä kohdistamaan kaikkia mahdollisia lähteitä »tunnettuihin henkilöihin», mikä on ollut vanhemman historiankirjoituksen yleinen perisynti. Kummastusta vain herättää, että *Tzschirnerin* epämääräiset päättelyt on kritiikittä nieltä.²² Jätämme siis avoimeksi kysymyksen siitä, kuka Paulos ho nomikos saattoi olla. *Tzschirnerin* väite, että kyseessä olisi ollut tunnettu henkilö, ei voida pitää oikeaan

²² Tosin *Karlowa*, *Rechtsgeschichte* s. 744 ei viittaa *Tzschirneriin* eikä hänen löytämänsä tekstiin, mutta katsoo Pauluksen toimineen asianajajana.

osuneena. Ratkaisevaa ei nimittäin ole se, että henkilöstä käytetään muotoa *Παῦλος ὁ νομικὸς* eikä esim. *Παῦλος τις νομικὸς* tms.²³ Saattaisi ehkä tuntua houkuttelevalta puhua Pauluksen sukulaisista, jotka saattoivat olla juristeja. Asia jää kuitenkin hämärän peittoon, koska nimi Paulus on hyvin yleinen.

Kolmas lähde, jonka on katsottu viittaavan Pauluksen asianajotoimintaan, on D 14. 5. 8, joka *Howen*²⁴ mukaan »suggests rather that he was counsel for one of the parties». Teksti on I decr.:

»... praefectus annonae contra dominum dederat sententiam. dicebamus quasi fideiussionem esse videri, cum pro alio solveret debitum, non pro aliis suscipit debitum: non solere autem ex ea causa in dominum dari actionem nec videtur hoc mandasse. sed quia videbatur in omnibus cum suo nomine substituisse, sententiam conservavit imperator.»

Howen käsitys on kuitenkin erheellinen. Ensinnäkin, Paulus käsittelee decreta-teoksessaan, kuten jäljempänä havaitsemme, hyvin usein sellaisia tapauksia, joissa hän on ollut keisarillisen neuvoston jäsenenä ja jäänyt vähemmistöön. Rekisteröidessään eriävän mieltänsä jopa keisaria vastaan Paulus menettelee kriittisesti tavalla, jota muilta roomalaisilta juristeilta ei juuri tapaa.²⁵ Tässäkin dicere-

²³ Tunnetaan sitäpaitsi *actio Pauliana*-kanne, joka mainitaan Paulus-tekstissä D. 22. 1. 38. 4 yhdessä *actio Fabianan* kanssa. Muualta *Corpus Iuris*-teoksesta emme kannetta tuonnimisenä tunne, toisin on asianlaita bysanttilaisten lähteiden osalta. Em. tekstiä pidetään interpoloituna (*Kaser, Max, Das römische Zivilprozessrecht, München 1965 s. 333 av. 30*), ja *Lenel, Otto, Das Edictum perpetuum, 3. Aufl. Neudruck Graz 1960 s. 438 ss.* olettaa jopa, että interpolaatio on tullut *Corpus iurisiin* vasta bysanttilaisena aikana, teoksen toimitustyön jälkeen ja aiheutunut siitä, että asiasta puhuttiin Paulus-teksteissä, ei muualla *Corpus iurisissa*, mutta kyllä bysanttilaisissa lähteissä. Kuitenkin on todettava, että ilmaus ei ole siinä määrin yleinen, että *Lenelin* teoriaa voisi pitää luotettavana. Paulukselta itseltään se ei ole; myöskään ei ole mitään syytä olettaa jotain tuntematonta Paulusta, joka olisi antanut *actiolla* nimensä, koska nimi ei esiinny muualla. On siksi luultavinta, että kyseessä oli jälkiklassiselle ajalle tyyppinen pyrkimys oikeusinstituuttien ristimiseen iskevin nimin, ellei sellaisia aikaisemmin ollut. Kaikki nimet vain eivät jääneet käytäntöön.

²⁴ *Howe, Pretorian Prefect s. 105.*

²⁵ Ks. esim. D. 4. 4. 38 pr; D. 14. 5. 8; D. 32. 27. 1; D. 29. 2. 27; D. 12. 1. 40; vrt. D. 35. 2. 1. 4 ja D. 36. 1. 76. 1.

verbi voisi merkitä myös asian ajamista (vrt. *causidici* jne.), mutta paljon todennäköisemmin mielipiteen ilmausta *consiliumissa*, kuten yleensä muulloinkin, *decretumeissa*. Monikko ei liene pl. *maiestatis*.

Oliko Paulus sitten nuoruudessaan asianajajana? Mielestäni D. 32. 78. 6 ei sitä yksin todista. Sanonta »petebam» voi viitata niin oman asian ajamiseen, satunnaisesti *procuratorina* tai *cognitorina* esiintymiseen,²⁶ tilapäiseen asianjotehtävän suorittamiseen kuin asianajajan ammatin harjoittamiseenkin. Tiettyä perää voi olla siinä *Tzschirnerin* lausumassa, että asianajaja identifioi itsensä päämieheensä puhuen omista vaatimuksistaan. Nykyisen katsomuksen kannalta saattaisi ehkä olla niin, että jos juristi tavataan oikeudesta, suurin todennäköisyys puhuu sen puolesta, että hän on siellä asianajajan ammattia harjoittamassa. Roomalaisten juristien osalta asia ei ole aivan näin yksinkertainen. Näyttää siltä, että asianajotoiminta oli poikkeuksellinen tapa huippujuristin karriäärin aloittamiseen. Siksi Pauluksen luonnehtimisessa uransa alkuvaiheissa asianajajaksi tulee noudattaa erittäin suurta varovaisuutta. Vaikka voisi olla luonnollista pyrkiä nojaamaan edes niihin lähteisiin, joita meillä on, ei mielestäni ole syytä nähdä Paulusta koskevia tietoja varmempina kuin ne ovat. Se positiivinen tulos, joka D. 32. 78. 6:sta ehkä voidaan saada, on siinä määrin heikko, että en katso tietomittarin neulan heilahtavan mihinkään *ignoramus-pisteestä*. Lopuksi todettakoon, että asianajotoiminnan olettaminen ei ole tarpeellista Pauluksen uran aukkojen täyttämiseksikään. Pauluksen jättiläismäinen tuotanto selittää kaikki virkauran ja ammattitoiminnan kannalta näennäisesti kuolleet kohdat.²⁷ Tuotteliaisuus ja työn laatu

²⁶ Tosin myös *cognitorin* ja *procuratorin* tehtäviä harjoitettiin ammattimaisesti, mutta nähtävästi alempisäätyisten ihmisten toimesta. Ammatti ei ollut arvostettu, ks. *Kunkel*, *Herkunft* s. 330 s. ja etenkin av. 694 siteerattuja lähteitä, *Cicero*, *Pro Caec.* 14, *Horatius*, *Serm.* 2, 5, 34—, *Suetonius*, *Vit.* 2. 1. Romahdusmaisen laskun koki *procurator-toimi* jälkiklassisena aikana, ks. *Levy*, *Ernst*, *Weströmisches Vulgarrecht. Das Obligationenrecht*, Weimar 1956 s. 61 ss. ja siellä siteerattuja esimerkkejä.

²⁷ Vaikka Paulus oli Rooman tuotteliaimpia juristikirjailijoita ja *Vielschreiber*, oli myös laatu korkea. Ks. *Berger*, *Iulius Paulus* s. 697: »Solide Arbeitsmethode, Genauigkeit der Darstellung, insbesondere bei Feststellung von Ausnahmen, Anführung von Beispielen und schliesslich Scharfe der Beweisführung.»

ovat olleet sitä luokkaa, että kaiken kuvitteleva leipätyön ohella tehdyksi on vaikeaa. Pauluksen kirjallinen toiminta on vaatinut vuosikausien kehittymistä ja kypsymistä, mutta myös keskittymistä. Mikä olisi sen luonnollisempaa kuin olettaa, että Paulus olisi varhaisen miehuutensa vuodet käyttänyt oikeustieteellisiin tutkimuksiin?

III l u k u

TEOSTEN AJOITUKSEN METODIONGELMIA

Roomalaisten juristien teoksia ajoitettaessa pyritään hakemaan kiintopisteitä siteeratuista juristeista, lainsäädäntötoimenpiteistä, keisareista jne. Positiivinen kiintopiste on tietenkin tässä suhteessa paljon arvokkaampi kuin negatiivinen. Siitä, että joku juristi tai keisari mainitaan, saadaan helpommin ajoituksen post quem kuin siitä voidaan saada ajoituksen ante quem, että jotain juristia, keisaria, lainsäädäntötoimintaa tms. ei mainita. E contrario -päätelmien tekeminen on tässä suhteessa erittäin epävarmaa. Mutta myöskään se, että mainitaan joku kiintopiste, ei ole ilman muuta luotettava näyttö tekijänsä elinajasta, koska roomalaisten juristien teoksia myöhemmin muutettiin ja täydennettiin; ajan tasalla pitämiseen liittyi tietenkin ennen kaikkea uuden lainsäädännön mainitseminen, jonka ei tarvinnut tapahtua välttämättä itse tekijän toimesta. Näinollen teosten ajoittaminen sisältää erittäin huomattavan määrän epävarmuuskoh-
tia, mitä korostaa vielä aineiston katkelmallisuus.

Tässä tutkimuksessa en pyri tarkastelemaan kaikkia niitä moninaisia metodisia ongelmia, jotka teosten ajoituskysymyksiin liittyvät, koska pian esitettävistä syistä tulokset jäävät juuri Pauluksen kohdalla erittäin laihoiksi. En tämän vuoksi myöskään esitä kaikkien Pauluksen teosten ajoitusta, koska suuressa osassa tapauksista ei mitään tuloksia voida esittääkään ja koska *Fittingin* perusteellinen luettelo¹ sangen tyhjentävästi, joskin monilta kohdin liian varmasti ja siten harhaanjohtavasti esittelee Pauluksen teokset. Teosten sisältökysymykset ja Pauluksen kehittyminen ajattelijana sekä hänen elämänuransa saattaminen henkisen kehityksen yhteyteen jäävät niinkään tutkimukseni ulkopuolelle. Tässä esitetään siis vain yleisiä

¹ *Fitting*, Alter und Folge, passim, etenkin s. 82 ss.

näkökohtia Pauluksen teosten ajoituksesta sekä valittuja keskeisiä erikoiskysymyksiä.

Tärkein ajoituskeino muodostuu keisarillisen lainsäädännön siteeraamisesta. Tällöin on keisarititulatuurilla ratkaiseva merkitys. Jos keisarititulatuuri noudattaisi kiinteitä sääntöjä, oltaisiin (huomioottaen mahdolliset myöhemmät lisäykset ja muutokset) suhteellisen varmallalla pohjalla. Yleisten sääntöjen muodostaminen on kuitenkin erittäin ongelmallista, ja jo *Mommsen*in 1870 kokoama² esimerkkiluettelo osoittaa käytännön vaihtelevan tässä suhteessa niin paljon, että edes todennäköisyysarvioiden perustaksi asetettavia näkökohtia tuskin löytyy. Tämä koskee etenkin Pauluksen horjuvaa ja säännöistä piittaamatonta siteeraustapaa.

Se, että keisari mainitaan etuliitteellä *divus*, jumala, osoittaa hänen jo kuolleen — ellei sitten muutos ole myöhempi. E contrario -päätelmä ei kuitenkaan ole oikeutettu: se, että keisaria siteerataan ilman *divusepiteettiä*, ei osoita hänen elävän.^{2a} *Mommsen* esittää säännön, että kun keisarillisia ratkaisuja siteerataan kokonaisuuksina, keisarinimet esiintyvät alkuperäisessä muodossaan. Sääntö ei ole yleispätevä, joskin sangen yleinen. Sillä siitä, että keisarista käytetään titteliä *imperator*, ei saa välttämättä päätellä, että keisari ja juristi olisivat olleet samanaikaisia. *Mommsen* ei nimittäin havaitse sitä mielenkiintoista seikkaa, että kuriaalityylin vaatimukset alkavat myöhäisklassiselle ajalle tultaessa tässä suhteessa löyhtyä. Kuten *Mommsen* itsekin toteaa, Papinianuksen quaestioissa ei yleensä käytetä *consecrationimityksiä*; Ulpianuksen ediktikommentaarissa Severus esiintyy *imperatorina*, vaikka teos on saatettu loppuun vasta Caracallan aikana. *Mommsen* väittää, että suurin osa teoksesta on saatettu loppuun jo ennen Severuksen kuolemaa, minkä vuoksi on sattunut, että viittaukset Severukseen ovat jääneet entiselleen. Näin voi ollakin, mutta tämä ei selitä sitä, että vastaava luopuminen säännöistä esiintyy myös Modestinuksella, viimeisellä klassisella juristilla. *Mommsen*in yritykset pelastaa sääntönsä ehdottomuus viittaamalla interpolatioihin, suorien lainausten muuttumiseen epäsuoriksi jne. eivät perustu mihinkään suoranaisiin faktoihin. Tosiasiaksi jää, että ter-

² *Mommsen*, *Kaiserbezeichnung* s. 97 ss. Iästään huolimatta luettelo on vielä eräiltä osin sangen käyttökelpoinen.

^{2a} Kaikki keisarit eivät tulleet kuoltuaan »divuksiksi». Keisarien titteleistä ks. yleisesti *Cagnat*, *Cours* s. 157 ss. Jumaluus voitiin evätäkin.

miä *imperator* voitiin käyttää sekä elävästä että kuolleesta keisarista, eivätkä juristit myöhäisklassisena aikana enää näytä tunteneen kovinkaan suurta ihastusta *divus*-tittelin käyttämiseen. Jos sitä käytettiin, voitiin menetellä niin sattumanvaraisesti kuin D. 19. 2. 5. 5 (*Ulpianus XXXV ad ed.*), jossa samaan hengenvetoon kutsutaan samaa keisaria kerran jumalaksi, kerran *imperatoriksi*. Ei ole syytä olettaa toista kohtaa interpoloiduksi, kuten *Mommsen* tekee,³ lähinnä *petitio principii*n tapaan.

Pauluksen noudattamaa keisarititulatuuria tarkasteltaessa eteemme avautuu vielä sekavampi ja problemaattisempi kuva kuin muiden juristien kohdalla konsanaan. Näyttää siltä, että Paulus ei mitenkään pyrkinyt keisarien identifioimiseen. *Divus*-epiteetin käyttö on täysin sattumanvaraista. Useimmissa tapauksissa mainitaan vain »*imperator*» ja jätetään lukijan arvailtavaksi, ketä keisaria mahdetaan tarkoittaa. Läheskään aina ei »*imperator*» viittaa hallitsevaan keisariin. D. 17. 2. 25 käytetään nimitystä »*imperator*» jopa Marcus Aureliuksesta; tosin asia on epävarma. *Imperator Antoninus* voi tarkoittaa Piusta, Caracallaa tai Heliogabalusta. Ei voi olettaa, että teoksen syntyjärjestys selittäisi nämä nimitykset esim. niin, että nuorempia teoksia laadittaessa olisi ollut vain yksi *imperator Antoninus* ja että myöhemmin *divus*-termiä käyttäen olisi ollut mahdollista yksilöidä keisarit riittävästi. Termiä *divus Antoninus* käytetään nimittäin yhtä monimerkityksisesti. Päädytään siis siihen, että on *in casu* ratkaistava, kenestä keisarista kulloinkin on kysymys, joten keisarititulatuuri ei auta ajoitusongelmia ratkaistaessa pitkällekkään.⁴

³ *Mommsen*, *Kaiserbezeichnung* s. 110. Esim. *Ulp.* D. 1. 5. 18 esiintyy *imperator Hadrianus* (XXVII ad Sab.), D. 23. 1. 16 *oratio imp. Antonini et Commodi*, ks. muitakin *Mommsenin* s. 103 siteeraamia tekstejä. *Modestinus* D. 40. 5. 12 pr puhuu *imperator Antoninuksesta* tarkoittaen Piusta. D. 25. 3. 6. 1 *imperator Commoduksesta*. Ks. myös D. 27. 1. 6. 8, D. 27. 1. 6. 17, D. 27. 1. 13. 6. 7, D. 27. 1. 15 pr ja D. 19. 2. 49 pr. *Papinianuksen* osalta ks. *Mommsenin*, *Kaiserbezeichnung* s. 100 av. 13 siteerattuja lähteitä, joissa *Hadrianuksesta*, *imp. T.* ja *M. Antoninuksesta* ja *Antoninuksesta* käytetään keisarititteleitä ilman mitään *divus*-määrettä. *Mommsenin* selitys, että *Papinianus* ei ollut roomalainen, ei riitä: on varsin selvää, että myöhäisklassiset juristit noudattivat vapaampaa keisarititulatuuria.

⁴ D. 5. 3. 43 (II ad *Plautium* on kyseessä *Pius*, kun tekstissä mainitaan *imp. Antoninus*; näin jo *Mommsen*, *Kaiserbezeichnung* s. 103 viitaten D. 34. 9. 5. 1:een. Sama lienee tilanne D. 49. 14. 49 (*fideic.*), ks. *Mommsen* s. 103

Kun on kuitenkin väitetty, että Pauluksen kirjallinen toiminta ulottuisi aina Commoduksesta Alexander Severukseen saakka,⁵ on paikallaan yksityiskohtaisesti tarkastella esitettyjä argumentteja.

arg. D. 35. 2. 59. 1. D. 34. 9. 5. 9 imp. Severus et Antoninus taas ovat Severus ja Caracalla. Taas D. 1. 15. 3. 2 (de off. praef. vig.) divus Antoninus rescripsit viittaa kai Piukseen, joskaan aivan selvää varmuutta ei voi saada. D. 50. 15. 8. 5 on divus Antoninus Caracalla, joka antoi Antiokialle colonia-oikeudet; samassa tekstissä esiintyy Heliogabalus nimellä imperator noster Antoninus. D. 48. 19. 43 lienee imperator Antoninus ilman määreitä Heliogabalus. Em. D. 49. 14. 49 (ei I resp., kuten *Mommsen* väittää, vaan sing. de tac. fideic.) on sikäli kiintoisa, että esiintyy paitsi imp. Antoninusta myöskin divus Trajanus. D. 4. 8. 32. 14 (XIII ad ed.) on imperator Antoninus, joka »libello cuiusdam id querentis subscripsit ...» Tämä näyttää viittaavan suhteelliseen läheiseen menneisyyteen, luultavasti Caracallaan tai Heliogabalukseen, ks. jälj. Useimmissa tapauksissa divus Antoninus jää selvittämättä, kuten *Mommsen* s. 112 toteaa D. 1. 15. 3. 2:n, D. 47. 9. 4. 1:n, D. 49. 7. 4. 1:n ja D. 35. 2. 1. 4:n osalta. D. 40. 9. 15 on »imperator Antoninus Calpurnio Critoni rescripsit», jonka *Lenel*, *Otto*, *Palingenesia iuris civilis*, 1889, I p. 1125 katsoo tarkoittavan Caracallaa viitaten C. 9. 8. 6. 3:een. Oikeassa on sen sijaan *Fitting*, *Alter und Folge* s. 90 todetessaan, että tällä lausumalla tarkoitetaan Piusia; *Marcianus*, D. 40. 1. 8. 2 (XIII inst.) näyttää nimittäin siteeraavan samaa reskriptiä sanoen »divus Pius Calpurnio rescripsit». Edellä viitattiin D. 1. 15. 3. 2:een. *Fittingin* s. 91 mukaan kyseessä olisi Antoninus Pius, joka mainitaan Alexander Severuksen eräissä reskriptissä vuodelta 222 jKr., ja aikaisemman reskriptin *Erucius Clarus* olisi *Sextus Erucius Clarus*, joka oli v. 146 jKr. toisen kerran konsulina. Tämä on kuitenkin epävarmaa, joten teos de officio praefecti vigilum liber singularis, josta ko. sitaatti on, jää ajoituksellisesti epäselväksi. Ei myöskään voi osoittaa, että Paulus olisi aina voinut lisäepiteetin varmistua siitä, että ymmärrettiin, kenestä keisarista oli kysymys, kuten D. 47. 15. 6, jossa on »Ab imperatore nostro et patre eius» (de publicis iudiciis liber singularis) tai D. 27. 9. 13, jossa on »imp. Antoninus et divus pater eius» (ad orationem Severi liber singularis). Paulus käyttää Caracallasta myös muotoa *Magnus Antoninus* (D. 50. 7. 12, de iure libellorum liber singularis, Coll. 4. 3. 6, de adulteriis liber singularis; samassa teoksessa on, Coll. 4. 6: Severus et Antoninus, ts. johdonmukaisuutta ei yhden teoksenkaan puitteissa ole noudatettu), joka viittaa Caracallan pyhitysnimeen. Em. D. 48. 19. 43 pr:ssä esitetään (resp. I): »Imperator Antoninus Aurelio Atiliano rescripsit: Praeses ultra administrationis suae tempus interdicere alicui arte sua uti non potest.» *Fitting* s. 98 toteaa oikein, että tämä tarkoittaa Heliogabalusta, koska päinvastainen tulkinta esiintyy *Ulpianuksella* (D. 1. 12. 1. 13 ja D. 48. 19. 9 pr) sekä Caracallan ratkaisussa C. 2. 6. 1 vuodelta 216 jKr. Samassa teoksessa Severus ja Antoninus saavat kuitenkin tittelit imperatores ja Augusti (D. 50. 1. 21. 6 ja D. 50. 7. 9. 1). Horjuvan titulatuurin enempi referoiminen lienee turhaa.

⁵ Näin esim. *Krüger*, *Quellen* s. 228.

Metodisesti siis totean, että keisaritituluurin avain ei Pauluksen kohdalla siis ole siinä, että keksittäisiin yleiset säännöt, joista sitten dedusoitaisiin ratkaisut, vaan kasuistisessa tarkastelussa, jonka antamat tulokset ovat jo ennalta epävarmoja. Muitakaan keinoja ei toisaalta näytä olevan.

Aikaisemmin vallinneen käsityksen mukaan Pauluksen 80-kirjainen ediktikommentaari olisi syntynyt jo 100-luvulla.⁶ Tämä pakotaisi ajoittamaan Pauluksen varsin varhaiseksi. Kuitenkin se ajoitusmetodi, jota juridista kirjallisuutta ajoitettaessa on käytetty, on epämääräinen eikä tarjoa suurtakaan varmuutta. Tämän lisäksi myönnetään, että Pauluksen kohdalla asia on erityisen epävarma.⁷ Ja ne seikat, joiden nojalla on yritetty päätellä ad edictum -teoksen syntyneen osittain jo Commoduksen aikana, osoittautuvat kriittisessä tarkastelussa problemaattisiksi tai suorastaan erheellisiksi. Terminus post quem-ajankohdan määrittelyä vaikeuttaa se, että juristiteoksia on pidetty ajan tasalla, ja tämän teoksen osalta on syytä erityisesti viitata Wieackerin⁸ osoittamaan laajaan jälkiklassiseen muutostyöhön, joka lienee alkanut pian teoksen valmistuttua.

Ensimmäinen argumentti, jonka *Fitting*⁹ esittää, on se, että Paulus ei kirjoittaessaan D. 13. 7. 16 pr (XXIX ad edictum) ja D. 26. 7. 12. 1 -tekstejä olisi »erittäin todennäköisesti» tuntenut vuonna 195 jKr. annettua Oratio Severiä holhotin omaisuuden myyntikiellosta. Tekstit kuuluvat seuraavasti:

D. 13. 7. 16 pr:

»Tutor lege non refragante si dederit rem pupilli pignori, tuendum erit, scilicet si in rem pupilli pecuniam accipiat. idem est et in curatore adulescentis vel furiosi.»

D. 26. 7. 12. 1 (XXXVIII ad ed.):

»Quae bona fide a tutore gesta sunt, rata habentur etiam ex rescriptis Traiani et Hadriani: et ideo pupillus rem a tutore

⁶ *Fitting*, Alter und Folge s. 82 ss. (ks. jo sama, Das Castrense Peculium in seiner geschichtlichen Entwicklung und heutigen gemeinrechtlichen Geltung, Halle 1871 s. XXXII ss.), *Krüger*, Quellen s. 228.

⁷ *Karlowa*, Rechtsgeschichte s. 749. Jo *Mommsen*, Kaiserbezeichnung s. 115 ihmetteli, miten ediktikommentaari on vailla ajallisia kiintopisteitä. Ks. myös *Berger*, Iulius Paulus p. 701 ja 706 pp.

⁸ *Wieacker*, Textstufen s. 217 ss.

⁹ *Fitting*, Alter und Folge s. 83.

legitime distractam vindicare non potest: nam et inutile est pupillis, si administratio eorum non servatur, nemine scilicet emente. nec interest, tutor solvendo fuerit nec ne, cum, si bona fide res gesta sit, servanda sit, si mala fide, alienatio non valet.»

Fitting: »hätte er doch nicht wohl so allgemein ausdrücken können.» *Fittingin* väittämän tueksi voitaisiin vielä viitata siihen, että Paulus on katsonut tarpeelliseksi kirjoittaa erillisen kommentaarin oratio Severistä. Tämä ei kuitenkaan ole ratkaiseva todistus, ja on todettavakin heti alkuun, että *Fittingin* teoria ei ole saanut jakamatonta kannatusta osakseen.¹⁰ *Karlowa* on oikein huomauttanut, että ko. teksteissä ei ole kysymys praedia rustican eikä praedia suburbanan myynnistä, vaan holhoojan yleisestä luovutuskompetenssista, jota poikkeus ei sinänsä horjuta.¹¹ Toinen *Fittingin* pääargumentti on D. 41. 3. 4. 1 (LIV ad ed.), jossa lausutaan, että saantonautinta kuuluu perheen isälle; perheen poika, etenkin sotilas, voi saada nautinnalla omaisuutta, jonka hän on hankkinut sotapalveluksessa (»leirissä»).

»Usucapere potest scilicet paterfamilias; filiusfamilias et maxime miles in castris acquisitum usucapiet.»

Fitting väittää, että Paulus ei olisi tässä muka tuntenut Tertullianuksen (D. 49. 17. 4 pr: »Miles praecipua habere debet, quae tulit secum in castra concedente patre.») ja Papinianuksen (D. 40. 5. 23. 2) määrittelemää yhtä osaa peculium castrensestä.¹² *Karlowa*¹³ huomauttaa, että ei ollut tarpeen sanoa usucapion yhteydessä, mitä kaik-

¹⁰ Ks. *Mommsen*, Kaiserbezeichnung s. 115 s., *Kalb*, Roms Juristen s. 126; *Karlowa*, Rechtsgeschichte s. 749. *Bergerin*, Iulius Paulus p. 706 mainitsemat *Biondin* ja *Küblerin* esitykset eivät ole olleet käytettävissäni.

¹¹ Se, että Paulus-tekstissä ei suorastaan ad edictum -teoksessa viitata oratio Severiin, voi kompilaatiotekniikan kannalta olla selitettävissä siten, että kun Pauluksen osuus tutelan kohdalla oli muutoinkin pieni (ks. *Lenel*, *Palingenesia* I p. 1045), otettiin oratio Severiä koskevat sitaatit pikemmin monografiasta. Ja Pauluksen monografiatuotanto on niin lavea, että siitä ei käy päättelminen mitään siitä, etteikö asiaa olisi syystä tai toisesta voitu käsitellä myös ad edictum -teoksessa.

¹² *Fitting*, *Peculium Castrense* s. 36 ja passim. Tertullianushan määritteli perheen pojan itsenäisessä hallinnassa olevan »leiriomaisuuden» (peculium castrense) siten, että siihen kuului omaisuus, jonka poika isän suostumuksin oli vienyt sotapalvelukseen mukanaan.

¹³ *Karlowa*, *Rechtsgeschichte* s. 750.

kea *peculium castrense*en kuului »und unbedenklich, den Ausdruck für den Hauptbestandteil dieses *peculium*, welcher dasselbe bis vor kurzem allein ausgemacht hatte, für dasselbe zu gebrauchen.» Tätä voitaisiin täydentää huomautuksin, että sellaisen ominaisuuden kohdalla, jonka poika oli isän suostumuksin vienyt leiriin, ei *usucapio* liene käytännössä ollut juuri ajateltavissakaan, tuskin se olisi ainakaan tullut Pauluksen mieleen. Sen lisäksi on todettava, että *Fittingin* ensinnä esittämää¹⁴ ja *Albertarion*¹⁵ hyväksymää teoriaa *Septimius Severuksen* ja *Caracallan* lainsäädäntötoimista *peculium castrensen* laajentamiseksi on *Guarino*¹⁶ hyvin perustellusti kritisoinut: kyseessä oli oikeustieteen kehitys eikä lainsäädäntötoimenpide. Näinollen ei tälläkään perusteella voi päätellä, että *ad edictum*-teos olisi kirjoitettu jo *Commoduksen* aikaan.

Paulus siteeraa D. 7. 9. 8:ssa *Marcianusta*. Jos *Fittingin* teorian katsotaan edustavan totuutta, ei tätä voi hyväksyä.¹⁷ *Marcianus* on nimittäin liian myöhäinen siteerattavaksi, jos *ad edictum* -teos olisi kirjoitettu jo 180-luvulla. *Fitting* yrittää selvittää pulasta suorittamalla konjektuuran: *Maecianus pro Marcianus*. Tähän jo *Mommsen*¹⁸ on huomauttanut, että konjektuura on mielivaltainen. Siitä huolimatta sillä on tiettyjä kannattajia.¹⁹ *Karlowa* toteaa konjektuurin perusteettomaksi.²⁰ *Fitting* ja muut teorian kannattajat olivat näet tuoneet julki, että *Maecianus* käsitteli *fideicommissumeja*, mutta *Marcianus* tiettävästi ei. Kirjoitusvirhe olisi hyvin ajateltavissa. *Karlowa* huomauttaa, että *Marcianus* käsitteli institutiones-

¹⁴ *Fitting*, *Peculium Castrense*, 1. c.

¹⁵ *Albertario*, Emilio, Appunti sul *peculium castrense*, viimeisin versio Studi I, Roma 1933 s. 157 s.

¹⁶ *Guarino*, Antonio, L'oggetto del »castrense *peculium*», *Bidr* 1941 s. 41 ss.

¹⁷ *Marcianus*-teksteissä siteerataan nimittäin *Caracallaa* ja *Septimius Severusta* jo jumalallisina, ts. kuolleina. *Marcianuksen* ajoitus ja henkilökuvaa ovat muutoin varsin hämääviä, ks. esim. *Fitting*, *Alter und Folge* s. 121 ss., *Karlowa*, *Rechtsgeschichte* s. 750 s. *Honoré*, *The Severan lawyers* s. 212 ss., *Kunkel*, *Herkunft* s. 258 s. *Honoré* ajoittaa hänen syntymänsä vuoden 180 jKr. tienoille. *Honorén* oletuksen *Marcianuksen* virkaurasta ovat kuitenkin hyvin epävarmoja.

¹⁸ *Mommsen*, *Kaiserbezeichnung* s. 116: »... am wenigsten ist es gerechtfertigt darauf hin die an sich ganz unverfängliche Anführung des *Marcianus* bei Paulus durch Emendation aus dem Wege zu räumen.»

¹⁹ *Berger*, *Iulius Paulus* p. 706 p. ja siellä siteeratut auktorit.

²⁰ *Karlowa*, *Rechtsgeschichte* s. 749. Samaten *Clark*, *History* s. 133.

teoksessaan myös legaatteja, mihin taas *Berger*²¹ replikoi, että tietävästi ediktikommentaareja laadittaessa ei yleensä käytetty institutio-tyyppisiä alkeisoppikirjoja.

Toteaisin vain, että post quem -tyyppisillä ajoituksilla on yleensäkin vain suhteellinen merkitys, koska myöhemmät lisäykset ovat mahdollisia. Mitään näyttöä ei ole esitetty sen puolesta, että olisi tapahtunut väitetylnainen kirjoitusvirhe. Marcianusta ei tosin siteerata Pauluksen teoksissa muualla, mutta Maecianustakin vain kahdesti.²² *Bergerin* viimeinen argumentti tulee hyvin epävarmaksi, kun huomautetaan, että Marcianuksen institutioteos ei ollut mikään lyhyt alkeisoppikirja sanan tavallisessa merkityksessä, vaan 16 kirjaa käsittävä teos. Käsitykseni mukaan siis Marcianus-sitaatti viittaa suhteellisen myöhäiseen ajoitukseen, joskin epävarmuusmomentti on suuri — ei kuitenkaan niillä perusteilla kuin *Fitting* ja häntä seuraavat auktorit esittävät.

Fitting väittää edelleen, että ad edictum -teoksesta puuttuisi viittauksia Commodusta myöhempiin keisarillisiin reskripteihin, kun sen sijaan aikaisemmista lainsäädäntötoimista on runsaasti jälkiä. Väite on kuitenkin erheellinen ja perustuu siihen, että divus Antoninus ja imperator Antoninus -termeistä ei saa tarkkaa selkoa, ja siteeraustekniikka on yleensäkin epämääräistä.

D. 16. 2. 11 siteerataan divus Severusta. Passuksen auktorista on kuitenkin eriäviä mielipiteitä. Edeltävä teksti on Ulpianuksen LXIII ad edictum, mutta sitä ennen on sitaatti Pauluksen teoksesta XXXII ad edictum. D. 16. 2. 11 on XXXII ad edictum, mutta Florentina-käsikirjoituksessa passusta edeltää »idem», joka saa sen viittaamaan Ulpianus-tekstiin. Jo *Lenel*²³ katsoi, että teksti itse asiassa liittyy D. 16. 2. 9:ään ja onkin Pauluksen ao. teoksesta. Samalla kannalla on *Appleton*.²⁴ Toista mieltä on *Fitting*.²⁵ Asiaa mutkistaa vielä se, että käsikirjoitusten vaihtelun vuoksi on epäselvää, koskeeko viittaus XXX ad edictum -teosta (F¹) vaiko XXXII-teosta (F). Koska Ulpianuksen ja Pauluksen ediktikommentaarit noudattelevat saman-

²¹ *Berger*, Iulius Paulus p. 752.

²² *Berger*, Iulius Paulus p. 751.

²³ *Lenel*, Palingenesia I p. 1033 av. 3.

²⁴ *Appleton*, Charles, Histoire de la compensation, Lyon 1895 s. 85 ss.

²⁵ *Fitting*, Alter und Folge s. 83. Epävarmalla kannalla *Berger*, Iulius Paulus p. 706.

tapaista rakennetta, ei varmoja johtopäätöksiä voi tehdä; huomattava on kuitenkin, että myös B. 24. 10. 11 osoittaa samaan tapaan tekstin Ulpianuksen nimiin kuin Florentina-käsitkirjoituskin. Kuitenkin Ulpianus käsitteli XXXII ad edictum -kirjassaan emptio venditiota ja locatio conductiota, mikä ei oikein soveltuisi tämän tekstin yhteyteen. Oma kantani on se, että probleema jää avoimeksi huolimatta *Lenelin* ja etenkin *Appletonin* perusteluista. Ainakaan ei voi rakentaa mitään sen varaan, että Paulus olisi kirjoittanut teoksensa vasta Severuksen kuoltua.

D. 42. 4. 2. 20 Paulus toteaa:

»Emptori tempus venditoris ad usucapionem procedit.»

Tämän voisi liittää Severuksen ja Caracallan reskriptiin I. 2. 6. 13, jossa vastaava periaate on saatettu voimaan.²⁶ *Fitting* ei pidä tätä riittävänä todistuksena, ja myös *Berger* kysyy, olisiko Paulus voinut vaieta siitä, että kyseessä oli todellakin uudistus. *Bergerin* argumentum e silentio on kuitenkin rohkea. Pikemmin voisi kysyä, eikö ole mahdollista, että juristi jo ennen asian saamaa keisarillista ratkaisua olisi esittänyt tällaisen teorian ja että keisarillinen lainsäädäntö, kuten usein muutoinkin, vain vahvisti oikeustieteessä jo aikaisemmin esiintyneen kannan. Varmoja todistuksia ei tästäkään tekstistä saa.

D. 4. 8. 32. 14 mainitaan imperator Antoninus, jonka *Fitting* tulkitsee tarkoittavan Commodusta, joka, kuten hän kyllä itsekin myöntää, ei esiinny muualla roomalaisten juristien kirjoituksissa tällä nimellä.²⁷ Kuten yllä jo totesimme, ei imperator-termi roomalaisilla juristeilla eikä varsinkaan Pauluksella poikkeuksetta merkitsisi sitä, että ao. keisari on teosta laadittaessa hallitsijana. Commoduksesta voi tuskin olla kysymys, mutta muutoin ei sitaatin arvoitusta ole mahdollista ratkaista. *Fittingin* esiin heittäämä ajatus Piuksesta ei ole mitenkään mahdoton.

Ad edictum -teoksen ajoitus jää siis pääasiassa vain Marcianus-sitaatin varaan, niin epävarma kuin asia muutoin saattaa ollakin. Tämä merkitsee myöhäistä ajoitusta. Joka tapauksessa on todettava,

²⁶ Näin *Bergerin*, Iulius Paulus s. 706 mukaan *Kübler* ja *Biondi*, joiden esityksiä ei ole voinut tarkistaa.

²⁷ *Fitting*, *Alter und Folge* s. 85.

että käsitykselle työn valmistumisesta ennen vuotta 195 jKr. ei ole perusteltua syytä.²⁸

Ad Sabinum -teoksen ajoitus on yhtä epäselvä. *Fitting*²⁹ väittää, että D. 17. 2. 25 siteerattu imperator olisi Marcus Aurelius.

VI ad Sab.:

»Non ob eam rem minus ad periculum socii pertinet quod negligentia eius perisset, quod in plerisque aliis industria eius societas aucta fuisset: et hoc ex appellatione imperator pronuntiavit.»

Keisarillinen ratkaisu olisi tämän mukaan sama kuin Ulpianuksen, D. 17. 2. 23. 1 (XXX ad Sab.) mainitsema keisarillinen ratkaisu:

²⁸ Jatkaaksemme av. 17:ssä esitettyä tarkastelua Marcianuksen ajoituksesta voimme todeta, että Marcianus siteeraa useissa teoksissaan Caracallan ja Severuksen reskriptejä, Divi Severus et Antoninus, D. 37. 14. 5. 1; D. 49. 14. 8. 8; D. 49. 14. 22. 3; D. 29. 5. 15. 1, D. 39. 4. 16 pr, D. 2. 12. 4. Samassa teoksessa voi esiintyä myös Severus et Antoninus (D. 18. 1. 46) ja divus Severus et Antoninus, toisaalta Magnus Antoninus tai divus Antoninus, jotka molemmat tarkoittavat kuollutta Caracallaa. Joka tapauksessa tällaisia Caracalla-viittauksia on niin runsaasti, että voidaan melkoisella varmuudella päätellä Marcianuksen kirjoittaneen vasta Caracallan kuoltua; ei ole luultavaa, että mahdollinen muokkaaja olisi vain korjaillut keisarititulatuuria. Yllä esitetystä käy myös ilmi tämän myöhäisklassisen juristin noudattama kirjava tituluuri. *Mommensen*, *Kaiserbezeichnung* s. 105 s. on huomauttanut, että useita keisareita yhdistettäessä on käsi kirjoitusten kopiointivaiheessa saattanut tapahtua virhetulkintoja. $\overline{D}$ on voitu toisinaan lukea asianmukaisesti Divi, joskus erheellisesti Divus. Ks. myös *Fitting*, *Alter und Folge* s. 122, etenkin alav. e), vrt. *Karlowa*, *Rechtsgeschichte* s. 750. Marcianuksesta ks. *Krüger*, *Quellen* s. 225, *Kunkel*, *Herkunft* s. 258, *Honoré*, *The Severan lawyers* s. 212. *Honorén* käsitys Marcelluksen yhteydestä keisarilliseen kansliaan — päätelmän hän tekee stilististen analyysikeinojen avulla — voisi hyvin liittyä aikaisempaan näkemykseen, että Marcianus olisi lukuisten reskriptisitaattien nojalla paikallistettava myöhäiseen aikaan. Ks. *Krüger*, *Quellen* s. 225 ja *Fitting*, *Alter und Folge* s. 121, joka vielä viittaa siihen, että Marcianus huomattavan usein siteeraa Papinianuksen responsumeja. *Karlowa*, *Rechtsgeschichte* s. 750 s. viittaa siihen, että Marcianus mainitsee keisarit järjestyksessä Severus et Antoninus, eikä päinvastoin, kuten Caracallan eläessä olisi ollut tehtävä. *Karlowa* kiistää, että se Marcianus, jolle Alexander Severus ja Gordianus ovat osoittaneet reskriptejä, voisi olla juristi, joka tiesi asiat muutoinkin (C. 2. 13. 6; C. 7. 21. 4; C. 4. 21. 4). Kiistäminen on aiheeton, voihan juristi pyrkiä saamaan oikeuskysymyksiin mahdollisimman auktoritatiivisen ratkaisun.

²⁹ *Fitting*, *Alter und Folge* s. 87.

»Idem <sc. Pomponius> quaerit, an commodum, quod propter admissum solum accessit, compensari cum damno, quod culpa praebuit, debeat, et ait compensandum. quod non est verum, nam et Marcellus libro sexto digestorum scribit, si servus unius ex sociis societati a domino praepositus neglegenter versatus sit, dominum societati qui praeposuerit praestaturum nec compensandum commodum, quod per servum societati accessit, cum damno: et ita divum Marcum pronuntiasse, nec posse dici socio: 'abstine commodo, quod per servum accessit, si damnum petis'.»

Fitting jatkaa johtopäätösten tekemistä: »Nun deutet aber jene Äusserung sichtlich auf einen damals regierenden Kaiser.» Päättely on joka kohdaltaan problemaattinen. Ensinnäkin: Marcus Aureliuksen ratkaisu koski vain yhtä osaa Pauluksen asettamasta säännöstä, sitä tapausta, jossa yhtiöpanoksena ollut orja oli aiheuttanut vahinkoa. Pauluksen edellytyksenä on, että yhtiömies on omalla toiminnallaan aiheuttanut vahinkoa. Näinollen ei ole ilman muuta oletettava, että epämääräinen imperator olisi juuri Marcus Aurelius. Toiseksi: keisarin nimen puuttuminen ei Pauluksen osalta oikeuta päättelemään, että hän olisi välttämättä ajatellut elävää keisaria. Kun otetaan huomioon, miten tavattoman usein Paulus jättää keisarin nimen mainitsematta, voisi Pauluksen kohdalla jopa puhua taipumuksesta negligoida keisarin henkilö ja kiinnittää huomiota virka-asemaan. Tekstiyhteydestä voisi päätellä, että Paulus yleensä toteaa keisarin lausuneen näin eikä hallitsevan keisarin antaneen ko. ratkaisun. Mutta kun ei voi päätellä, ketä keisaria tarkoitetaan vai tarkoitetaanko yleensä hallitsevaa keisaria, ei teksti oikeuta mihinkään johtopäätöksiin.

Krüger katsoo,³⁰ että D. 24. 3. 15. 1 (VII ad Sab.) on kirjoitettu ennen vuotta 206, jolloin annettiin oratio (Caracalla); tähän yhtyvät mm. *Berger*³¹ ja *Clark*.³² Kysymys ei kuitenkaan ole täysin selvä.

³⁰ *Krüger*, Quellen s. 231 s. Kyseessä on eräs niistä harvoista tapauksista, joissa Caracalla isänsä kanssahallitsijana esiintyy lainsäädäntötoimenpiteen aloitteentekijänä.

³¹ *Berger*, Iulius Paulus p. 712.

³² *Clark*, History s. 132 ss. Toisaalta käsitys, että 7/16 olisi ainakin valmistunut ennen v. 206, on kyseenalainen, sillä teosta ei ilman muuta voi jakaa osiin siten, että oletetaan tietyn osan valmistuneen aikaisemmin, toisen myöhemmin, ja että näitä osia ei sittemmin olisi koordinoitu. Tiedot roomalaisen juristikirjallisuuden julkaisemismekanismista ovat liian pienet, jotta tämän-tapaisia olettamuksia voisi pitää perusteltuina ajatuslähtökohtina.

»Ait oratio: 'fas esse eum quidem qui donavit paenitere: heredem vero eripere forsitan adversus voluntatem supremam eius qui donaverit durum et avarum esse'.» (*Ulpianus*, D. 24. 1. 32, XXX ad Sab.) Paulus toteaa:

»Heredi mariti, licet in solidum condemnatur, compensationes tamen, quae ad pecuniariam causam respiciunt, proderunt, ut hoc minus sit obligatus, veluti ob res donatas at amotas et impensas: morum vero coercionem non habet.»

Paulus ei osoita D. 24. 1. 24 (VII ad Sab.), D. 24. 1. 26 (VII ad Sab.) ja D. 24. 1. 28:ssa (ib.) tuntevansa ko. Caracallan oratiota. Viimeksimainitut tekstit eivät kuitenkaan ole sellaisia, joissa oratio olisi tarvinnut ottaa huomioon. L. 24:ssä käsitellään tapauksia, joissa lahjoitus on tehty ulkopuolisten kesken ennen avioliittoa, taikka avioliitto on purkautunut ennen määräajan umpeutumista. Sitä, että Paulus katsoo possession »vitiosaksi», ei voi sinänsä pitää yhteen sovittamattomana oration kanssa, vaan myös tietynlaisen traditiotalismin merkkinä. Sama koskee D. 24. 1. 26 -tekstiä, jossa ostaja on käskennyt myyjän luovuttaa kaupan kohteen ostajan vaimolle; myyjä vapautuu, vaikka »illa iure civili possidere non intellegatur». Oratio toteaa »et ipso iure res fiant eius cui donatae sunt et obligatio sit civilis...» Possessiokysymyksen osalta asia on jonkin verran epäselvä. L. 28:ssa on erilaisia kasuistisia tapauksia, joista oration soveltaminen ei käy selvästi ilmi. D. 24. 3. 15. 1 ei ole suinkaan ratkaiseva todiste. »Res donatas» ei nimittäin välttämättä tarkoita miehen ja vaimon välisiä lahjoituksia. Kysymys on siitä, miten myötäjäisiä vaaditaan takaisin avioliiton purkaututtua. Joka tapauksessa on erittäin epävarmaa, voidaanko e silentio tehdä seläistä päätelmää, että Paulus olisi kirjoittanut teoksensa ennen vuotta 206 jKr. On huomattava, että Ulpianuskin ensin toteaa pääsäännön ja lukuisissa teksteissään käsittelee tapauksia, jotka liittyvät aikaisemmin jo käsiteltyihin tulkintaongelmiin.

Muiden Pauluksen teosten ajoitus jää suurelta osin riippumaan siitä, miten ongelmallinen termi imp. Antoninus kussakin yksityistapauksessa tulkitaan. Voisi ehkä ajatella sellaista selitystä havaittavalle epäjohdonmukaisuudelle, että ennen kuin Caracallasta oli tullut keisari, oli mahdollista käyttää imperator Antoninus -muotoa

Piuksesta ilman sekaannuksen vaaraa, ja sitten kun Caracalla alkoi samannimisenä vaikuttaa, oli turvauduttava muotoon *divus Antoninus*, kun puhuttiin Piuksesta. Caracallan kuoltua taas Heliogabalus olisi ollut *imperator Antoninus* jne. Toisin sanoen voitaisiin ehkä luulla, että jos *imperator Antoninus* -muodon havaitaan tarkoittavan Piusta, teos on syntynyt ennen Caracallaa, mutta ei välttämättä ennen Caracallan valtaistuimelle nousua isänsä kanssa, koska Caracalla oli aluksi hyvin nuori eikä hoitanut valtion asioita, eikä missään tapauksessa välttämättä Piuksen elinaikana, kun otetaan huomioon *imperator*-termin käyttö myös kuolleesta keisarista. Asia ei kuitenkaan ole näin yksinkertainen, niin houkuttelevalta kuin teoria voisi näyttääkin. D. 48. 19. 43 pr (I resp.) siteerataan *imp. Antoninuksen* reskriptiä ja tarkoitetaan Heliogabalusta. Responsateos on valmistunut kuitenkin vasta Alexander Severuksen aikana, koska D. 31. 87. 3 siteerataan *imp. Alexander Augustusta*. *Imp. Antoninus* jää siis hämäräksi, eikä asiaa voi selittää viittaamalla siihen *Mommsenin* sääntöön, että sanatarkoissa sitaateissa noudatettiin usein alkuperäisiä nimiä, vaikka ao. keisari olikin jo *divus*. Samassa kirjassa esiintyy *impp. Severus et Antoninus Augusti* (D. 50. 1. 21. 6) sekä *impp. Antoninus et Severus Augusti* (D. 50. 7. 9. 1). Teoksessa *de cognitionibus liber singularis* esiintyy *imp. Antoninus cum divo patre* (D. 27. 1. 46. 2 ja D. 50. 17. 101), vaikka Caracalla on kuollut (*divus Magnus Antoninus cum patre suo*, D. 49. 18. 5 pr). Teoksessa *de censibus libri II* (D. 50. 15. 5, siteerattu yllä) esiintyy *divus Antoninus* antamassa *coloniaoikeudet* Antiokian asukkaille; Heliogabalus elää (D. 50. 15. 6: *imperator noster Antoninus*). Edellinen tarkoittaa Caracallaa, mutta ei osoita säännönmukaisuutta, koska sekaannuksen vaara on olemassa, eikä Paulus yleensä näytä tuosta vaarasta suuria piitanneen.

Se, että kaikesta huolimatta yritän esittää ajoituksellisia näkökohtia Pauluksen teoksista, tapahtuu täysin tietoisena siitä moninaisesta epävarmuudesta, mikä asiaan liittyy. Nähdäkseni varmoja ajoituksellisia johtopäätöksiä ei voi tehdä, mutta tiettyjä suuntaviivoja voidaan vetää.

Tietyissä Pauluksen teoksissa ei esiinny jälkiä Severuksen tai myöhempien keisarien lainsäädäntötoiminnasta, kun taas tietyissä toisissa niitä on ainakin suhteellisen runsaasti verrattuna Pauluksen yleensä sitaateista köyhään tekstiin. Tämä *e contrario* -johtopäätös

on ymmärrettävästi erittäin epävarma, varsinkin kun useissa kyseeseen tulevista teksteistä on ainoastaan harvoja keisarillisia sitaatteja. Esim. teoksessa ad Plautium libri XVIII on viittauksia divus Antoninus Piukseen, divus Piukseen, divus Marcukseen ja imp. Antoninukseen, jolla kuitenkin, kuten vertailusta D. 5. 3. 43:n ja D. 34. 9. 5. 1:n välillä selviää, tarkoitetaan Piusta, joka tietysti jo tähän aikaan oli vainaja. Myöskään uudemmista juristisitaateista ei ole jälkiä, kuten ei myöskään Severus-keisarien lainsäädännöstä.³³ Tässä siis ehkä olisi aihetta olettaa, että teos on laadittu ennen kuin Severusten siviilioikeudellinen lainsäädäntö pääsi täyteen vauhtiin ja ainakin ennen kuin Caracalla alkoi esiintyä itsenäisesti huomioonotettavana hahmona, ts. ennen 200-luvun alkuvuosia. Terminus post quem ei ole sen tarkemmin ajoitettavissa kuin Marcus Aureliuksen kuolemaan. Tämä e silentio -päätelmä jää kuitenkin monilta kohdin ongelmalliseksi. Erittäin epävarmaksi jää myös de tacitis fideicommissis- teoksen ja ad legem Iuliam -teoksen ajoitus. Edellisessä on imperator Antoninus, jonka *Mommsen* ja *Fitting*³⁴ oikein osoittavat Piukseksi (D. 49. 14. 49), mutta se on ainoa keisarisitaatti. Ad legem Iuliam -teoksessa on samoin imperator Antoninus tarkoittamassa Piusta,³⁵ mutta muita keisarisitaatteja ei ainoassa säilyneessä fragmentissa ole. Taas niissä teoksissa, joissa esiintyy termi divus Antoninus, voisi — joskaan ei pakosta — ajatella, että divus-epiteetti oli välttämätön Caracallan takia. Toisaalta Piusta voitiin kutsua jumalaksi muutoinkin (ks. de officio praefecti vigilum liber singularis, D. 1. 15. 3. 2; ad legem Falcidiam liber singularis, D. 35. 2. 1. 14; ad legem Iuliam et Papiam libri X, joissa ei esiinny selviä sitaatteja Severus-keisareihin). Kun siis otetaan huomioon Pauluksen epämääräinen siteeraustekniikka, voidaan ajatella, että ennen Caracallan huomioonottamista ei ollut väliä, kutsuttiinko

³³ Siteerataan mm. Scaevolaa ja Maecianusta, ks. *Berger*, Iulius Paulus p. 710 p. Imp. Antoninus ja divus Antoninus eivät aiheuta sekaannusta, jos ajatellaan, että Caracallaa ei tarvinnut ottaa lukuun.

³⁴ *Mommsen*, Kaiserbezeichnung s. 103, *Fitting*, Alter und Folge s. 89. Kuitenkaan nämä eivät päätele, että Pius olisi ao. tekstiä kirjoittaessaan ollut elossa.

³⁵ *Lenel*, Palingenesia p. 1125 olettaa, että D. 40. 9. 15 imperator Antoninus Calpurnio Critoni resripsit olisi Caracalla (arg. C. 9. 8. 6. 3); kyseessä on kuitenkin Pius, kuten *Fitting*, Alter und Folge s. 90 toteaa viitaten D. 40. 1. 8. 2:een.

Piusta divus Antoninukseksi, divus Piukseksi, imperator Antoninukseksi tms., mutta Caracallan huomioonottaminen pakotti tiettyyn yksilöimiseen — ei kuitenkaan poikkeuksetta.

Nähdäkseni ei siis minkään Pauluksen kirjoituksen voi riittävällä varmuudella katsoa osuvan 100-luvulle, joskin eräitä voidaan pitää varhaisimpina. Pääosa Pauluksen tuotannosta osuu kuitenkin varsin selvästi Caracallan ja Septimius Severuksen hallituskausiin. Tämä voidaan päätellä siitä, että siteerataan ao. keisareita esim. imperatores nostri-tittlein. Toisaalta sanonta imperatores Severus et Antoninus yhdessä sitaatin »epistula divi Pii» kanssa voi oikeuttaa myöhemmänkin ajoitukseen, kuten myös *Fitting* toteaa;³⁶ sekaannuksen vaaraa ei ole, vaikka Caracallasta ei käytettäisikään divus-titteliä. Tähän ryhmään kuuluvat teokset de iurisdictione tutelari editio secunda, de excusationibus tutelarum liber singularis, de iuris et facti ignorantia liber singularis ja ad orationem divi Antonini et Commodi liber singularis. Seuraavan ryhmän muodostaa Caracallan hallitsijakauden aikana syntynyt tuotanto, johon kuuluvat de libertatibus dandis liber singularis, de publicis iudiciis liber singularis, ad orationem Severi liber singularis ja luultavasti myös de officio proconsulis libri II sekä de iure fisci libri II. Caracallan kuoltua on julkaistu de censibus libri II, de iure libellorum liber singularis, de adulteriis liber singularis, de cognitionibus liber singularis ja responsorum libri XXIII.

Käsitykseni mukaan *Fittingin* luettelo on sangen luotettava, joskaan hänen ajoitusperusteitaan ei kaikilta osin voi hyväksyä. Etenkin totean, että *Brevium libri XXIII* ei välttämättä ole laadittu jo Marcus Aureliuksen ja Commoduksen aikana, vaikka D. 4. 6. 8 heitä siteerataan »ex principum Marci et Commodi constitutione». Pauluksella ei tittelin imperator tai princeps käyttö mitenkään osoita asianomaisten hallitsijoiden eläneen ao. aikana.³⁷ Myöskään ad Vitellium -teoksen laadinnasta myöhäiseen aikaan ei ole näyttönä se, että Scaevolaa siteerataan ilman epiteettiä noster, kuten edellä olen todennut. Ad edictum -teoksen ajoittaisin suhteelliseen myöhäiseen

³⁶ *Fitting*, Alter und Folge s. 93.

³⁷ Vrt. *Fitting*, Alter und Folge s. 88 s.; viittaa siihen, mitä yllä on esitetty.

aikaan Marcianus-sitaatin perusteella.³⁸ Ad Sabinum -teoksesta ei varmuutta ole saatavissa, joskin on mahdollista, että se olisi laadittu ennen vuotta 206. Decretorum-teoksen ajoitusta käsittelen samassa yhteydessä kuin Pauluksen virkauraa keisarillisen hallinnon piirissä, mihin seuraavassa siirrytään.

³⁸ Tosin ei ole mahdotonta sekään, että kyseinen sitaatti on vasta myöhemmässä muokkausvaiheessa Pauluksen itsensä toimesta tullut teokseen mukaan; on otettava huomioon, että teoksessa ei ole paljoakaan muita kiintopisteitä, jotka viittaisivat suoranaisesti myöhäiseen ajoitukseen.

IV luku

VIRKAURAN ALKUTAIVAL

Pauluksen varsinaisen virkauran kohdalla nousee esille seuraavien kysymysten ratkaiseminen ja ajoittaminen:

- a) Pauluksen toiminta Papinianuksen neuvostossa
- b) Pauluksen toiminta keisarillisessa neuvostossa
- c) Magister memoriae-virka.

Kaikista näistä on runsaasti todisteita, mutta siitä huolimatta esiintyy melkoista erimielisyyttä yksityiskohdista ja etenkin ajoituksesta.

a) Papinianuksen neuvosto

Aelius Spartianus, vita Pesc. Nigri 7,4 kertoo:

»hic tantae fuerit auctoritatis, ut ad Marcum primum deinde ad Commodum scriberet, cum videret provincias facili administrationum mutatione subverti primum ut nulli ante quinquennium succederetur praesidi vel legato vel proconsuli, quod prius deponeret potestatem quam scirent administrare, deinde ne novi ad regendam rem publicam accederent praeter militares administrationes, intimavit ut assessores, in quibus provinciis adessissent, in his administrarent, quod postea Severus et deinceps multi tenuerunt, ut probant Pauli et Ulpiani praefecturae qui Papiniano in consilio fuerunt, ac postea cum unus ad memoriam alter ad libellos paruisset, statim praefecti facti sunt.»

Tekstissä¹ on kysymys Aurelianuksen teorioista, joiden mukaan hallinnon jatkuvuus oli turvattava siten, että virkamiehet etenivät

¹ Tekstissä kerrotaan, miten Aurelianuksella oli suuri vaikutusvalta; hän pyrki estämään sen, että provinssihallinto virkamiesten nopean kierron vuoksi järkkäyisi ja vaati mm., että provinssihallinnon virkamiesten tuli toimia

samojen provinssien piirissä vähemmistä vaativampiin tehtäviin. Vallitseva kanta on, että Ulpianus ja Paulus olivat Papinianuksen asesoreita tämän ollessa praefectus praetorio.^{1a} Kuitenkaan tämä esimerkki ao. juristien virkaurasta ei täysin sovellu Aurelianuksen teorioita valaisemaan. *Honoré* ei hyväksy vallitsevaa käsitystä, vaan huomauttaa, että teksti ei vallitsevan kannan mukaan tulkittuna lainkaan ole esimerkki Aurelianuksen jatkuvuusopin noudattamisesta, vaan jotain aivan muuta. Nimittäin asesorit olivat usein varsin nuoria,² eivätkä voineet odottaa nimitystä prefektin virkaan ennen kuin he olivat hoitaneet välillä jotain muuta virkaa. Tämän lisäksi kierto prefektin viroissa oli hitaampi kuin asesorin virkojen kohdalla.³ Näinollen magister memoriae ja magister a libellis virat merkitsivät jollakin tavoin siirtymistä toisiin tehtäviin. *Honoré* toteaaakin:

»So what their careers illustrate, on this view, is the policy at the opposite extreme from Aurelian's that of giving an administrator experience in more than one department.»

Honorén mukaan teksti tulee ymmärrettäväksi vain jos oletetaan, että Ulpianus oli Papinianuksen asesorina tämän ollessa magister libellorum eikä praefectus praetorio. Samoin Paulus oli ollut Papinianuksen alaisena tämän ollessa magister memoriae virassa jatkaen myöhemmin viran hoitoa itse.

asesoreina samassa provinssissa. Tämän jälkeen esitetään väite: »Myöhemmin Severus ja monet muutkin noudattivat samaa menettelyä: Paulus ja Ulpianus olivat olleet Papinianuksen neuvostossa, ja sitten kun toinen oli toiminut ad memoriam- toinen ad libellos -virassa, heidät heti nimitettiin prefekteiksi.»

^{1a} Ks. esim. *Karlowa*, *Rechtsgeschichte* s. 744, *Hitzig*, Hermann Ferdinand, *Die Assessoren der römischen Magistrate und Richter. Eine rechtshistorische Abhandlung*, München 1893 s. 164, *Krüger*, *Quellen* s. 227, *Fitting*, *Alter und Folge* s. 82, *Berger*, *Iulius Paulus* p. 691, *Balog*, *Gardepräfektur* s. 347, *Reintjes*, *Beamten* s. 23, *Kunkel*, *Herkunft* s. 244, *Pflaum*, *Procurateurs* s. 805. *Hitzig*, *Reintjes* ja *Kunkel* käyttävät Pauluksen ja Ulpianuksen asesoriasemaa argumenttina selvittäessään ko. viran merkitystä ja viranhaltijain sosiaalista taustaa. Tämä on kuitenkin arveluttavaa. Vrt. *PIR*, *Iulius Paulus* n:o 453.

² Yllä av. 1 siteeratut auktorit sijoittavatkin ko. asessuurin juristin uran alkuun. Vrt. *Reintjes*, *Beamten* s. 23. Toisaalta jo *Hitzig*, *Assessoren* on osoittanut, että asianlaite ei ollut aina näin (ks. esim. s. 198 tiivistelmää).

³ *Honoré*, *The Severan lawyers* s. 186 ss.

Honorén kanta ei ole ainoa poikkeus vallitsevasta. Jo *Bremer*⁴ esitti aikoinaan, että Paulus oli Papinianuksen oppilas ja että seuraava teksti tarkoittaisi oikeustieteen opettaja Papinianuksen luentoja eikä prefektiä:

D. 12. 1. 40 (III quaest.):^{4a}

»Lecta est in auditorio Aemilii Papiniani praefecti praetorio iuris consulti cautio huiusmodi: ... quaesitum est de obligatione usurarum, quoniam numerus mensium, qui solutioni compete-
bat, transierit. dicebam, quia...» (seuraa juridinen lausunto).

Bremerin kantaa on kuitenkin vaikea edes ymmärtää tämän tekstin valossa. On vähemmän luultavaa, että prefektin tapaiselle korkealle virkamiehelle olisi yksityisesti esitetty oikeustapauksia, kun otetaan huomioon se, että prefekti itsekin ratkaisi niitä viran puolesta. Se itsenäinen tapa, jolla Paulus esiintyy, viittaa jo tiettyyn auktoriteettiin.

Teksti horjuttaa pahoin etenkin *Honorén* käsityksiä, jonka mukaan *Ulpianus* ja *Paulus* olisivat olleet jo magister Papinianuksen consiliumin asessoreina. Viran laatu ja sosiaalinen tausta tekevät tällaiset olettamukset kyseenalaisiksi; siitä myöhemmin.

Honorén tutkimuksessa on se perustavan laatuinen metodinen virhe, että hän luottaa liiaksi *SHA:n* lausumiin ja ymmärtää ne liian sananmukaisesti. Toinen asia, johon tässä tutkimuksessa ei voida tarkemmin puuttua, on *Honorén* yleinen teoria siitä, että keisarikunnan reskriptien tyylistä voitaisiin päätellä, kuka oli magister a libellis. Mielestäni *Honorén* aineisto on vaarallisen yksipuolista, kun hän kiinnittää huomion vain tiettyihin sanontoihin ja kun esimerkitapaukset ovat hyvin harvalukuisia. Tilastollisesti metodi ei ole ollenkaan luotettava. Tämä ei kuitenkaan vaikuta Pauluksen uraa koskeviin arviointeihin.⁵

⁴ *Bremer*, Rechtslehrer s. 62 ja 269.

^{4a} »Lainoppineen pretoriaaniprefekti Aemilius Papinianuksen neuvostossa luettiin seuraava cautio ja kysyttiin korkovelvoitteen tulkintaa: ... Lausuin ...»

⁵ *Honoré* olettaa (*The Severan lawyers*, passim, ks. kronologiaa s. 196), että magister libellorum -virassa oli 194–199 *Papinianus*, 200–212 *Ulpianus*, 212–217 *Callistratus*, 222–228 *Modestinus*, 229–235 *Marcianus* ja 238:sta eteenpäin joku anonymi *Ulpianuksen* oppilas. Toisin sanoen, virkakautena olisi ollut viisi vuotta, joskin poikkeustapauksia esiintyi.

*Honoré*kin joutuu myöntämään, että *Aelius Spartianus* on ymmärtänyt väärin alkulähteensä katsoessaan *Pauluksen* ja *Ulpianuksen* samanaikaisen prefektinimityksen todistavan *Aurelianuksen* politiikan noudattamista. Teksti on, kuten käsitellessämme prefektuurikysymystä tarkemmin osoitamme, nimenomaan tältä osin virheellinen. Missään tapauksessa he eivät tulleet prefektin virkaan *heti* mahdollisen asessuurin jälkeen.

Asettaisin kysymyksenalaiseksi, ovatko *Paulus* ja *Ulpianus* olleet lainkaan asessoreita sanan varsinaisessa merkityksessä. Tätä ei todista myöskään ^{5a}

Aelius Lampridius, vita *Alex. Sev.* 26, 5—6:

»Paulum et Ulpianum in magno honore habuit, quos praefectos ab Heliogabalo alii dicunt factos, alii ab ipso, — nam et consiliarius Alexandri et magister scrinii Ulpianus fuisse perhibetur — qui tamen ambo assessores Papiniani fuisse dicuntur.»

Teksti on erittäin epämääräinen, ja historioitsijakin käyttää varovaisia sanakäänteitä. Tekstille ei tämän vuoksi voitaneakaan antaa paljoa itsenäistä todistusarvoa. Jotta voisimme päätellä, mitä termi *assessor* tässä yhteydessä tarkoitti, on tarkasteltava jossain määrin myös asessuurin luonnetta.

Se, että virkamiesten käyttöön tuli vähitellen palkattuja apuhenkilöitä, asessoreita, ei suinkaan merkinnyt tasavaltaisen *consilium*-perinteen katkeamista.⁶ Myöskään asessuuri ei merkinnyt sitä, että kaikista vanhan *consiliumin* jäsenistä olisi ilman muuta tullut täysipäivätoimisia virkamiehiä. *Hitzig* on osoittanut, että jokaisella virkamiehellä oli yleensä vain yksi asessori kerrallaan. Kun lähteet puhuvat asessoreista, on in casu tutkittava, millaista toimintaa tarkoitetaan. Aikalaisille, mutta etenkin myöhemmille historioitsijoille saattoi olla vaikea tietää, millaisesta toiminnasta oli ollut kysymys. Tätä osoittaa ennen kaikkea se, että erilaisissa myöhemmissä läh-

^{5a} »Hän (nim. *Alexander Severus*) piti *Paulusta* ja *Ulpianusta* suuressa arvossa. Toisten lähteiden mukaan *Heliogabalus* oli nimittänyt heidät prefekteiksi, toisten mukaan vasta hän itse. *Ulpianus* pääsi keisarin neuvonantajaksi ja *magister scrinium* -viran haltijaksi. Molempien kerrotaan olleen *Papinianuksen* asessoreja.»

⁶ Ks. *Hitzig*, *Assessoren* s. 88 ss.; tähän yhtyy myös *Reintjes*, *Beamten* s. 23.

teissä termejä consiliarius ja assessor käytetään lähes synonyymin-omaisesti, kuten *Reintjes*⁷ on osoittanut. Asessori oli consiliumin jäsen, mutta hoiti muitakin asioita. Kuitenkaan ei jokainen consiliumin jäsen ollut asessori sanan teknisessä merkityksessä. Kun siis SHA mainitsee Pauluksen ja Ulpianuksen olleen asessoreina, on pyrittävä selvittämään, tarkoitettiinko asessuuria teknisessä merkityksessä vai consiliumin jäsenyyttä. Lampridiuksen tieto on erittäin epävarma. D. 12. 1. 40 osoittaa vain, että Paulus kuului consiliumiin ja käytti siellä puheenvuoron; tämä saattoi tapahtua yhtä hyvin asessorin kuin muun neuvonantajankin ominaisuudessa, joskin pelkästään siitä syystä, että neuvonantajia oli enemmän, asessoreita vain yksi, todennäköisyys viittaa pelkkään consiliumin jäsenyyteen. Aelius Spartianus toteaa, että Ulpianus ja Paulus olivat olleet in consilio, mikä on toinen asia kuin jos sanottaisiin, että he olivat siellä asessoreina. Praefectus praetoriolla oli juristeja consiliumissaan, minkä osoittaa jo Pauluksen D. 12. 1. 40 »in auditorio».⁸ *Reintjes*in huomautus, että jokaisella virkamiehellä oli yleensä vain yksi juridinen neuvonantaja, ei tarkoittane sitä, etteikö prefektin neuvostossa olisi voinut olla useampia kuin yksi juristi, vaikka siellä ei ollut asessoreita kuin yksi. Aelius Spartianus vaikuttaa tällä kohden luotettavammalta kuin Lampridius, vaikka *Reintjes* olettaa ko. tekstin sisältämien ajoitusvirheiden pohjautuvan Eutropius-tekstiin; tämä väittää, että Ulpianus oli Alexander Severuksen magister scrinii.⁹

⁷ *Reintjes*, Beamten s. 21 ss. Vain muutamia esimerkkejä. Ulpianuksen mainitaan olleen Alexander Severuksen »asessori» (SHA Alex. Sev. 31,2), vaikka tarkoitettiin sitä, että hän oli consiliumin merkittävimpiä jäseniä (vrt. SHA Alex. Sev. 26,6). *Reintjes*, Beamten s. 105 viittaa myös Hor. ep. I. 8. 13—14 ja Sat. I, 7. 20—; tämä on sikäli kyseenalaista, että ko. ajankohtana ei teknisessä mielessä voi puhua asessoreista. Vrt. Crook, Consilium principis s. 105, jossa osoitetaan kreikkalaisten termien σύμβουλος, σύμβουλος, σύμβουλος ja πάρεδρος horjuva käyttö. Ks. myös Hitzig, Assessoren s. 45. Hän olettaa, että vaihtelevan terminologian syynä oli se, että assessor-termi vasta toisella vuosisadalla sai teknisen merkityksen.

⁸ Tarkoittaa neuvostoa eikä kuulijakuntaa.

⁹ *Reintjes*, Beamten s. 56 s. Hänen esityksenä on kuitenkin eräiltä osin epätarkkaa. Hän ottaa ajoituksen lähtökohdaksi sen, että Ulpianus 203—211 oli praefectus praetorio Papinianuksen asessorina, mutta perusteluna on hänelläkin vain yllä viitattu kaksi SHA-tekstiä. *Reintjes* pitää täysin mahdottomana sitä, että Ulpianus olisi voinut olla prefektinä jo Heliogabaluk-

Tieto ei voi pitää paikkaansa, koska Ulpianus, kuten prefektuurikysymystä jäljempänä selvitetäessä esitetään, oli melkein heti keisarin valtaantulon jälkeen praefectus annonae. Huomiota kiinnittää myös se, että Ulpianuksen sanotaan olleen prefektinä jo Heliogabaluksen aikaan. *Reintjes* katsoo, että tämä on johdettu Aur. Vict. 24, 6-tekstistä, mutta ei perustele kantaansa lähemmin. *Reintjes* katsoo, että Lampridiuksen virheellinen kronologia saattaa olla Eutropiukselta peräisin, mutta molemmat saattavat ammentaa samasta lähteestä. Eutropius kutsuu Ulpianusta Alexander Severuksen asessoriksi, mutta Lampridius käyttää titteliä consiliarius. *Reintjes* olettaa, että tämä johtuu terminologian sekaantumisesta ja siitä, että Lampridius käytti ao. lähdettä. Miten lienee, koska keisarin consiliumin jäsentä voitiin kutsua assessor-tittelillä, mikä, kuten jäljempänä keisarin neuvoston tehtäviä selvitetäessä havaitaan, ei ollut adekvaatti nimitys, ei liian suurta huomiota voi kiinnittää Lampridiuksen termiin assessor.

Katson lähteistä ilmenevän vain, että Paulus ja Ulpianus olivat pretoriaaniprefekti Papinianuksen juridisen neuvoston jäseniä (in consilio). Mikään ei tähän asti osoita, että heidän asemansa olisi siellä ollut assessor teknisessä merkityksessä. Tätä käsitystä, joka on perustunut sangen ylimalkaisille perusteille, vastaan puhuu myös assessor-viran sosiaalinen tausta. Tosin on myönnettävä, että ko. viran luonne on puutteellisesti tunnettu. *Hitzig* katsoo, että asessorin arvo nousi sen viran mukana, jonka hoidossa hän avusti.¹⁰ Tässä yhteydessä ei ole mahdollista lähemmin tarkastella ko. viran historiaa. Todettakoon muutamia näkökohtia. Klassiselta ajalta ei ole

sen aikoina, kuten SHA Alex. Sev. 26,5—6 ja Aur., de Caes. 24,6 toteavat sekä viittaa siihen, että Ulpianus oli maanpaossa. *Jörs*, Ulpianus p. 1437 olettaakin, että Ulpianus oli jo aikaisemmassa vaiheessa magister a libellis, ja tätä on yleensä myöhempi tutkimus pitänyt luultavana (vrt. *Karlowa*, Rechtsgeschichte s. 740, *Kunkel*, Herkunft s. 246, samoin, joskin toisin perustein ja tyylialalyysiin nojaten *Honoré*, The Severan lawyers, passim. *Krüger*, Quellen s. 239 ja *Kübler*, Rechtsgeschichte s. 279 hyväksyvät kuitenkin sen, että Ulpianus alkoi Alexander Severuksen aikana a libellis -virasta, jota hän kuitenkin saattoi hoitaa ainoastaan vajaan kuukauden (valtaantulo 12.3.222, ja jo 31.3.222 Ulpianus on praefectus annonae). Mutta jos ajatellaan, että Ulpianus oli saattanut olla jo Heliogabaluksen aikana prefektinä — mikä on liian perustelematta suljettu pois — kysymyksenasettelu muuttuu.

¹⁰ *Hitzig*, Assessoren s. 164 ss.

mahdollista juuri osoittaa tapauksia, joissa huomattavampi roomalainen juristi olisi alkanut virkauransa asessorina: Paulus lausuu D. 1. 22. 1 vain:

»Omne officium adsectoris, quo iuris studiosi partibus suis funguntur, in his fere causis constat: in cognitionibus postulationibus libellis edictis decretis epistulis.»

Tästä ei voi yleisesti päätellä, että roomalaisen oikeuden opiskelijat olisivat aina harjoitelleet asessoreina. Termiä *iuris studiosus* ei saa ymmärtää niin, että se tarkoittaisi oikeustieteen ylioppilasta. *Hitzig* on osoittanut, miten asessuuri usein liittyy varsinaiseen asianajajakoulutukseen,¹¹ mutta klassiselta ajalta tunnetaan vain *Modestinus*, jota *Ulpianus* (D. 47. 2. 52. 20) kutsuu nimellä »*studiosus meus*». Tämän nojalla ei kuitenkaan voi varmasti päätellä, että *Modestinus* olisi ollut myös »*assessor meus*»; *Modestinus* oli tuohon aikaan *Dalmatiassa*. Tosin *studiosus iuris* esiintyy toisinaan asessorina, kuten yllämainitussa tekstissä. Myöhempinä aikoina asessoreina oli paljon asianajajanalkuja, jotka eivät vielä olleet päässeet *numerus-clausus-järjestelmän* rajoittamaan asianajajain ammattikuntaan. Asessorin virka oli palkkavirka, ja palkka oli perittävässä oikeudellistakin tietä (*Paulus*, IV ad *Plaut.*, D. 50. 13. 4: »*Divus Antoninus Pius rescripsit iuris studiosos, qui salaria petebant, haec exigere posse.*»). Tässä suhteessa esiintyi ero verrattuna oikeustieteen opettajiin, jotka eivät voineet vaatia oikeudessa palkkioitaan (*Ulpianus*, D. 50. 13. 5). Avoimen palkkauksen kannalta saatettiin jopa sanoa, että asessori vuokrasi itseään (*Bas.* 20. 1. 19), mitä ei pidetty ylempien säätyjen arvon mukaisena.¹² Palkatut asessorit näyttävät toimittaneen lähinnä kirjurin tms. tehtäviä.¹³ *Kunkel* katsoo, että asessorit yleensä tulivat tavallisen kansan keskuudesta. Poikkeuksena *Kunkel* näkee kuitenkin *pretoriaaniprefektin* asessorin viran. Mutta *Kunkelin* pääperusteluna on juuri se, että *Paulus* ja *Ulpianus* — tosin nuoruusvuosinaan — olisivat olleet ao. virassa. Lisäksi *Kunkel* mainitsee seuraavan tekstin, CIL XI 6337:

¹¹ *Hitzig*, *Assessoren* s. 73 ss. ja siellä siteerattuja esimerkkejä. D. 22. 13. 3 ei osoita *Papinianuksen* olleen asessorina (vrt. *Kunkel*, *Herkunft* s. 224).

¹² Ks. *Klami*, *Vapaat ammatit*, passim, vrt. myös *De Robertis*, *Francesco M.*, *Lavoro e laboratori nel mondo romano*, Bari 1963 s. 77 ss.

¹³ Ks. esim. *Kunkel*, *Herkunft* s. 331 ss.

»Ti. Claudius Zenon Ulpianus... ex sacra iussione adhibitus in consilium praef. praet. idem urb.»

Kuitenkaan kaikki consiliumin jäsenet eivät olleet asessoreita: lisäksi hautakirjoituksissa usein korostetaan vainajan elämäntyön merkittävyyttä.

Lähteiden perusteella kysymys Pauluksen asessuurista Papinianuksen aikana jää siis avoimeksi, mutta mielestäni lähteet puhuvat pikemmin sen puolesta, että kyseessä oli neuvostossa toimiminen. Aurelianuksen jatkuvuusteoria on siinä määrin epäselvä kysymys, että teoriaa juristien karriääristä ei voi pelkästään rakentaa sen varaan. Spartianuksen kertomus on hyvin epävarma näyttö. Milään ei voi perustella sitä, että Paulus ja Ulpianus olisivat olleet jo magister memoriae tai m. a. libellis Papinianuksen asessoreina. Juristikarriäärin käyttäminen esimerkkinä Aurelianuksen teorian tueksi ei ole rinnastettavissa siihen, että provinssihallinnon asessorit saivat yletessään virkaurallaan vähitellen yhä korkeampia tehtäviä. Lisäksi *adsidere*-verbiä ja termiä *assessor* käytetään consiliumissa olemisesta.¹⁴

¹⁴ Kuten Kunkel, *Herkunft* s. 31 ss. huomauttaa, lähteissä on lukuisia mainintoja, joista ilmenee, että *adsidere* tarkoittaa tilapäistä toimintaa virkamiehen consiliumissa. Ks. myös Reintjes, *Beamten* s. 22 s. Tacitus, *Annales* 1,75 lausuu Tiberiuksesta: »Nec patrum cognitionibus satius iudiciis adisdebat in cornu tribunalis, ne praetorem curuli depelleret.» Suetonius, *Tib.* 33: »... et magistratibus pro tribunali cognoscentibus plerumque se offerebat consiliarium assidebatque iuxtim vel exadversum in parte primori.» Vrt. myös Tacitus, *Ann.* 2,57. Sangen selvä esimerkki on CIL XI 3943, jossa »C. Calpurnius Asclepiades, Prusa ad Olympum, medicus ... adsedit magistratibus populi Romani ita ut in aliis et in provincia Asia.» Ulpianus kertoo D. 4. 2. 9. 3 praetorin ratkaisusta »me adsidente». Mutta on yhdyttävä Kunkeliin, kun hän toteaa, että ko. oikeustapauksen aikaan Caracalla oli yksin keisarina, eikä Ulpianus varmaankaan tällöin ollut mikään varsinainen asessori. Asian tulkinnassa ei auta myöskään Dorothea. Bas. D. 40. 2. 6:n kohdalla ἐν κόμῃ τῇ διὰ τὸν μετὰ πραιτόρος, ᾧ τινι συνήδενον..., jolle ei voi myöntää itsenäistä todistusarvoa kovinkaan paljon, vaikka on mahdollista, kuten Kunkel, l.c. olettaa, että kysymyksessä olisi interpolaatio. Kompilaattorit lyhensivät tekstiä ja poistivat viittauksen, johon mainittu kommentoija nojautui. Vrt. Clark, *History* s. 132. Samantapainen kysymys voidaan esittää myös Papinianuksen osalta, D. 22. 1. 3. 3 »praefectis praetorii suasi ...» Kunkel, *Herkunft* s. 224 olettaa, että Papinianuskin on ollut asessorina. Paitsi että tekstin osalta voidaan puoltaa aivan toisenlaistakin tulkintaa, voidaan olettaa, että kysy-

Honorén teoriassa on lisäksi sisäisiä ristiriitaisuuksia, joista on syytä huomauttaa. Kuten myöhemmin selvitetään, *Honoré* olettaa (erheellisesti), että *Ulpianus* ja *Paulus* olivat jo *Septimius Severuksen* yksinvallan aikana; ts. ennen vuotta 198 yhdessä *Papinianuksen* kanssa keisarin neuvostossa. Tämä olisi *Pauluksen* kohdalta hyvin myöhäinen ajankohta virkauraa ajatellen, jos lähdetään *Honorén* olettamuksesta, että *Paulus* oli syntynyt vuoden 160 vaiheilla. On tuskin ajateltavissa, että keisarin neuvostoon aikaisemmin kuuluneet juristit olisivat joutuneet varsinaisiin asessorin tehtäviin vuoden 203 jälkeen, jolloin *Papinianuksesta* tuli prefekti. *Honorén* tulkintaa vastaan puhuu sekin — jos nimittäin *Spartianus*-teksti otetaan todistusvoimaisena huomioon — että hän olettaa *Septimius Severuksen* noudattaneen ko. jatkuvuusteoriaa. Tekstissä sanotaan »et deinceps multi tenuerunt... ut probant», mikä ei niinkään viittaa *Severukseen* kuin myöhempiin keisareihin. Teksti ei tosin sano, keihin keisareihin viittaus juristien mahdollisesta prefektinimityksestä on kohdistettava. Mutta sellainen tulkinta, että kysymys olisi nimenomaan *Severuksen* toimittamasta nimittämisestä asessorin viran jälkeen *magister memoriae* ja vastaavasti a libellis-virkoihin, on problemaattinen, koska teksti käsittelee nimenomaan sitä, miten yleneminen tapahtui suhteessa assessor → praefectus praetorio.

b) *Magister memoriae*

Ainoa lähde, jossa *Paulus* mainitaan *magister memoriae*-virassa, on yllä viitattu *Aelius Spartianus*, *vita Pesc. Nigri* 7, 4:

»... qui *Papiniano* in consilio fuerunt, ac postea cum unus ad memoriam alter ad libellos paruisset, statim praefecti facti sunt.»

Muiden lähteiden puuttuessa, ja kun tämäkin teksti on sanonnaltaan perin epäselvä, on ymmärrettävää, että eri mielipiteitä on esitetty mainitun *magister memoriae*-viran ajoituksesta. Se, että lähde

myksessä oli samanlainen consiliumiin kuuluminen kuin yllä *Ulpianuksen* ja *Pauluksen* osalta oletetaan. *Papinianus* oli itse *magister a libellis* (D. 20. 5. 12 pr: libellos agente *Papiniano*). *Praefectus praetorion* asessoreista ks. vielä *Hitzig*, *Assessoren* s. 164 s. Päätelyn tekee hyvin epävarmaksi se, että vanha consiliumperinne ei katkennut.

on Septimius Severuksen kanssa kruunua tavoitelleen Pescennius Nigerin elämänkerta, on pannut Küblerin olettamaan, että magister memoriae-virka lankeaisi jo tämän kruunutavoittelijan hallituskautteen,¹⁵ ja samaa kantaa edustaa vielä *Orestano*.¹⁶ Kanta on vaikeasti ymmärrettävissä, jos lähdetään, kuten mainitut tutkijatkin, siitä, että Paulus oli praefectus praetorio Papinianuksen asessorina. Ei kai Papinianuksen prefektuuri lankea Pescennius Nigerin hallitus- tai oikeammin sanoen kruununtavoittelukauteen, puhumattakaan muista tekstissä viitatuista nimityksistä.

Teksti näyttää viittaavan siihen, että Paulus oli ensiksi prefektin neuvostossa ja siirtyi myöhemmin magister memoriae-virkaan.

Tiedot viran syntyajasta, sen haltijan sosiaalisesta taustasta ja toimialasta tarkasteltavana ajankohtana ovat erittäin niukat, ja tiettyjä ristiriitaisuuksiakin voidaan havaita, jopa niin, että voidaan kysyä, pitääkö yllä viitattu tieto paikkansakaan. Jo *Karlowa* oletti, että virka on syntynyt — toisin kuin esim. a libellis-virka — vasta Severus-keisareiden aikana.¹⁷ Samalla kannalla on, joskin epäröiden *Pflaum*.¹⁸ *Reintjes*¹⁹ katsoo, että viran ensimmäiset haltijat olivat vapautettuja orjia. Tätä *Reintjes* pitää sikäli epäilyttävänä, että Iulius Paulus, joka luultavasti kuului ritarisäätyyn, mainitaan a memoriae-viran haltijana. Viran tehtävien osalta *Reintjes* pitää mahdollisena, että SHA-teoksen laatijat ajattelivat magister memo-

¹⁵ Kübler, *Rechtsgeschichte* s. 284.

¹⁶ *Orestano*, Riccardo, Paolo, artikkeli teoksessa *Novissimo digesto italiano* (1965) s. 362—363.

¹⁷ *Karlowa*, *Rechtsgeschichte* s. 545.

¹⁸ *Pflaum*, *Procurateurs* I s. 99.

¹⁹ *Reintjes*, *Beamten* s. 60 ss. Ks. myös *Fluss*, M., s.v. a memoria, artikkeli *Pauly—Wissowa* et al., *Realenzyklopedie* 15,1, Stuttgart 1931 p. 655 pp. ja *Seeck*, O., s.v. *scrinium*, artikkeli *Pauly—Wissowa* et al., *Realenzyklopedie*, II A 1, Stuttgart 1921 p. 893 pp. *Reintjes* viittaa s. 130 mm. CIL VI 8618, jossa on

CTEASIAE AELII CLA
DEI . A. MEMORIA
ET . CUBICULO . AUG
SER

sekä Herodianos-tekstiin (IV, 8,4), jossa lausutaan:

ἦν αὐτῷ τις τῶν ἀπελευθερῶν φίλιτος, Φῆστος μὲν ὄνομα, τῆς δὲ βασιλείου μνήμης προσετώς...

riae-virkaa siinä muodossa kuin se 3. vuosisadalla esiintyi, mistä päätellään, että Paulus siirtyi a memoria-virasta pretoriaaniprefektiksi.

Viran toimialaa koskevien tarkempien tietojen puuttuessa ei kysymystä voi lopullisesti ratkaista. Omasta puolestani toteaisin vain, että Pesc. Nig. 7, 4 on niin niukkasanainen, että johtopäätösten tekeminen Pauluksen toiminnasta keisarillisessa kansliassa on kyseenalaista. Ei voida päätellä, että koska Paulus oli ritarisäätyinen ja huomattava juristi, niin a memoriae-viran täytyi olla yleensä jo sangen merkittävä. Vielä vähemmän on oikeutettua esim. katsoa Paulus vapautetuksi orjaksi sillä perusteella, että hän toimi ao. virassa. Lisäksi SHA osoittaa usein melkoista sekavuutta erilaisten keisarillisten kansliavirkojen nimityksissä, eikä titulatuuria siten ilman muuta voi pitää adekvaattina. Paulus toimi, kuten kohta selvitetään, keisarillisessa neuvostossa ja toimitti mm. keisarillisia oikeustapauksia käsittelevän decretorum-teoksen. Paulus esiintyi hyvin aktiivisena neuvonantajana. Ei ole lainkaan poissuljettua, että Paulus osallistui myös keisarillisten reskriptien jne. stilisoimiseen. Miten tätä toimintaa nimitetään, ei ole selvitetävissä, mutta kytkentä a memoria-virkaan — jos se oli tähän aikaan suhteellisen alhainen — on sangen epävarmaa. Saattaa olla, että Pauluksen toiminta lähinnä vastasi sitä, mitä 4. vuosisadalla a memoria-viralla ymmärrettiin, mutta tämä ei ole todistus siitä, että myös SHA:n käyttämä nimitys ei voisi olla anakroninen. Toisaalta ei ole estettä sillekään, että viran luonne ja tehtäväpiiri sekä itsenäisyys ainakin jossain määrin riippuivat viranhaltijan kyvykkyydestä. Tämän vuoksi ei puhuminen a memoria-virasta — varsinkin kun on kysymys myöhemmän ajan historiankirjoituksesta — selitäkään juuri mitään.²⁰

Omasta puolestani oletan, että Pauluksen niisanottu toiminta

²⁰ Mommsen (Kleine Texte IX,3 s. 112) on yrittänyt esittää, että magister memoriae ja a studiis-virat olivat yhteydessä sikäli, että ne edustavat samojen tehtävien piiristä eriytyneitä virkoja. Samoin Peter, *Die geschichtliche Litteratur der römischen Kaiserzeit bis Theodosius I und ihre Quellen* (1897) on suorittanut vastaavan kytkennän virkojen a manu ja memoria välillä (viimeksimainittu teos ei ole ollut saatavissani). Reintjes, *Beamten* s. 130 pitää teorioita erheellisinä. Kuitenkin voi pitää mahdollisena, että virkojen kohdalla on tapahtunut toimialojen eriytymistä ja muuttumista, johon sosiaalista asemaa koskevat siirtymät myös liittyvät.

a memoriae-virassa merkitsi osallistumista puhevallalla varustettuna sihteerinä keisarillisen neuvoston kokouksiin. Pauluksen tehtävänä oli toimittaa keisarin neuvostossaan ratkaisemat oikeustapaukset sekä asianosaisten tietoon että julkisuuteen; viimeksimainittua tarkoitusta palvelivat decretorum- ja imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum- teokset eri painoksineen. Merkitsikö Pauluksen toiminta muitakin virkavelvollisuuksia, ei ole pääteltävissä, eikä SHA:n yhden passuksen hänestä käyttämä titteli oikeuta asiaa koskeviin spekulointeihin. On kuitenkin muistettava, että Pauluksella on laaja tuotanto, jota ei helposti voi selittää raskastöisen hallintoviran sivutuotteeksi.

c) Pauluksen toiminta keisarin neuvostossa

Tarkkoja tietoja siitä, miten kauan Paulus oli — jos ylipäänsä ollenkaan — magister memoriae-virassa, ei ole saatavissa. Kuitenkin Pauluksen toiminta keisarihovissa muodosti erittäin merkittävän osan hänen elämäntyöstään. Ennen kuin ryhdyn selvittämään Pauluksen toimintaa keisarin neuvonantajana, on paikallaan luoda lyhyt yleissilmäys keisarillisen neuvoston, consiliumin, luonteeseen.

Koska Rooman keisarien neuvosto ei ollut mikään yksityiskohdaisesti säännelty juridis-hallinnollinen instituutio; vaan keisarista toiseen vaihdelleen käytännön muovaama järjestelmä, johon kutoutuivat myös sosiaaliset normit, hovitavat jne., keisarillinen neuvonantajakaarti muodostaa sangen kirjavan ongelmakentän, jossa on varottava yksioikoisia yleistyksiä ja jossa oikeusnormiin rinnastettavien säännönmukaisuuksien hakemisyrityksiin on suhtauduttava sangen varauksellisesti. Lähteiden ollessa hajanaisia on kuitenkin ymmärrettävää, että esitetyistä teorioista monet ovat keskenään ristiriitaisia. Teorioiden poikkeavuus aiheutuu osaltaan siitä, että jokainen on tavallaan oikeassa, mutta eri tutkijat korostavat eri piirteitä ja uskaltautuvat eri tavoin yleistämään yhtä keisaria koskevat tiedot toisiin. Consiliumin pysyvyys ja kiinteys, sosiaalinen rakenne, juristien osuus siinä ja toimintamuodot ovat olleet monien teorioiden kohteena. Tämän esityksen puitteissa ei ole mahdollista ottaa kantaa kysymykseen kokonaisuudessaan; rajoitun tarkastelemaan niitä johtopäätöksiä, joita Pauluksen toiminnasta voidaan tehdä

nimenomaan sinä aikana, jolloin hänen toimintansa neuvostossa tapahtui.²¹

Ensiksi on pyrittävä ajoittamaan Pauluksen toiminta keisarin consiliumissa. Kysymystä on yleensä vain suhteellisen ohimennen käsitelty, ja tällöin on esitetty yleensä, että Paulus pääsi neuvostoon

²¹ »Institutionaalista» näkemystä siitä, että consilium oli kiinteä ja oikeusnormin kaltaisten sääntöjen alainen elin, edustaa mm. *Cuq*, joka katsoo (*Mémoire sur le consilium principis d'Auguste à Dioclétien*, Acad. Inscr. et Belles-Lettres, I, 9, 1884 s. 347 s.) Hadrianuksen uudistaneen keisarillisen neuvoston siten, että siihen tuli kuulumaan varsinaisia jäseniä (consiliiari) ja apujäseniä (adsumpti in consilium). Kysymys siitä, uudistiko Hadrianus todella consiliumin siten, että siihen tuli kuulumaan kiinteitä, palkattuja jäseniä, etenkin juristeja, on hyvin kiistanalainen. Vita Hadriani 18.1 kertoo vain, että tällä ei ollut neuvostossaan vain comites ja amici -ryhmään kuuluvia henkilöitä, vaan myös juristeja, mm. Celsus, Iulianus ja Neratius »aliisque, quos tamen senatus probasset». Toisaalta tiedetään, että aikaisemminkin keisareilla oli juristeja neuvostossaan (Tiberiuksella Nerva, ks. *Tacitus*, Ann. 4, 58 ja VI, 26, Domitianuksella Pegasus, ks. *Juvenalis* IV, 77). *Reintjes*, Beamten s. 21 toteaa, että SHA ei tässä viittaa mihinkään uuteen, *Crookin* tutkimukset ovat osoittaneet, että amicus Caesaris oli sangen epämääräinen käsite ja saattoi tarkoittaa moniin sosiaaliryhmiin kuuluvia henkilöitä (Consilium principis, passim). Iulianus kuului ainakin Marcuksen ja Veruksen aikana amici principis -ryhmään. Myöskään se, että Hadrianuksen aikana ritarisäätyisiä jäseniä kuului consiliumiin, ei — kuten *Kunkel*, *Herkunft* s. 296 s. huomauttaa, ollut mikään uudistus (CIL IX 5420 osoittaa, että jo Domitianus menetteli näin). Muutoinkin SHA:n tieto on epämääräinen. Senaatin hyväksymistä pitää mm. *Seeck*, s.v. consistorium, artikkeli: *Pauly—Wissowa* et al., *Realenzyklopedie* IV p. 928 epätodennäköisenä katsoen, että tämä merkitsi vain sitä, että ao. henkilö ei ollut suoranaisesti senaatin epäsuosiossa; näin myös *Reintjes*, Beamten s. 103. *Kunkel*, *Herkunft* s. 297 av. 628 kiistää tämän teorian viittaamalla siihen, että sanalla probare oli tarkka merkitys. Konjunktiiivi probasset selittyy hänen mukaansa relatiivilauseen rajoittavan luonteen perusteella. Kuitenkin voi kysyä, miten suuri luotettavuusarvo SHA:n tiedolla tässä tapauksessa ylipäänsä on, ja luottaako *Kunkel* siihen liikaa, vaikka itse teksti olisikin tulkittava kuten *Kunkel* väittää. *Kunkel* huomauttaa lisäksi (s. 298), että kaikki Vita Hadriassa mainitut juristit olivat myös senaattoreja. Vallitseva teoria olettaa joka tapauksessa, että Hadrianuksen uudistus — joko tarkoituksellisesti tai tiedostamatta — johti consiliumin muodostumiseen pysyväksi keisarilliseksi asiantuntijaelimeksi. *Hitzig* katsoo (*Assessoren* s. 37 ss.), että Hadrianus uudisti sekä asessorijärjestelmän luomalla palkalliset asessorin virat että pysyvänluontoisen neuvoston. Ks. myös mm. *Pringsheim*, Fritz, *The Legal Policy and Reforms of Hadrian*, JRS 1934 s. 146, *Schulz*, *Roman Legal Science* s. 118.

jo Septimius Severuksen yksin hallitessa.²² Toisaalta esiintyy lausumia, että Pauluksen nousu consiliumiin tapahtui vasta Caracallan kohottua kanssahallitsijaksi.²³ Miten nämä käsitykset synkronoivat Pauluksen muun virkauran kanssa? Tiedetään, että Paulus oli Papi-
nianuksen consiliumin jäsen tämän ollessa praefectus praetoriona n. 203 (205?) — 211. Toiminta keisarin neuvostossa ei sulje pois sitä mahdollisuutta, että Paulus oli samanaikaisesti myös Papinianuksen consiliumin jäsen. Pretoriaaniprefektillä oli laaja itsenäinen toimivalta juridisissa asioissa,²⁴ minkä vuoksi on ajateltavissa, että samat

Crook korostaa voimakkaasti sitä, että consilium ei muodostunut erityisen kiinteäksi elimeksi: ei voida puhua yhdestä consiliumista. *Crook* olettaa, että Hadrianuksen ajasta lähtien consilium oli osittain kiinteä: sen ytimen muodostivat juristiammattimiehet, jotka päätoimen luontoisesti erikoistuivat yhä lisääntyvään keisarilliseen oikeudenkäyttöön. *Crook* huomauttaa (s. 104 ss.), että terminologia ei ollut kiinteä: consilium principis ei ollut terminus technicus. Jochen Bleichen, *Senatsgericht und Kaisergericht. Eine Studie zur Entwicklung des Prozessrechts im frühen Prinzipat*, Göttingen 1962 s. 8 ss. ja 85 ss. uskoo consiliumin olleen pysyvämmän kuin *Crook* katsoo. Myöhemmän formalisoitumisilmiön Bleichen liittää siihen, että keisari oli menettänyt välittömän kosketuksen consiliumissa käsiteltäviin asioihin. Oman käsitykseni mukaan consiliumin kokoonpano ja sen vaihtelut riippuivat suuresti keisarin persoonallisuudesta ja kiinnostuksen kohteista. Terminologista eroa consiliarii >> in consilium adsumpti ei voi johdonmukaisesti viedä läpi lähteiden tarkastelussa. Tosin eräät jäsenet istuivat consiliumissa vakituisemmin kuin toiset (mm. Plinius nuorempi — kuten hän itse kertoo — kutsuttiin toisinaan erityisesti neuvostoon, ks. ep. 4.22.1, 6.22.2, 6.31.1). M. Aurelius Verianus Papirius Dionysius, joka CIL X 6662:n mukaan oli »adsumptus in consilium ad HS LX m.n.», ei välttämättä ole merkki siitä, että neuvoston jäsenet olisivat olleet suhteellisen vähäisestä asemasta nousseita (centenarius, vrt. *Crook*, Consilium principis s. 73 s.), vaan kyseessä saattaa olla erillinen kansliavirka neuvoston yhteydessä; termi consiliarius ei ollut vielä näihin aikoihin (Marcus Aurelius ja Commodus) tekninen.

²² Näin *Karlowa*, *Rechtsgeschichte* s. 744, *Tzschirner*, *Leben* s. 152, *Kunkel*, *Herkunft* s. 244 av. 503, *Honoré*, *The Severan lawyers* s. 218.

²³ Tulkinnanvaraisia lausumia ovat ne, joissa viitataan Septimius Severukseen ja Caracallaan ottamatta kantaa siihen, tapahtuiko consiliumissa olo jo em. keisarin yksin hallitessa. Näin *Fitting*, *Alter und Folge* s. 82, *Krüger*, *Quellen* s. 228, *Berger*, *Iulius Paulus* p. 691.

²⁴ Ks. esim. *Howe*, *Prefect* s. 32 ss.; *Ensslin*, W., *Praefectus praetorio*, artikkeli: *Pauly—Wissowa* et al., *Realenzyklopedie* XXII, Stuttgart 1954 p. 2414 pp. Vaikka prefekti ei ollutkaan mikään sijaiskeisari, hänellä oli laaja tuomarin toimivalta muutoksenhakuasteena.

henkilöt, jotka istuivat keisarin neuvostossa, toimivat myös lähinnä seuraavan oikeudenjakajan neuvostossa, jotta oikeudenkäyttö olisi ylimmässä instanssissa säilynyt johdonmukaisena. Kuitenkaan ei voi olettaa, että kysymyksessä olisi ollut Papinianuksen *asessori* Paulus; mitään perusteita ei ole *Reintjesin* olettamukselle, että pretoriaaniprefektin *asessori* sai ilman muuta paikan keisarillisessa neuvostossa.²⁵ Jos oletettaisiin, että Paulus olisi ollut jo ennen vuotta 198 keisarin neuvostossa, olisi vaikea olettaa, että hän olisi siirtynyt prefektin *asessoriksi*, mikä olisi merkinnyt ilmeistä arvonalennusta. Jotta *asessuuriteoria* yleensä voitaisiin hyväksyä, täytyisi ao. viran hoito ajoittaa, kuten *Honoré* tekee, aikaisemmaksi, ts. Papinianuksen mahdollisten muiden virkojen yhteyteen, mistä taas, kuten edellä totesimme, ei ole mitään näyttöä.

Se metodi, jolla ajoitettiin Pauluksen toiminta keisarillisessa neuvostossa, antaa aihetta samoihin metodisiin huomautuksiin, jotka yllä tein käsiteltäessä kysymystä Pauluksen teosten ajoituksesta yleensä. Ajoitus nojautuu nimittäin Pauluksen keisarisitaattien tituluurille, joka on vähintäänkin epäselvä, lähes säännötön. Tavallisin päättely, mikä tässä yhteydessä esiintyy, on se, että kun keisarillisessa neuvostossa ratkaisijana esiintyy yksi ainoa keisari, ratkaisun on täytynyt tulla sinä ajanjaksona, kun ao. keisari on ollut yksin vallassa. Kysymys on nimenomaan Septimius Severuksen ja hänen poikansa Caracallan yhteishallituksesta. Ne auktorit, jotka katsovat Pauluksen toiminnan *consiliumissa* alkaneen jo ensiksimmäitun keisarin valtakautena, tulkitsevat termin *imperator* siten, että se tarkoittaa yksin hallitsevaa keisaria. *Prima facie* tällaista tulkintatapaa näyttää tukevan seuraava teksti, jolle *Honoré* perustaa käsityksensä siitä, että Paulus oli *consiliumin* jäsen jo Septimius Severuksen yksin hallitessa.

D. 50. 2. 9 (Paulus I decr.);

»Severus Augustus dixit: 'etsi probaretur Titius in servitute patris sui natus, tamen, cum ex libera muliere sit procreatus, non prohibetur decurio fieri in sua civitate.' Non esse dubitandum, quin navicularii non debent decuriones fieri.»

Kaikista *decretorum*-teoksen keisarillisista ratkaisuista ei käy ilmi, että Paulus olisi itse ollut neuvoston jäsenenä ja käyttänyt

²⁵ *Reintjes*, *Beamten* s. 22 — esittämättä perusteluja tai lähdeviittauksia.

puheenvuoroja; voidaan kysyä, missä määrin Paulus todella kertoilee omakohtaisten muistiinpanojen nojalla, missä määrin ehkä nojaa aikaisempiin lähteisiin. *Honorén* teoria on kuitenkin muulta osin ristiriitainen. Hän olettaa, että Papinianus oli magister memoriae vuodesta 199 alkaen siihen asti, kunnes hänet nimitettiin praefectus praetorio-virkaan. En kiinnitä tässä huomiota siihen problemaattiseen kysymykseen, voiko yksittäisten termien käytöstä keisarillisissa ratkaisuisissa (kuten ratio-termin esiintymisestä) tehdä tällaisia päätelmiä. Sen sijaan *Honorén* jatkopäätely ansaitsee kommentteja: Paulus olisi tämän mukaan siirtynyt Papinianuksen asessoriksi magister memoriae -nimityksen yhteydessä, ja kun Papinianus siirtyi prefektiksi, olisi Paulus heti (*statim*, arg. Pesc. Nig. 7, 4) nimitetty magister memoriae -virkaan, jolloin tehtävien hoidon jatkuvuus olisi taattu Aurelianuksen teorioiden edellyttämällä tavalla. Perin arveluttavaa on nähdä Aurelianuksen oppia ehdottomana sääntönä, jota kaikissa tapauksissa olisi noudatettu — mikään ei esim. viittaa siihen, että Ulpianus ja Paulus olisivat jo Caracallan aikana olleet prefekteinä. Teorian tärkein ajatus lieneekin ollut yksinkertaisesti »ne novi ad regendam rem publicam accederent». Esim. prefektillä tuli olla aikaisempaa kokemusta hallinnollisissa tehtävissä, ja Pauluksen sekä Ulpianuksen toiminta consiliumissa voitiin jossain suhteessa tulkita samantapaiseksi palveluksi kuin provinssihallinnon asessorit suorittivat. Tietty ura oli vain keino, jonka tuli taata hallintovirkamiesten kokeneisyys ja siten myös hallinnon jatkuminen. Mutta mikään ei oikeuta päättelemään, että magister memoriaen asessorit otettiin keisarillisesta consiliumista; on luultavampaa, että Paulus on neuvostossa ollessaan jo nauttinut tiettyä mainetta lakimiehenä. *Honorén* ajoitus on sikälikin epäilyttävä, että hän enempiä perustelematta uskoo virka-asemien ollen toisensa poissulkevia ja siten yrittää luoda jonkinlaisen cursus honorumin; kuitenkin toiminta eri neuvostoissa saattoi yhdistyä muuhun virka-asemaankin. Perustelua, jolla consiliumin jäsenet vapautettiin holhoustoimesta (D. 27. 1. 30 pr) ei saa käsittää yleiseksi, vaikka heidän työtaakastaan puhutaankin.

Kun tutkitaan Pauluksen teoksia decretorum libri III ja imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum libri VI, havaitaan, että Paulus monissa tapauksissa selvästi kertoo omista kokemuksestaan. Keisarin nimi mainitaan harvoin. Esiintyy ratkaisuja pel-

kän verbin²⁶ tai imperator-sanan käyttöön.²⁷ Kuitenkin on selvää, että eräät ratkaisut kuuluvat kauteen, jolloin Severus ja Caracalla olivat yhdessä hallitsijoina. D. 28. 5. 93, II decr.: »Pactumeia Magna supplicavit imperatores nostros»; D. 49. 14. 48: »consulti imperatores a procuratoribus rescripserant». Katson, että vaikka Paulus mainitseekin vain yhden keisarin antaneen ratkaisun, ei tästä voi varmasti päätellä, että ratkaisu olisi annettu Severuksen ollessa muodollisestikin yksin hallitsijana, ja että Paulus olisi jo tällöin ollut keisarin neuvoston jäsenenä. Pauluksen omasta kielenkäytöstä — niin epäselvää kuin se onkin — saadaan kiistatonta tukea tälle käsitykselle.

Ensinnäkin on erotettava toisistaan ne tilanteet, joissa keisarien nimissä annettiin virallisia päätöksiä, reskriptejä jne. Jos vallitsi kaksoiskeisarius,²⁸ päätös annettiin molempien keisarien nimissä. Paulus ei decretorum-teoksessa missään mainitse, että keisari olisi antanut yksin reskriptin; D. 35. 1. 113 käytetään »rescriptum est» -muotoa. Virallisesti siis käytettiin molempien hallitsijoiden nimiä, ja Pauluskin noudattaa tätä rescribere-verbin yhteydessä D. 49. 14. 48.

²⁶ D. 10. 2. 41 (I decr.): placuit; pronuntiavit (D. 49. 14. 47, I decr.); pronuntiavit (D. 26. 7. 53, II decr.); placuit humanius interpretari — — — et ita pronuntiavit (D. 32. 27. 1, I decr.), saman passuksen pr:ssä pronuntiavit; epäpersoonallisesti (D. 36. 1. 83, II decr. D. 49. 14. 48. 1), pronuntiavit (D. 40. 5. 38, III decr.); decrevit (D. 46. 1. 68. 1, III decr.), pronuntiavit — — — respondit (D. 49. 14. 50, I decr.); pronuntiavit (D. 29. 2. 97, II decr.); placuit (D. 37. 14. 24, I imp. sent.; D. 40. 1. 10, II imp. sent.). Lisäksi esiintyy useita epäpersoonallisia ilmaisuja, kuten rescriptum est (D. 35. 1. 113, II imp. sent.).

²⁷ D. 4. 4. 38 pr (I decr.) imperator autem motus est; sententiam conservavit imperator (D. 14. 5. 8, I decr.), imperator decrevit (D. 22. 1. 16. 1, I decr. C. 26. 5. 28, II decr.); imperator putavit — — — igitur pronuntiavit (D. 28. 5. 93, II decr.); placuit imperatori (D. 32. 37. 2, II decr.); imperator interrogavit — — — placuit (D. 32. 97); pronuntiavit imperator (D. 36. 1. 76 pr, II decr. samoin h.t. 76.1, jossa imperator motus et aequitate rei et verbis testamenti — — — pronuntiavit), consulti imperatores rescripserunt (D. 49. 14. 48); iussit imperator (D. 16. 2. 24, III decr.); cum ex appellatione cognovisset imperator, pronuntiavit (D. 48. 18. 20, III decr.); hoc motus imperator pronuntiavit (D. 50. 16. 240, I imp. sent.).

²⁸ Kaksoiskeisariudesta ks. etenkin Kornemann, Ernst, Doppelprinzipat und Reichstellung im Imperium Romanum, Leipzig und Berlin 1930, Septimius Severuksen ajalta s. 85 ss. Ks. myös — tosin liiaksi dogmatisoivaa esitystä, Mommsen, Theodor, Römisches Staatsrecht II:2, Neudruck Basel 1952 s. 1158 ss., joka tekee selvän eron kanssahallitsijaksi korottamisen ja kaksoiskeisariuden välillä.

Samoin D. 50.1.21.6 siteerataan sanatarkasti virallista tekstiä »Imperatores Severus et Antoninus Septimio Zenoni...» Samoin on laita D. 22.6.9.5, jossa annetaan reskripti ja mainitaan molemmat hallitsijat; reskriptiä siteerataan sanatarkasti Myös D. 34.5.9 (I de iure fisci) rescripserunt-verbin käyttöön liittyy molempien keisarien mainitseminen. D. 37.1.46.2 (sing. de cognitionibus »imperator Antonius cum divo patre significavit», sama ilmaisu rescripserunt-verbin yhteydessä D. 27.8.13 pr, yksikössä D. 50.17.101 (sing. de cogn.); »imperator noster cum patre suo constituit», D. 40.8.7 (sing. de libertatibus dandis); »ab imperatore nostro et patre eius rescriptum est», vrt. »rescriptum est» D. 35.1.113. Tästä voidaan päätellä Pauluksen noudattaneen sellaista säännönmukaisuutta, että kun keisarin ratkaisuja virallisesti siteerattiin, etenkin reskriptejä, käytettiin molempien keisarien nimiä.

Eri kysymys on kuitenkin, missä määrin keisarit todella istuivat yhdessä oikeutta, annettiinpa reskriptit molempien nimissä tai ei. Pauluksen osalta lähteet viittaavat siihen, että keisarit eivät yleensä toimineet tuomareina yhdessä, vaan noudattivat pääsääntöä, joka merkitsi toimivallan tasajakoa kollegiaalisesti eikä yhteistyötä kaikissa asioissa.²⁹ Caracallan korottaminen keisariksi oli alkujaan vain dynastinen toimenpide;³⁰ kysymys oli kymmenvuotiaasta lapsesta, jonka isä hoiti hallitusta noin vuoteen 209 saakka de facto yksin. Ei ole luultavaa, että lapsi todella tuotiin kaikkiin istuntoihin — entäpä jos »Augustus» olisi ruvennutkin riitelemään isänsä kanssa kaiken kansan kuullen?³¹ Sitäpaitsi, kuten tunnettua, kollegiaaliset virkamiehet, kuten consulit, praetorit jne. toimivat yksi-

²⁹ Keisarillisesta tuomiovallasta ks. *Kelly*, John Maurice, PRINCEPS IVDEX. Eine Untersuchung zur Entwicklung und zu den Grundlagen der kaiserlichen Gerichtsbarkeit, Weimar 1956, ks. myös *Bleichen*, Kaisergericht, esim. s. 80 ss. ja s. 85 ss.

³⁰ Tätä korostaa mm. *Kornemann*, Doppelprinzipat l.c., joka on pyrkinyt osoittamaan, että kaksoiskeisariuden päämääränä olisi yleensäkin seuraantokysymyksen ennakkojärjestely, jotta uutta keisaria ei jouduttaisi »valitsemaan».

³¹ Tosin on jossain määrin epäselvää, noudatettiinko Septimius Severuksen aikana vanhoja perinteitä oikeudenkäynnin julkisuudesta. *Cass. Dio* 76,11,1 näyttäisi viittaavan siihen, että Severus jakoi oikeutta palatsinsa huoneissa, ks. *Cass. Dio* 76,11,1 ja *Herodianos* II,13,1. Ks. julkisuudesta keisarillisen neuvoston kokouksissa tähän aikaan *Crook*, Consilium principis s. 108 s.

nään ja vain poikkeuksellisesti kysyivät toisiltaan neuvoja. Kun nämä näkökohdat otetaan huomioon, ei ole mitenkään petitio principiiin luontoista olettaa, että tuomarina istui Septimius Severus yksin, vaikka Caracalla muodollisesti olikin kanssahallitsijana. Huomattakoon, että kun Caracalla vielä isänsä eläessä esiintyi julkisesti esim. aloitteentekijänä lainsäädäntötoimenpiteelle, korostettiin tätä lähteissä, esim. Ulpianus D. 24. 1. 32 pr. (XXXIII ad Sab.): »Imperator noster Antoninus Augustus ante excessum divi Severi patris sui oratione in senatu habita auctor fuit senatui censendi . . .»

Kuten yllä totesimme, decretorum-teos on syntynyt luultavasti aikana, jolloin Septimius Severus on vielä elänyt, mutta Caracalla on jo tällöin ollut kanssahallitsijana. Onko sitten ajateltavissa, että osa oikeustapauksista, joissa Septimius Severus esiintyy yksin, olisi peräisin jo ajalta, jolloin hän ei vielä ollut korottanut poikaansa seuraajakseen; tällöin olisi kai oletettava, että Paulus ei pitänyt aiheellisena muuttaa aikaisempia oikeustapauksia eikä selittää tätä muutosta, joka asiantuntevalle lukijalle oli muutoinkin selvä. Käsitökseni mukaan tämä oletamus ei kuitenkaan ole tarpeen, vaan yksinkertaisempaa on lähteä siitä, että imperator tarkoitti varsinaista hallitsijaa, ts. isä Severusta, jolla oli hallitusohjat vahvasti käsissään poikien alaikäisyyden aikana. Geta korotettiin kanssahallitsijan asemaan vasta syksyllä 209.³² Lisäksi ei ole tiedossa, että Caracalla olisi harjoittanut varsinaista itsenäistä tuomiovaltaa isänsä eläessä. Käsitystäni vastaan voidaan ehkä väittää, että pidän ilman muuta mahdottomana, että Paulus voisi jo 100-luvulla olla consiliumin jäsenenä, ja että nojaan vain heikoille hypoteeseille Pauluksen ajoituksesta. Katson kuitenkin alla siteerattavien tekstien tukevan käsitystäni. D. 28. 5. 93 (II decr.) esiintyy seuraava asetelma:

»Pactumeia Magna supplicavit imperatores nostros et cognitione suscepta, licet modus institutioni contineretur, quia falsus non solet obesse, tamen ex voluntate testantis putavit imperator ei subveniendum. igitur pronuntiavit hereditatem ad Magnam pertinere . . .»

Pyyntö osoitettiin keisareille, mutta ratkaisijana esiintyi yksi keisari. Termi »imperatores nostros» ei tietenkään ehdottomasti sulje

³² Ks. Kornemann, Doppelprinzipat s. 89 s.

pois sitä, että Severus olisi ehtinyt kuolla ennen ratkaisua, jonka Caracalla oli sitten yksin tehnyt. Severuksen kuoleman ja Caracallan valtaistuimelle nousun väliin mahtuu kuitenkin se lyhyt aika, jona Geta oli Caracallan kanssahallitsijana, eikä ole luultavaa, että asian ratkaisu olisi kestänyt näin kauan. Tuskin myöskään on ajateltavissa, että »imperatores nostri» olisivat olleet Caracalla ja Geta; Paulus olisi tuskin maininnut *damnatio memoriae* uhriksi joutuneen Getan, jos tämä olisi ennen ratkaisua tapettu. Selitykseksi jää, että Paulus toteaa asian tulleen esitellyksi keisareille, ts. Septimius Severukselle ja Caracallalle (ehkä myös Getalle, mikä on hyvin epävarmaa), joista yksi tässä ratkaisi asian. Huomiota kiinnittää lisäksi se, että Paulus ei mainitse, kumpi keisareista asian on ratkaissut; tämä lieenee tulkittava niin, että kysymys on varsinaisesta hallitsijasta eli Severuksesta, josta käytettiin tässä siis yksilöimätöntä nimitystä *imperator*. Tiedämme tosin, että Caracalla ja Geta välirikon vuoksi pitivät keisareina yhteisiä istuntoja, vaikka heillä oli eri neuvostot. Toisaalta he saattoivat myös toimia erikseen, mikä oli omiaan lisäämään jännitystä.³³

Vastaavanlainen tapaus, josta käy selvästi ilmi ero virallisten reskriptien ja tosiasiallisen päätöksenteon välillä, on D. 49. 14. 48 pr (II decr.):

»Statius Florus testamento scripto heredis sui Pompeii tacitae fidei commiserat, ut non capienti fundum et certam pecuniae quantitatem daret, et eo nomine cautionem a Pompeio exigi curaverat se restitutum ea, quae ei per praeceptionem dederat. postea idem Florus facto secundo testamento et eodem Pompeio et Faustino heredibus institutis nullas praeceptiones Pompeio dederat. haec persona, quae capere non poterat, se detulerat. *consulti imperatores rescripserant*, si non probaretur mutata voluntatem esse, praestandum fideicommissum: atque ita Pompeius condemnatus desiderabat onus esse id hereditatis oportere, quia praeceptiones non acceperat, nec posse videri pro parte in prima voluntate testatorem perseverasse, sed in universo. *pronuntiavit* nec testamentum prius exstare nec, si dedisset in primo testamento, ex posteriore peti potuisse, nisi petitum esset. placuit, quia non probabat sibi datas praeceptiones ex sola sua cautione, solum fideicommissum praestare debere.»

³³ Ks. *Herodianos* IV,4,1. Vrt. *Crook*, *Consilium principis* s. 81 s.

Nähdäkseni ei myöskään tästä tekstistä voi päätellä, että Severus (tai, mikä olisi hyvin epätodennäköistä, Geta) olisi kuollut ennen kuin Pompeius uudelleen otti asian esiin. Kysymys on tässä yksinkertaisesti siitä, että asiasta oli jo aikaisemmin annettu hänelle virallinen päätös, mutta hän kääntyi taas keisarin puoleen saadakseen oikeutta. Tapahtumainkulku, jota Paulus kuvaa, on vain päätöksen antamista. Paulus ei kerro mitään siitä, oliko tänä aikana vallassa yksi vai useampia keisareita; vain yksi oli joka tapauksessa asian ratkaisijana, vaikka aikaisempi päätös oli kahden keisarin nimissä annettu.

Siitä, että Pauluksen kuvaamissa tapauksissa asian ratkaisijana esiintyy vain yksi keisari, ei siis voi tehdä johtopäätöksiä ajoituksen nähten. Missään tekstissä ei ole sanottu, että yksi keisari olisi antanut reskriptin, vaikka yksi keisari tekikin ratkaisun. Kun decretorum-teoksessa puhutaan reskriptien antamisesta, mainitaan kaksi (tai useampia) keisareita. Tuloksena ajoituksen tarkastelusta on siten, että Pauluksen ei voi osoittaa olleen keisarillisessa neuvostossa ennen Caracallan korottamista kanssahallitsijaksi. Myöskään vastaakohtaa ei voi varsinaisesti todistaa. Tietty todennäköisyys viittaa kuitenkin siihen, että Pauluksen toiminta consiliumissa alkoi vasta 200-luvulla. Ensinnäkin decretorum-teos on julkaistu aikaisintaan Severuksen ja Caracallan yhteishallituskauden aikana; luultavimmin juuri tällöin. Mikään ei viittaa siihen, että osa ratkaisuista olisi peräisin aikaisemmalta ajalta.³⁴ Tässä yhteydessä en puutu

³⁴ En pidä merkittävänä myöskään sitä, että D. 49.14.50-tekstissä esiintyy Valerius Patruinus procurator imperatoris (III decr.). Yksikkömuoto ei pakota oletamaan, että tapaus olisi sattunut ennen Caracallan nistamista kanssahallitsijaksi. Severuksesta tiedetään, että hän pyrki erottamaan keisarin ja valtion omaisuuden toisistaan käyttäen mm. yksityisomaisuutensa hoitoon eri procuratoria (ajatuksena lieenee ollut suvun taloudellisen aseman turvaaminen mahdollisen vallansiirron varalta), ks. vita Severi 12. Vrt. myös Hirschfeld, Verwaltungsbeamten s. 20. Prefektit, legaatit ja procuratorit eivät maininneet mandansina kanssahallitsijaa (sitä tyyppiä, jota Mommsen, Staatsrecht s. 1158 ss. kutsuu Mitregent-nimellä). Kuitenkin, kun todetaan, että Pauluksen teos on saatettu loppuun luultavasti Severuksen ja Caracallan yhteishallituskautena, on hyvin mahdollista, että imperatoris-muoto viittaa pääasialliseen hallitsijaan eli Severukseen. Eroa Mitregent > < Doppelprinzipat ei saa käsittää liian dogmaattis-juridisesti.

vielä Pauluksen kokonaisajoitukseen. Todettakoon vain, että keisarin neuvostossa toimiminen, varsinkin kun se tapahtui niin itsenäisiä mielipiteitä esittäen ja keisarien kanssa erimielisyyttä osoittaen kuten Pauluksen tapauksessa on laita, viittaa siihen, että Pauluksella oli jo neuvostossa istuessaan melkoinen vaikutusvalta, jota ei aivan nuorella iällä saavutettu, varsinkaan kun ei ollut kysymys perinnöllisestä senaattiaatelista; consilium oli nimittäin alkuaan juuri korkeimman luokan suljettu piiri, mutta vähitellen tie sinne avautui myös alemmille säädyille.³⁵ Lisäksi voidaan pitää mahdollisena, että Papinianuksen vaikutusvallan lisääntyminen prefektinimityksen yhteydessä merkitsi pääsyä keisarin lähipiiriin myös Papinianusta nuoremmille lahjakkaille lakimiehille.

Tässä ei ole aihetta tarkastella niitä perusteluja, joita Paulus esiintyessään keisarillisessa neuvostossa käytti. Todettakoon vain, että Pauluksen toiminta tulee monissa ratkaisuisa erittäin itsenäisenä esiin. D. 4. 4. 38 pr Pauluksen ratkaisu ei tyydytä keisaria; Paulus esittää perustellun ja yksityiskohtaisen ratkaisuehdotuksensa, mutta keisari on toista mieltä; Paulus ei häpeä tätä tunnustaa.³⁶ Sama on asianlaita eräissä muissakin ratkaisuisa, esim. D. 14. 5. 8,³⁷

³⁵ Ks. etenkin *Crook*, *Consilium principis*, passim.

³⁶ »putabam bene iudicatum, quod pater eius, non ipsa contraxerat: imperator autem motus est, quod dies committendi in tempus pupillae incidisset eaque effecisset, ne pareretur legi venditionis. dicebam posse magis ea ratione restitui eam, quod venditor denuntiando post diem, quo placuerat esse commissum, et pretium petendo recessisse a lege sua videretur: non me moveri quod dies postea transisset, non magis quam si creditor pignus distraxisset, post mortem debitoris die solutionis finita. quia tamen lex commissoria displicebat ei, pronuntiavit in integrum restituendam. movit etiam illud imperatorem, quod priores tutores, qui non restitui desiderassent, suspecti pronuntiatu erant.» Paulus väittelee tässä avoimesti keisarin kanssa; keisari on ehkä taipuvaisempi ottamaan huomioon yksittäistapauksellisen kohtuuden kuin juristi. Pauluksen käyttämä verbi movere on ehkä varovainen moite siitä, että keisarin ratkaisu on hiukan tunnepohjainen, toisin kuin juristin »non me moveri ...»

³⁷ »praefectus annonae contra dominum dederat sententiam. dicebamus quasi fideiussionem esse videri (cum pro alio solveret debitum, non pro aliis suscipit debitum); non solere autem ex ea causa in dominum dari actionem nec videtur hoc dominum mandasse. sed quia videbatur in omnibus eum suo nomine substituisset, sententiam conservavit imperator.»

D. 32. 27. 1,³⁸ jossa Paulus käyttää monikkomuotoa *dicebamus*, joka voi tarkoittaa joko Paulusta itseään taikka luultavammin muita neuvoston jäseniä. Paulus käyttää nimittäin *decretorum*-teoksessa itsensä yksikkömuotoa, ja toisaalta esiintyy ratkaisuisissa muita neuvoston jäseniä, jotka esittävät eri mielipiteitä, esim. D. 49. 14. 50 Papinianus, Messius ja Tryphoninus,³⁹ vrt. D. 50. 16. 240.⁴⁰ Voidaan

³⁸ »*quaerebatur, utrum pro hereditate tantum an et pro his, quae post mortem frater rogatus erat restituere, pater eam voluisset accipere ea quae codicillis reliquerat. mihi ab omni voluntate recessum videbatur. placuit humanius interpretari ea sola, quae vivente fratre acceptura erat, adempta videri, non etiam quae post mortem eius reliquerat, si sine liberis decederet, et ita pronuntiavit.*» Tässä *placuit* ei välttämättä tarkoita yksinomaan keisaria, vaan todennäköisemmin muita *consiliumin* jäseniä. Mielenkiintoinen on »*humanius interpretari*»; käsitys, että *humanitas*-argumentti olisi yleensä jälkiklassisen interpolaation tulos, ei tässä varmaankaan ole oikea. Vrt. *Lanfranchi*, Fabio, *Il diritto nei retori romani*, Milano 1938, s.v. *humanus*.

³⁹ »*Valerius Patruinus procurator imperatoris Flavio Stalticio praedia certo pretio addixerat. deinde facta licitatione idem Stalticius recepta ea licitatione optinuerat et in vacuum possessionem inductus erat. de fructibus medio tempore perceptis quaerebatur: Patruinus fisci esse volebat. plane si medio tempore inter primam licitationem et sequentem adiectionem percepti fuissent, ad venditorem pertinerent (sicut solet dici, cum in diem addictio facta est, deinde melior condicio allata est), nec moveri deberemus, quod idem fuisset, cui et primo addicta fuerant praedia. sed cum utraque addictio intra tempus vindemiarum facta fuisset, recessum est ab hoc tractatu itaque placebat fructus emptoris esse. Papinianus et Messius novam sententiam induxerunt, quia sub colono erant praedia, iniquum esse fructus ei auferri universos: sed colonum quidem percipere eos debere, emptorem vero pensionem eius anni accepturum, ne fiscus colono teneretur, quod ei frui non licuisset: atque si hoc ipsum in emendo convenisset. pronuntiavit tamen secundum illorum opinionem, quod quidem domino colerentur, universos fructus habere: si vero sub colono, pensionem accipere. Tryphonino suggerente, quid putaret de aridis fructibus, qui ante percepti in praediis fuissent, respondit, si nondum dies pensionis venisset, cum addicta sunt, eos quoque emptorem accepturum.*» Tästä ilmenee, että neuvostossa oli muitakin jäseniä kuin nimeltä mainitut juristit; huomiota kiinnittää se, että Paulus ei mainitse näitä edes nimeltä. Pauluksen tiedot eivät nähdäkseni luotettavasti kuvaa äänestysjärjestystä. Yleisen periaatteen mukaisesti vanhimmat ja arvostetuimmat henkilöt saivat lausua mielipiteensä esim. senaatissa ensiksi. Keisarin neuvostossa kuitenkin keisari kuunteli ensin toisten kannat ja lausui mielipiteensä sitten. Paulus sijoittaa usein oman mielipiteensä ensin, eikä jälkeinpäin kommentoi keisarin ratkaisua. D. 29. 2. 97 (III decr.) Papinianus lausuu kuitenkin kantansa ennen Paulusta: »*Clodius Clodianus facto prius testamento postea*

havaita, että keisarilla on ollut melkoinen juridinen näkemys ja argumentointikyky, eikä hän ole suinkaan ollut yksinomaan juridiikan spesialistien johdeltavana. Huomiota kiinnittää se, että Paulus mainitsee ainoastaan juristeja keisarin neuvonantajina. Tämä saattaisi — joskin vain *e contrario* -tyyppisenä päätelmänä — tukea Crookin käsitystä siitä, että oikeudellisia asioita käsiteltiin erillisessä juri-disessa neuvostossa.⁴¹ Varmuutta tästä ei kuitenkaan Pauluksen osalta saa, koska vain kahdessa tekstissä suoraan nimeltä mainitaan muita neuvoston jäseniä kuin Paulus. Henkilökohtainen käsitykseni Pauluksen toiminnasta Septimius Severuksen ja Caracallan neuvostossa on se, että hänen tehtävänään oli pitää pöytäkirjaa pro-

eundem heredem in alio testamento inutiliter facto instituerat: scriptus heres cum posterius putaret valere, ex eo hereditatem adire voluit, sed postea hoc inutile repertum est. Papinianus putabat repudiasse eum ex priore hereditatem, ex posteriore autem non posse adire. dicebam non repudiare eum, qui putaret posterius valere. pronuntiavit Clodianum intestatum decessisse.» Tästä ilmenee, että Paulus käyttää Papinianuksesta imperfektiä, keisarista perfektiä, vaikka molemmat lausumat on esitetty Pauluksen läsnäollessa. *Honorén* teoria aikamuotojen käytöstä ajoitus- ja opettaja/oppilas -suhteiden selvityksessä ei muutoinkaan saa tukea Pauluksen kielenkäytöstä.

⁴⁰ »Cum quaerebatur, an verbum 'solutio matrimonio dotem reddi' non tantum divortium, sed etiam mortem contineret, hoc est an de hoc quoque casu contrahentes sentirent, et multi putabant hoc sensisse, et quibusdam aliis contra videbatur: secundum hoc motus imperator pronuntiavit id actum eo pacto, ut nullo casu remaneret dos apud maritum.» Tekstiä voi kuitenkin epäillä interpoloiduksi. Hoc est -lause vaikuttaa glossan tapaiselta selitykseltä, joka ei ole lainkaan tarpeen probleemanasettelun ymmärtämiseksi, vaan korostaa sopijapuolten tahtomomentin merkitystä tulkinnalle. Lisäksi *Mommsen* (editiossaan) ja *Lenel* ovat huomauttaneet (*Lenel*, *Palingenesia* I p. 1112 av. 2), että keisarilliselta ratkaisulta puuttuvat perustelut: secundum hoc jää nimittäin eräällä tavoin riippumaan ilmassa, koska hoc viittaa vain hyvin epämääräisesti ensiksimmäitun mielipiteen »hoc sensisse» esittäjiin ja heidän näkemykseensä. On mahdollista, että tekstiä on toisaalta selitetty glossan kautta, toisaalta lyhennetty siten, että perustelut ja niiden esittäjien nimet on jätetty pois.

⁴¹ *Crook*, *Consilium principis* s. 113 s. toteaa, että varmaankaan Pauluksen muisteloissa *Digestassa* ei keskusteluihin osallistunut muita kuin oikeustieteellisiä asiantuntijoita. Hän katsoo, että »consiliarii» viittaa consiliumin juridiseen osastoon — tosin riittämättömin perusteluin. *Crook* toteaa kuitenkin, että eri osastoihin jakautuminen ei ollut mikään välttämättömyys eikä sääntö; consiliumeja oli vain yksi, ja sen eri osastot saattoivat istua yhdessä, milloin se katsottiin tarpeelliseksi.

sessin kulusta, formuloida ratkaisut sekä toimittaa ne julkisuuteen. Hyvin mahdollisena pidän sitä, että tämä toiminta on identtistä sen kanssa, mitä SHA kutsuu viraksi magister memoriae. Tällä en tarkoita sitä, että Paulus olisi ollut magister memoriae — mikä viran tehtäväpiiri hänen aikanaan lienee ollutkaan — vaan sitä, että jos Paulus piti pöytäkirjaa keisarillisessa neuvostossa, kun juridisia kysymyksiä ratkaistiin, myöhemmät historioitsijat saattoivat kutsua tätä nimellä a memoria, joka varsin läheisesti vastasi Pauluksen toimintaa katsottuna myöhemmän ajan silmin.

Ei ole tietoa siitä, miten kauan Pauluksen toiminta keisarillisessa neuvostossa jatkui esim. Caracallan yksinvaltiuden tai Helio-gabaluksen hallituskauden aikana. Siitä, että Paulus ei vastaavalaisista teoksia ole myöhemmältä ajalta toimittanut, ei voi vetää kovin pitkälle meneviä e contrario -johtopäätöksiä. Kuitenkin on kysymyksenalaista, onko Paulus todella kovinkaan kauan ollut pöytäkirjanpitäjän asemassa keisarillisessa neuvostossa; *Honorén* edellä viitattu käsitys siitä, että Paulus olisi ollut magister memoriaena viisikintoista vuotta, on kovin epävarma, ja henkilökohtaisesti pidän sitä epätodennäköisenä. Tiedossa on kuitenkin, että Paulus oli taas Alexander Severuksen aikana keisarin lähipiirissä (vita Alex. 68.1).

V l u k u

OLIKO PAULUS PREFEKTI?

Kun kehitys Roomassa vei yhä suurempaan vallan keskitykseen keisarilliselle hallintokoneistolle, kasvoivat myös erilaisten prefektien oikeudelliset tehtävät.¹ Tällöin oli vain luonnollista, että juristit toimivat usein myös prefektuurin haltijoina.² Kysymys siitä, oliko myös Paulus praefectus praetorio, on hyvin kiistanalainen, koska lähteisiin nojaten on mahdollista puoltaa erilaisia käsityksiä, ja ongelma muodostuu suurelta osin lähdekriittiseksi. Tässä ei tarkoitukseni ole lähemmin selvittää erilaisten prefektin virkojen juridista ja muuta tehtäväpiiriä, vaan rajoitun otsikon esittämään kysymykseen.

Seuraavat vaihtoehdot ovat ajateltavissa lähteiden pohjalla.

1. Paulus oli prefektinä jo Heliogabaluksen aikana.
2. Paulus tuli prefektiksi Alexander Severuksen aikana.
 - a) ennen Ulpianuksen kuolemaa tämän virkaveljenä;
 - b) vasta Ulpianuksen kuoltua.

¹ Prefektin viroista yleensä ks. *Ensslin*, W., praefectus, artikkeli Pauly-Wissowa et al., *Realenzyklopedie* XXII, Stuttgart 1954 p. 1257 pp., *sama*, praefectus praetorio, art. em. teoksessa p. 2391 pp., *Sachers*, Erich, praefectus urbi, art. em. teoksessa p. 2502 pp. SHA:n osalta erityisesti *Reintjes*, Beamten s. 62 ss. ja siellä siteerattua kirjallisuutta.

² Ks. kysymyksestä yleensä esim. *Pastori*, Franco, I prefetti del pretorio e l'arresto dell'attività giurisprudenziale, Studi Urbinati XIX, Milano 1951 s. 39 ss.; *Schiller*, A. Arthur, The Jurists and the Prefects of Rome, BIDR 1953 s. 60 ss. Juristi Pegasus oli praefectus urbi, samoin Iulianus (kysymys viimeksimainitun osalta kiistanalainen, vrt. *Guarino*, Antonio, Salvius Iulianus, Napoli 1946 s. 27; vita Didii 1,1 on perin epävarma tieto): Maecianus oli praefectus annonae Antoninus Piuksen aikana, ja Cervidius Scaevola oli praefectus vigilum v. 175 jKr. (CIL XIV suppl. Ost. 4502); Ulpianus oli praefectus annonae 222 jKr. (C. 8.37.4), ja Modestinus oli praefectus vigilum (CIL VI 266; tosin ajankohta on epäselvä, vrt. *Kunkel*, Herkunft s. 260).

3. Paulus ei ollut lainkaan praefectus praetoriona.

- a) tiedot ovat täysin tekaistuja;
- b) kyseessä oli joku muu kuin kaartin prefektuuri.

On huomattava, että vaihtoehdot 1 ja 2 eivät täysin sulje toisiaan pois, koska periaatteessa ei ole estettä sille, että Paulus keisarin vaihduttua uudelleen pääsi asianomaiseen virkaan. Yleisesti on katsottu, että Paulus oli praefectus praetoriona yksinomaan Alexander Severuksen aikaan, mutta ei Heliogabaluksen aikana.³ Jarde ja Howe kiistävät Pauluksen prefektuurin kokonaan,⁴ ja Clark katsoo Pauluksen olleen prefektinä jo Heliogabaluksen aikana, mutta ei uudelleen enää Alexander Severuksen aikana.⁵

Kumpikin asiaa käsittelevä lähde on *Scriptores Historiae Augustae* -teoksesta, ja niihin kohdistuvat samat periaatteelliset epäilykset kuin yleensä SHA:n muihinkin tietoihin.⁶

³ Monista maininnoista ks. esim. *Tzschirner*, *Leben* s. 152 (olettaa Pauluksen olleen tällöin 60–70-vuotias ja ajoittaa prefektuurin v. 222 tai 223 jKr.); *Karlowa*, *Rechtsgeschichte* s. 745 (vasta Ulpianuksen kuoltua); *Fitting*, *Alter und Folge* s. 82; *Krüger*, *Quellen* s. 228 (Ulpianuksen kollegana), kuten ed. myös *Balog*, *Gardepräfektur*, passim; prefektuurin puolesta, mutta samanaikaisuuskysymykseen kantaa ottamatta *Berger*, *Iulius Paulus* p. 692; *Pastori*, *Prefetti del pretorio* s. 47; *Kunkel*, *Herkunft* s. 244 (pitäen prefektuurin samanaikaisuutta Ulpianuksen vastaavan viran kanssa varsin epävarmana, ks. av. 504); *Honoré*, *The Severan Lawyers* s. 224 s. (ajoittaen prefektin viran noin vuoteen 222 jKr.); samalla kannalla uuseimmat prosopografiset yleisesitykset, *Pflaum*, *Procurateurs* s. 806 (olettaen Pauluksen seuranneen Ulpianusta yli-prefektinä), *PIR Iulius Paulus* n:o 453 (V s. 244). Ks. myös *Pflaum*, *H.—G., Le Marbre de Thorigny*, Paris 1948 s 41 ss.

⁴ *Jardé*, *Auguste, Études critiques sur la vie et le règne de Sévère Alexandre*, Paris 1925 s. 37 s.; *Howe*, *Pretorian Prefect* s. 105 s.

⁵ *Clark*, *History* s. 135, joka kuitenkin luottaa varsin vahvasti SHA:n tietoihin ja ottaa kytkennän Iulia Paulaan täysin vakavasti.

⁶ Ks. esim. *Hartke*, *Untersuchungen*, passim; hyvin kriittisesti virkanimitysten osalta myös *Reintjes*, *Beamten* s. 7 ss. Vrt. myös *Howe*, *Pretorian Prefect* s. 105 s., joka katsoo, että SHA on yleensäkin ja etenkin Pauluksen uraa koskevilta osin erittäin epäluotettava. SHA:n yleisluonnetta koskevaan keskusteluun ei tässä ole aihetta puuttua. Ks. esim. *Straub*, *J., Studien zur Historia Augusta*, Diss. Bern 1952, *Hohl*, *E., Über die Glaubwürdigkeit der Historia Augusta*, Berlin 1953; ajoituskysymyksistä on eri mielipiteitä toisten osoittaessa teoksen Julianus Apostatan aikaan vättäen, että kyseessä oli keisarin tavoitteita palveleva propagandaesitys; *Dessau*, *Hermann, Über Zeit und*

SHA, vita Pesc. Niger 7 (siteerattu edellä):

»quod postea Severus et deinceps multi tenuerunt, ut probant Pauli et Ulpiani praefecturae qui Papiniano in consilio fuerunt, ac postea cum unus ad memoriam alter ad libellos paruisset, statim praefecti facti sunt.»

SHA, vita Alex. Severus 26,5:

»Paulum et Ulpianum in magno honore habuit, quos praefectos ab Heliogabalo alii dicunt factos, alii ab ipso ...»

Ne perustelut, joilla Pauluksen prefektuuri Heliogabaluksen aikana on kiistetty, ovat osittain erheellisiä, vaikka toisaalta positiivinen näyttö rajoittuukin vain yllä viitattuun Pesc. Niger 7-tekstiin, jota yllä on jo tarkasteltu asessuurikysymyksen yhteydessä. Jo *Karlowa* totesi, että koska Ulpianus ei huolimatta Aurelius Victor, de Caes. 24,6:ssa esiintyvistä tiedosta⁷ voinut olla Heliogabaluksen aikana prefektinä, ei näin voi myöskään Pauluksen kohdalla olla asianlaista. D. 8. 37. 4, joka on päivätty 31. 3. 222 jKr., mainitsee Ulpianuksen praefectus annonae -virassa, mutta jo 1. 12. samana vuonna päivätyssä C. 4. 65. 4-tekstissä Ulpianus esiintyy praefectus praetorio -virassa. Väite nojaa sinänsä kestävämmälle ajatukselle, että Ulpianus ei muka olisi voinut palata vähempiarvoiseen virkaan oltuaan välillä maanpaossa. Tunnetaan tapauksia, joissa praefectus praetorio on pudonnut prefektuuriasteikossa alemmaksi,⁸

Persönlichkeit der Scriptores Historiae Augustae, Hermes 1889 s. 337 ss. esitti kannan, että teos olisi yhden kirjoittajan laatima ja peräisin Theodosiuksen ajalta.

⁷ »Adhuc Domitium Ulpianum, quem Heliogabalus praetorianis praefecerat, eodem honore retinens Paulloque inter exordia patriae reddito, iuris auctoribus, quantus erga optimos atque aequi studio esset, edocuit.» Vrt. myös vita Heliog. 16,4: »removit et Ulpianum iuris consultum et bonum virum et Silvinum rhetorem quem magistrum Caesaris fecerat. et Silvinus quidem occisus est, Ulpianus vero reservatus.» Ensimmäisessä tekstissä mainitaan vain, että Alexander Severus salli Heliogabaluksen pretoriaaniprefektinä olleen Ulpianuksen sekä Pauluksen palata maanpaosta sekä osoitti näille kunnioitustaan. Jälkimmäisessä tekstissä todetaan, miten Heliogabalus karkoitti juristin ja kunnan miehen Ulpianuksen sekä keisarin opettajaksi pääseen rheetori Silvinuksen. Silvinus sai surmansa, mutta Ulpianuksen henki säästettiin.

⁸ Ks. Cass. Dio 72, 13 ja 72, 14, 3. Esim. M. Aurelius Verianus Papirius Dionysius joutui siirtymään Egyptiin prefektin virasta praefectus annonae-virkaan, ks. *Crook*, Consilium principis s. 73.

eikä Ulpianuksen kohdalla asiaa voi siksikään sulkea pois, koska hän juuri palasi maanpaosta. *Balogin* argumentti, jonka mukaan Paulus ja Ulpianus eivät voineet olla prefekteinä Heliogabaluksen aikana, koska Cass. Dio 80,21,1 kertoo Heliogabaluksen vallasta syösemisen yhteydessä molempien prefektien kuolleen, on myös kestämätön. Tiedetäänhän, että Paulus ja Ulpianus olivat maanpaossa Heliogabaluksen hallituskautena (de Caes. 24,6; SHA vita Heliog. 16,4), mutta lähteet eivät kerro sitä, että juristit olisivat olleet koko ao. keisarin ajan maanpaossa, tai että heidän karkoittamisensa jollakin tavalla liittyisi yhteen. Joka tapauksessa on selvää, että Paulus ja Ulpianus eivät enää Heliogabaluksen kuoleman aikaan olleet Roomassa, ja jos he olivat joskus olleet prefektejä Heliogabaluksen hallitessa, eivät he voineet missään tapauksessa olla prefekteinä jouduttuaan epäsuosioon. Kysymys on tämän jälkeen siitä, löytyykö Heliogabaluksen prefektilistassa tilaa juristeillemme. Tällöin nousee esiin kysymys, joka on metodiselta kannalta perustavan laatuinen harkittaessa, onko tietty henkilö voinut olla prefektinä vai ei. Tapana oli, että prefektejä oli kaksi. Kollegiaalisuusperiaate ei ollut kuitenkaan sikäli ehdoton, että monissa tapauksissa — etenkin voimakas — praefectus praetorio oli ilman kollegaa.⁹ Toisaalta ei ole mahdotonta, että prefektejä oli vieläkin enemmän.¹⁰ Kun tämä otetaan huomioon, ajatus tulee erittäin epävarmaksi, samoin sen kysymyksen ratkaisu, oliko ao. henkilö lainkaan ao. virassa. Heliogabaluksen levottomana hallituskautena virkamiehet tulivat ja menivät, joten ei ole a priori mahdotonta, että Ulpianus ja Paulus ovat todella lyhyen aikaa olleet prefekteinä. *Ensslin* mainitsee Heliogabaluksen ajalta seuraavat prefektit:¹¹

⁹ Ks. *Balog*, Gardepräfektur s. 371 ss. ja siellä mainittuja tapauksia, ks. myös *Ensslin*, praefectus praetorio p. 2405.

¹⁰ Tosin ne tapaukset, joissa puhutaan kolmesta prefektistä, ovat jossain määrin kyseenalaisia, vrt. *Ensslin*, praefectus praetorio p. 2405. SHA, vita Commodi 6,12 — kertoo, miten Cleander sai aikaan kolmen prefektin yhtäaikaisen nimityksen; SHA, vita Didii Iuliani 7,5 kertoo samanlaisesta tapauksesta; tosin lähde on epävarma (vrt. vita Septimii Severi 6,5, ks. *Ensslin*, l. c.). Ulpianus oli prefektikautensa alussa samanaikaisesti Flavianuksen ja Chrestuksen kanssa virassa (Zosimos 1,11, ks. *Balog*, Gardepräfektur s. 354.

¹¹ *Ensslin*, praefectus praetorio p. 2424.

P. Valerius Comazon 218—221 (?)
tuntematon ... atus (CIL VI 3839, 31776), vuosien 218—222
välillä

. Antichianus ja tuntematon 221.

Tähän luetteloon mahtuisivat kyllä juristimmekin periaatteessa; on huomattava, että emme tiedä Pauluksen muita nimiä kuin Iulius Paulus, joten erilaiset lisänimet saattavat olla ajateltavissa. Kuitenkaan ei ole mitään todisteita, joiden nojalla Pauluksen voisi suoraanaisesti identifioida johonkin yllämainituista tuntemattomista henkilöistä.

Kysymys Pauluksen ja Ulpianuksen mahdollisesta prefektuurista Heliogabaluksen aikana jää siis enemmän tai vähemmän epävarman *e contrario* -olettamuksen varaan. Ainoa lähde, jona mainitsee Pauluksen prefektuurin Heliogabaluksen aikana, on SHA Alex. 26,5, joka käyttää hyvin epävarmaa sanontaa. Kuitenkin se, että viitataan muihin kirjoituksiin, panee kysymään, voiko tieto olla täysin tekaistu. Kuitenkin se, että Aur. Victor ei mainitse Paulusta, mutta kyllä Ulpianuksen prefektinä Heliogabaluksen aikana, saattaisi antaa aiheen vastakohtaispäätelmälle, että hänen lähteessään ei ainakaan puhuttu Pauluksen prefektuurista.

Ne auktorit, jotka katsovat Pauluksen olleen prefektinä Heliogabaluksen aikana, voivat viitata edellä siteerattuihin kahteen lähteeseen ja olettaa, että Paulus tuli pretoriaanikaartin päälliköksi suoraan *magister memoriae* -virasta (*statim*).¹² Clark pitää mahdollisena, että Pauluksen karkoitus oli yhteydessä keisarin avioeroon Iulia Paulasta. Howe¹³ suhtautuu tähän teoriaan skeptisesti, mutta ei pidä poissuljettuna, että Paulus oli kaikesta huolimatta prefektinä Heliogabaluksen aikana, vaikka muut lähteet kuin SHA eivät ao. käsitykselle tukea annakaan: voihan SHA:ssa esiintyvä tieto olla peräisin jostakin meille tuntemattomasta alkulähteestä. Omasta puo-

¹² Clark, *History* s. 135, samoin Hay, J. Stuart, *The Amazing Emperor Heliogabalus*, London 1911 s. 208 (joka ei ole ollut saatavissani tätä kirjoitettaessa).

¹³ Howe, *Pretorian Prefect* s. 106 kritisoi erityisesti Hayn teoriaa, joka liitti Pauluksen prefektuurin Iulia Paula-episodiin todeten, että kun Hay ei esitä teoriaansa hypoteesina, vaan tosiasiana, on tämä omiaan heittämään varjon hänen muidenkin teorioidensa ylle.

lestani toteaisin, että Pauluksen prefektuuria Heliogabaluksen aikana ei tähänastisen argumentoinnin perusteella voi sulkea pois: eihän ole mahdotonta, että Paulus oli Iulia Paulan sukulainen ja nousi lyhyeksi aikaa — ts. niin kauan kuin avioliitto kesti — prefektin virkaan. Kuitenkin haluaisin esittää eräitä lähdekriittisiä varauksia ko. ajatusta vastaan. Ensimmäiseksi: se lähde, jossa Pauluksen mainitaan olleen prefektinä jo Heliogabaluksen aikana, käyttää epävarmaa muotoa (alii dicunt). En olisi taipuvainen pitämään lausumaa täysin tekaistuna, kuten *Howe* näyttää katsovan. Selitykseksi ei myöskään kelpaa *Howen* lausuma, että myöhemmät historiankirjoittajat eivät halunneet mainita pahamaineisen Heliogabaluksen suosineen näin merkittävääkin miestä. Pidän luultavana, että »toiset sanovat» viittaa ristiriitaisiin lähteisiin nimenomaan *Ulpianuksen* kohdalla; olipa *Ulpianuksen* prefektuurin laita Heliogabaluksen hallituskauden osalta miten tahansa, niin *Aurelius Victor* viittaa tähän tietoon varauksitta. Toisaalta on mahdollista, että *Victorin* taustana on enemmän tai vähemmän apokryfisiä lähteitä, mutta en usko tätäkään lausumaa *Victorin* tuulesta tempaamaksi. Olettaisin siis, että ristiriita, johon *SHA Alex. 26,5:ssä* viitataan, tarkoittaa vain *Ulpianusta*; ei ole sinänsä mahdotonta, kuten *Jardé* olettaa,¹⁴ että Paulusta koskeva sitaatti on saanut alkunsa myöhempien historioitsioiden pyrkimyksestä rinnastaa Paulus ja *Ulpianus* myös prefektuurikysymyksen osalta, koskapa heidän karriäärinsä yleensä osoittaa läheisiä liittymäkohtia. Toiseksi: missään lähteissä ei lähemmin mainita Pauluksen merkityksestä Heliogabaluksen aikana. Joskin *e contrario* -päätelmiin vaikenemisesta on suhtauduttava yleensä suurin varauksin, on tässä todettava, että jos Paulus olisi ollut Iulia Paulan lähisukulainen ja tämän perusteella nousut huomattavaan asemaan. Heliogabaluksen aikana pudotakseen sieltä avioeron johdosta ja maanpakoon joutuen, olisi ehkä odottanut asiasta tietoja myös *SHA:ssa*. Kuitenkaan ristiriitaiset tiedot prefektin viran kohdalla eivät sulje välttämättä toisiaan pois, vaan saattavat aiheutua siitä, että sekä Heliogabalus että *Alexander Severus* ovat nimittäneet *Ulpianuksen* (ja ehkä Pauluksenkin) prefektiksi.

¹⁴ *Jardé*, *Sévère Alexandre* s. 37 s.; myös *Clark*, *History* s. 135 olettaa, että Paulus oli joko *Caracallan* tai Heliogabaluksen aikana prefekti, mutta ei enää *Alexander Severuksen* hallituskautena.

Itse olen kuitenkin taipuvainen kannattamaan Pauluksen osalta kielteistä lopputulosta tämän mahdollisuuden suhteen.

Onko sitten tultava siihen lopputulokseen, että Pauluksen prefektuuri on täysin keksitty? Ensin on tarkasteltava *Balogin* teoriaa,¹⁵ jonka mukaan Paulus ja Ulpianus olivat kollegoina prefektin virassa Alexander Severuksen aikana. *Balog* katsoo, että Paulus ja Ulpianus olivat kilpailijoita ja kateellisia toisilleen; tämän hän päättlee siitä, että juristit eivät siteeraa kirjoituksissaan toisiaan, vaikka heidän teoksensa koskettelivat samanlaisia kysymyksiä ja vaikka heidän uransa olivat läheisessä kosketuksessa toisiinsa. Se, että monissa teksteissä Pauluksen nimi mainitaan ennen Ulpianusta, osoittaa *Balogin* mielestä, että juristit olivat samanaikaisesti prefekteinä. Paulus oli vanhempi, ja hänet mainittiin senvuoksi ensinnä, vaikka Ulpianus oli saavuttanut prefektuurin aikaisemmin. Ulpianus oli jonkin aikaa yksin prefektinä, mutta sitä, että Pauluksesta tuli hänen kollegansa, ei sulje pois se, että Zosimus ja Cassius Dio eivät mainitse Paulusta Ulpianuksen kollegana.¹⁶ Tekstit koskevat nimittäin aikaisempaa aikaa, välittömästi Alexander Severuksen valtaantulon jälkeen sattuneita tapauksia. Ulpianuksen suuri vaikutusvalta väheni, kun hän ei kyennyt estämään jatkuvasti uusiutuvia kaartin kapinoita. *Balog* viittaa siihen, että prefektin virkojen täytössä noudatettiin yleensä kollegiaalisuusperiaatetta, mikä toteutui myös Alexander Severuksen hallituskauden alussa, kun Ulpianus nimitettiin kolmanneksi prefektiksi Flavianuksen ja Chrestuksen rinnalle. Kollegiaalisuusperiaatteesta luovuttiin kuitenkin, kun Ulpianuksen vaikutusvalta lisääntyi (ja prefektikollegat likvidoiitiin väittämällä näiden tavoitelleen Ulpianuksen henkeä). *Balog* katsoo, että prefektuurin juridisen merkityksen lisääntyessä kombinaatio juristi + sotilas kollegoina saavutti enenevää merkitystä, mitä osoittaa Ulpianuksen nimitys kahden kokeneen sotilaan rinnalle.

¹⁵ *Balog*, Gardepräfektur, passim. »Kilpailuteoriaan» yhtyy *Pflaum*, *Procurateurs* s. 805 s. Samoin *Pflaum*, *Marbre de Thorigny* s. 44 s.

¹⁶ Zosimus I, 11, 2 kertoo, että keisarin äiti Iulia Mamaea oli Ulpianuksen puolelle, kun taas SHA, *vita Alex. Sev.* 51,4 väittää, että Iulia Mamaea ensiksi vastusteli Ulpianuksen nimitystä. Cassius Dio 80,2 kertoo vain, miten Ulpianus surmautti prefektit päästäkseen heidän tilalleen. Ulpianuksen prefektuurin kestoajan osalta viittaa jäljempänä esitettävään. Vrt. Jörs, Ulpianus p. 1437.

Ulpianuksella oli myös merkittäviä sotilaallisia kykyjä, mitä osoittaa *Balogin* mielestä se, että hän uskalsi vastustaa sotilaiden kurittomuuksia ankarammin kuin Flavianus. Kun Ulpianus oli pakotettu luopumaan yksinvallasta prefektin virassa, joka liittyi vain voimakkaisiin ja vaikutusvaltaisiin prefekteihin, ei sopivampaa kollegaa voine juuri kuvitella kuin Paulus, joka oli merkittävä juristi. Ulpianus joutui nimittäin käyttämään kaiken aikansa kapinoivien sotilaiden taltuttamiseen. Paulus nimitettiin siis toiseksi prefektiksi, ja vain tällä tavoin voidaan selittää se, että lähteissä hänet mainitaan Ulpianuksen edellä. Lisäksi *Balog* viittaa *Aelius Lamprius*, vita Alex. Severi 27,1—3 -tekstiin, jossa Ulpianus ja Paulus saivat keisarin luopumaan ajatuksesta pukea eri säädyt kukin säätyänsä osoittavaan asuun.¹⁷ *Balog* katsoo, että Ulpianus ja Paulus vain prefektin asemassa saattoivat antaa keisarille ko. neuvoja ja saada hänet heittämään tuumansa sikseen. Teksti ei nimittäin kerro, että asia olisi esitelty Alexander Severuksen 70-henkiselle suurelle neuvostolle, eivätkä Paulus ja Ulpianus kuuluneet aikaisempaan 16-henkiseen senaattorineuvostoon. Keisari olisi noudattanut Pauluksen ja Ulpianuksen neuvoa vain jos neuvosto olisi asettanut heidän taakseen, mutta jos neuvoston mieltä olisi kysytty, tämä olisi mainittu lähteissä. Siis Pauluksen ja Ulpianuksen täytyi olla tällöin yhtäaikaaisesti prefekteinä.

Balogin päättely on kuitenkin harhaanjohtavaa ja sisäisesti ristiriitaista. Vaikka hän selittää SHA:n asiaa koskevat tekstit epäluotettaviksi Heliogabaluksen aikaisen prefektuurin osalta, hän luottaa erittäin vahvasti SHA:n tietoihin, jopa tulkiten niissä esiintyvää henkilöjärjestystä omien tarkoituksperiensä mukaisesti ja lähdekriittistä aspektia tarkemmin huomioon ottamatta. Ensinnäkään ei

17 »In animo habuit omnibus officiis genus vestium proprium dare et omnibus dignitatibus, ut a vestitu dinoscerentur, et omnibus servis, ut in populo possent agnosci, ne quis seditiosus esset, simul ne servi ingenuis miscerentur. sed hoc Ulpiano Pauloque displicuit (huom. järjestys, HTK), dicentibus plurimum rixarum fore, si faciles essent homines ad iniurias. tum satis esse constituit, ut equites Romani a senatoribus clavi qualitate discernerentur.» Keisari suunnitteli siis sitä, että jokaiselle säädylle olisi annettu omaa arvoaan osoittava »univormu», mm. siksi, että orjat olisivat eroittautuneet vapaista. Ulpianus ja Paulus eivät tätä hyväksyneet, koska eivät uskoneet lain tehokkuuteen; keisari luopui tuumastaan katsoen, että riitti, kunhan togan purppurareunus erotti senaatti- ja ritariaatelin toisistaan.

se, että Paulus ja Ulpianus eivät siteeraa toisiaan, ole mikään osoitus rivaliteetista; toisaalta jos näin olisi laita, olisi perin omituista olettaa *Balogin* tapaan, että Ulpianus joutui ottamaan kollegakseen henkilön, jonka kanssa oli huonoissa väleissä. Olipa Paulus Ulpianusta vanhempi tai ei, ei nimien järjestyksestä¹⁸ voi tehdä johtopäätöksiä heidän virka-asemiinsa nähden siten kuin *Balog* ajattelee, nimittäin että jos Paulus olisi ollut arvossa Ulpianusta alempi, hänet olisi ikävuosistaan huolimatta mainittu tämän jälkeen. Paitsi että nimien järjestys vaihtelee, on tähän huomautettava, että SHA ei suinkaan ole titulatuurin osalta niin luotettava lähde, että siitä voisi ilman muuta tehdä johtopäätöksiä. Sinänsä ei ole mahdotonta ajatella, että Ulpianus joutui kaartin kapinoimisen vuoksi kiinnittämään entistä suurempaa huomiota sotilaiden hillitsemiseen, missä hän ei ollut ekspertti. Erittäin kyseenalaista on kuitenkin olettaa, että Ulpianuksella oli sotilaallisia taipumuksia; päinvastoin hänen kykenemättömyytensä sotilaiden hillitsemiseen viittaa siihen, että hänen heikkoutensa piili juuri kysymyksissä, joissa juridinen argumentointi ei riittänyt pitkällekkään. Tällöin olisi ollut luontevinta valita toiseksi prefektiksi sotilas eikä lakimies; mistään ei käy ilmi, että Ulpianus olisi jossain vaiheessa ollut sotaväessä. Taas siitä, että edellä mainittua vaatejuttua ei kerrota käsitellyn neuvostossa, on uskallettua tehdä e silentio -johtopäätöksiä. Oli miten tahansa, keisari ei ollut suinkaan sidottu neuvoston kokouksissa esitettyihin virallisiin mielipiteisiin, vaan hän saattoi turvautua lähiympäristönsä neuvoihin, olivatpa ao. henkilöt hovia lähellä virka-asemansa tai minkä muun syyn vuoksi tahansa. Toisaalta ei ole mahdotonta olettaa, että juuri Paulus ja Ulpianus esiintymisellään neuvostossa saivat keisarin muuttamaan kantansa. Tulokseksi esitetystä tarkastelusta jää, että *Balogin* argumentointi on lähes kokonaan perusteetonta.

Sen kysymyksen ratkaisemiselle, oliko Paulus Alexander Severuksen aikana prefekti ja mahdollisesti Ulpianuksen kollegana, on ratkaiseva merkitys sillä, miten Ulpianuksen kuolema ajoitetaan. *Howe* on pyrkinyt osoittamaan traditionaalisen ajoituksen, v. 228 jKr. vääräksi esittäen, että Ulpianus murhattiin jo 223 jKr. ja että

¹⁸ Mainittakoon *Modestinus*, D. 27. 1. 13. 2, jossa Paulus esiintyy Scaevolalan jälkeen ennen Ulpianusta.

hän oli prefektikautensa loppuun saakka yksin ao. virassa.¹⁹ *Howen* teoria on kuitenkin vain *Jardén* ajatusten²⁰ eteenpäin viemistä. Nimitetään *Jardé* oletti, että *Ulpianus* oli vain lyhyen aikaa prefektinä ja yksin, koska ei voi pitää luultavana, että hän olisi suostunut jakamaan valtansa uudelleen kenenkään muun kanssa; *Howe* lisää, että *Ulpianus* oli joutunut ankarasti taistelemaan vallasta virkaveljiään vastaan, joutuen jopa murhayrityksen kohteeksi; lisäksi *Cassius Dio* ja *Zosimus* olisivat maininneet *Ulpianuksen* mahdollisen kollegan. Tämän jälkeen *Jardé* ja *Howe* pyrkivät ajoittamaan seuraavien prefektien, *Honoratuksen* ja *Iulianuksen* virka-ajan alun päätyen siten vuoteen 223 *Ulpianuksen* kuolinvuotena.

Kuitenkaan *Jardé* ja *Howe* eivät ole kyenneet esittämään mitään todellista näyttöä siitä, että *Ulpianus* kykeni säilyttämään paikkansa kuolemaansa asti yksin. Päinvastoin: mitä muutoin ollaankin mieltä *Balogin* teoriasta, hänen käsityksensä, jonka mukaan *Ulpianus* joutui ottamaan rinnalleen kollegan, kun ei kyennyt selviytymään kaartin kapinoinnista, on sangen järkeenkäypä, ja vaikka senkään tueksi ei ole esitettävissä varsinaista näyttöä, on kollegialisuus prefektin virassa selvä pääsääntö. Nähdäkseni ei ole mahdollista hyväksyä sellaista teoriaa, joka tekisi *Ulpianuksen* valtakauden vain vähän yli vuoden mittaiseksi; 31.3.222 hän oli vielä praefectus annonae. Vaikka hän esiintyykin 1.12.222 pretoriaanikaartin komentajana, sisältyy nimityksen jälkeiseen aikaan sekin vaihe, jossa *Ulpianus* oli yhdessä *Flavianuksen* ja *Chrestuksen* kanssa prefektinä. *Ulpianuksen* koko episodi muodostuisi siis noin vuoden mittaiseksi. Johtopäätös on nähdäkseni kestämaton. Vaikka lähteissä ei puhutakaan siitä, miten kauan tarkalleen ottaen *Ulpianuksen* hallituskausi kesti, jää kaikesta sellainen kuva, että *Ulpianus* ainakin joitakin vuosia hoiti hallitusta keisarin alaikäisyyden aikana, eikä vain joitakin kuukausia. Ja kun ei ole pakottavaa syytä katsoa *Ulpianuksen* kuolleen ja 223, ei tätä tulosta voi mielestäni pitää oikeutettuna, varsinkin kun ainoana argumenttina on väite kahden muun henkilön prefektuurista jo 223. Taasen se, että

¹⁹ *Howe*, *Pretorian Prefect* s. 10 ss. Traditionaalisen ajoituksen kannalla on vielä *Kunkel*, *Herkunft* s. 246; *Ensslin*, *praefectus praetorio* p. 2425 katsoo *Ulpianuksen* prefektuurin päättymis- ja kuolinajan avoimeksi. Vrt. *Jörs*, *Ulpianus* p. 1437 p.

²⁰ *Jardé*, *Sévère Auguste* s. 38 s.

Dio ja Zosimus eivät mainitse Ulpianuksella olleen kollegaa, ei nähdäkseni oikeuta päättelmään, että hänellä ei voinut tällaista olla. E silentio -päätelmä on jo senkin vuoksi epäilyttävä, koska mainituilta historioitsijoilta ei löydy selviä mainintoja Ulpianuksen seuraajistakaan, vaan nämä on täytynyt löytää muita keinoja käyttäen. Siltä osin näyttävät *Jardé* ja *Howe* kuitenkin olevan oikeassa, kun he pitävät traditionaalista ajoitusta, vuotta 228 mielivaltaisena.²¹ Cassius Dio mainitsee (80,2,2) Ulpianuksen kuoleman tapauksena, joka sattui ennen hänen toista konsulaattiaan 229. Kuinka kauan ennen, ei käy ilmi kertomuksesta; *Passerini*²² näyttää ajattelevan, että koska Dion kertomuksessa Ulpianuksen kuoleman ja Dion toisen konsulaatin väliin ei sijoiteta paljoakaan tapahtumia, Ulpianuksen kuolema olisi lähes välittömästi edeltänyt vuotta 229. Päätelmä on kuitenkin hyvin epävarma.

Olivatpa Ulpianuksen jälkeen ensinnä nimitetyt prefektit hänen kollegoitaan tai seuraajiaan, on paikallaan tarkastella, mahtuuko Paulus väliin. *Jardé* ja *Howe* olettavat, että seuraava prefekti oli Domitius Honoratus 223. Argumentit ovat Canusiumin album vuodelta 223, jossa L. Domitius Honoratus esiintyy tittelein vir clarissimus, senaattorina, CIL III 12052, joka (Egyptistä oleva) piirtokirjoitus mainitsee Honoratus-nimisen henkilön pretoriaanikaartin päällikkönä, sekä P. Oxy I, 62 recto, jossa Domitius Honoratus mainitaan Egyptin prefektinä keisari Marcus A...:n viidentenä hallitusvuonna. *Jardé* olettaa, ettei viimeksimainittu keisari ole ollut Heliogabalus, koska vuoden 222 lopulla Alexander Severus oli jo tämän kanssa hallitsijana, minkä vuoksi nimi olisi mainittu mukana; *Jardé* ajoittaa tekstin vuoteen 226. *Howe* on toista mieltä; koska Honoratus mainitaan jo 223 senaattorina, on luonnollisinta olettaa, että Egyptin prefektuurin hoito (joka kuului ritarisäätyiseen cursus honorumiin) oli aikaisemmin tapahtunut. *Howe* katsoo, että kyseessä oli vuosi 222; Honoratus oli saanut senaattorin arvon prefektinä, toisin sanoen vuonna 223.²³ Tähän on todettava ensinnäkin, että *Jardén* argumentti

²¹ *Jardé* ja *Howe*, l. c. Vrt. Jörs, Ulpianus p. 1438.

²² *Passerini*, Coorti s. 326.

²³ Prefekti saattoi käyttää titteliä eminentissimus, mikä oli ritarisäätyisen tunnus, tai clarissimus, siinä tapauksessa että oli senaattori. Ks. Stein, A., Griechische Rangtitel in der römischen Kaiserzeit, Wiener Studien 1912 s.

on riittämätön, koska ei voi ilman muuta olettaa, että Egyptissä olisi ollut tieto Alexander Severuksen nostamisesta lapsi-ikäisenä Heliogabaluksen rinnalle; lisäksi on epäselvää, millaisena alamaiset näkivät tämän toimenpiteen, koska Heliogabalus todellisuudessa oli varsinainen hallitsija ja koska käsitykset kanssahallitsijan asemasta verrattuna kruununperillisiin vaihtelivat. Tämä ei kuitenkaan sulje pois sitä, että papyrus olisi todella Heliogabaluksen ajalta. Toiseksi on epävarmaa, oliko albumissa senaattorina mainittu L. Domitius Honoratus sama henkilö kuin prefekti, kuten *Howe* itsekin myöntää. Kolmanneksi ei se, että Honoratus esiintyy vuonna 223 vir clarissimus -nimellä, välttämättä osoita, että hänen täytyi olla ennen sitä praefectus praetorio ja praef. Aegypti. Tosin oli vahva pääsääntö, että prefekti tuli ritarisäädystä, mutta poikkeuksia esiintyi sekä ylösettä alaspäin: ei ole mahdotonta, että Honoratus on tullut prefektiksi senaattorina, vaikka tämä pakottaisi olettamaan poikkeustapauksen.²⁴ Toisaalta: jos Honoratus (joka luultavasti on tullut Egyptin prefektiksi jo Heliogabaluksen aikana), sai jo ennen Alexander Severuksen aikaa jostain syystä senaattorin arvon — ilman muuta ei voi olettaa, että senaattorinarvo vuonna 223 oli aivan tuore — ei tämä olisi ehkä estänyt Honoratuksen uraa prefektiksi. Tuota ajalta voidaan lisäksi viitata toiseenkin tapaukseen, Iulianukseen, joka on *Howen* toinen prefektiehdokas vuodelle 223. Kun nämä seikat otetaan huomioon, ei Honoratuksen prefektuuria varmuudella voi ajoittaa vuoteen 223, vielä vähemmän voi olettaa, että Ulpianus oli jo tällöin kuollut. *Pflaum*, joka hyväksyy mahdollisuuden, että Ulpianuksella oli kollegoita, katsoo tämän osoitukseksi uudenlaisesta hallinto-

160 ss. (ei ole ollut saatavissani); *Howe*, Pretorian Prefect s. 19 s.; *Ensslin*, praefectus praetorio p. 2400 pp. Prefektin arvo alkoi ajan mittaan yhä enemmän lähestyä senaattorin arvoa, ja kun Alexander Severus antoi senaattorin arvon ja tittelin vir clarissimus prefekteille, tämä merkitsi pitkän kehityksen toteamista eikä yllättävää uudistusta (SHA, vita Alex. Sev. 21, 3 —).

²⁴ Ks. *Ensslin*, praefectus praetorio p. 2398 pp. Poikkeustapaukset olivat tosin suhteellisen harvinaisia, ja Marcus Aureliuksen kerrotaan sanoneen (SHA, vita Pertinacis 2,9), että hän ei valitettavasti voinut nimittää senaattoria prefektiksi. Kuitenkin mainittakoon Heliogabaluksen aikaisen... atus-prefektin ura a studis, leg. leg ... [c] os. — praef. ann. [pontifi] ci minori, praef. praet. *Ensslin* toteaa p. 2400, että tässä senaattorisäättyyn ja ritarisäättyyn liittyviä virkoja ei pidetä erillään. Olisiko sitten mahdotonta olettaa, että ao. henkilö on tullut senaattorina prefektiksi?

käytännöstä, jossa yliprefektinä oli juristi ja aliprefekteinä oli kaksi sotilasta.^{24a}

Toinen henkilö, jonka *Howe* katsoo olleen prefektinä 223, on Aedinius Iulianus, joka myös esiintyy Canusiumin albumissa tittelillä vir clarissimus, ja josta CIL XIII 3162 kertoo hänen olleen prefektinä. *Howe* olettaa, että kyseessä oli Honoratuksen kollega. *Howe* katsoo ko. Iulianuksen identtiseksi sen M. Aedinius Iulianuksen kanssa, joka oli legatus Augusti pro praetore Gallia Narbonensis-maakunnassa joskus ennen vuotta 220. Viimeksimainitun ajoituksen *Howe* perustaa sille, että Claudius Paulinuksen mainitaan olleen Iulianuksen »decessor», minkä *Howe* tulkitsee tarkoittavan välitöntä edeltäjää. Toisaalta tiedetään, että Paulinus oli Britannian maa-herrana siirryttyään pois Galliasta, ja Paulinus oli Britanniassa vuonna 220.²⁵ Tämän henkilön prefektuuri on yleensä ajoitettu vuoteen 238, Pupienuksen ja Balbinuksen aikaan.²⁶ Toisaalta tiedetään, että Iulianus oli Egyptin prefektinä vuonna 223. Tietoverkko vaikuttaa ristiriitaiselta. Voidaanko ajatella, että Egyptin prefektinä — joka oli yleensä ritarisäätyä edellyttävä virka — oli 223 senaattori? *Stein*²⁷ on olettanut, että Iulianus oli prefektinä 223, pääsi samana vuonna senaattiin, sai tämän jälkeen keisarillisen legatin

^{24a} *Pflaum*, Marbre de Thorigny s. 39 ss. päivää P.Oxy I,62:n vuoteen 222. Hän katsoo Canusiumin albumissa vir clarissimus -epiteetin varustettujen, aikaisemmasta urastaan päätellen ritarisäätyisten henkilöiden tulleen nimitetyiksi pretoriaaniprefekteiksi, joille, kuten tunnettua, Alexander Severus antoi senaattorisäätyyn kuuluvat oikeudet. *Pflaum* näyttää olevan myös sillä kannalla, että Ulpianuksen nimittäminen Alexander Severuksen hallituskauden alkuvaiheissa prefektiksi yhdessä aikaisempien prefektien, Flavianuksen ja Chrestuksen kanssa muodostui jossain määrin pysyväksi instituutioksi: juristi oli yliprefektinä, ja varsinaisia sotiaallisia komentotehtäviä suorittivat kaksi muuta prefektiä; Honoratus ja Iulianus olisivat tämän mukaan olleet juuri »aliprefektejä». Kuitenkin *Pflaumin* teoriaa vastaan voidaan kohdistaa samat huomautukset kuin tekstissä *Jardén* ja *Howen* kohdalla on tehty. Lisäksi *Pflaum* ei näytä kiinnittävän riittävästi huomiota siihen Cassius Dion tietoon, että Ulpianus pyrki olemaan prefektinä yksin, mikä hänelle jonkin aikaa onnistuikin. Tosin Dio ei kerro, pysyikö Ulpianus yksin prefektinä kuolemaansa asti.

²⁵ Ks. *Howe*, Pretorian Prefect s. 103 s. ja siellä käsitelty CIL VII, 1045.

²⁶ *Ensslin*, praefectus praetorio p. 2400 ja siellä siteeratut auktorit *Domaszewski*, *Durry* ja *Stein*.

²⁷ *Stein*, Arthur, Der römische Ritterstand. München 1927 s. 254.

aseman ja päättyi lopuksi prefektiksi — ehkä Pupienuksen ja Balbinuksen aikana. Tähän kantaan yhtyy *Ensslin*,²⁸ mutta *Howe* katsoo sen mahdottomaksi sillä perusteella, että Iulianus oli varmasti Galliassa 220. *Howe* toteaa, että ei ole syytä olettaa kolmen erillisen Aedinius Iulianuksen olemassaoloa, vaan on pidettävä mahdollisena, että Heliogabalus — jonka aikana sattui kaikenlaisia tapauksia — antoi ritarisäätyiselle henkilölle periaatteessa senaattorin arvoa edellyttäneen legaatin aseman. Tämän jälkeen Iulianus siirtyi Egyptin prefektiksi ja vuonna 223 Ulpianuksen kuoltua kaartin prefektiksi. *Howe* huomauttaa, että CIL XIII, 3162, joka on vuodelta 238, antaa vain terminus ante quem -ajankohdan, mutta ei lainkaan terminus post quem -määritystä.²⁹

Howen teoriaa vastaan voidaan Iulianuksen osalta kohdistaa vakavia huomautuksia. Kuten *Ensslin* huomauttaa, ei sanan »decessor» käytöstä voi varmuudella päätellä, että Paulinus oli Iulianuksen välitön edeltäjä. Jos ei lähdetä tästä *Howen* olettamuksesta, hänen koko todistelunsa tulee epävarmaksi. Mutta vaikka oletettaisiinkin, että Iulianus oli 220 keisarillinen legaatti ja 223 senaattorin arvoinen, ei tämä välttämättä todista hänen olleen pretoriaanikaartin prefektinä. Sinänsä ei ole mahdotonta ajatella, että Iulianus todella oli senaattorin arvoa edellyttäneessä tehtävässä jo ennen vuotta 223; ei ole varmaa, että album-luettelo on tältä kohden täysin korrekti. Saattaa olla ajateltavissa, että Heliogabalus korotti Iulianuksen senaattorin asemaan, mutta Iulianuksen oikeutus tähän arvoon oli kyseenalainen. Toisaalta olisi myös sangen yksinkertaista olettaa, että Iulianusta kutsuttiin vir clarissimus -nimellä juuri siksi, että hänen tiedettiin olleen senaattorin arvoa edellyttävässä virassa. Mahdotonta ei kuitenkaan ole sekään, että hän senaattorina oli prefektin virassa. *Howen* teoriaa vastaan puhuu se, että käytettävissä olevat aikavälit ovat kovin lyhyitä, jos ajatellaan Iulianuksen seuranneen Honoratusta Egyptin prefektinä ja välittömästi siirtyneen pretoriaanikaartin prefektiksi. Kun lisäksi otetaan huomioon albumin tieto (siten kuin *Howe* sitä tulkitsee), jää silloiset liikenneyhteydetkin huomioon-

²⁸ *Ensslin*, praefectus praetorio p. 2400 ja p. 2425.

²⁹ Piirtokirjoituksessa lausutaan vain »qui postea praef. praet. fuit.» *Howe* toteaa (Pretorian Prefect s. 104 av. 41), että jos ao. henkilö olisi ollut tällöin prefektinä, olisi häntä kutsuttu ao. virkanimellä. *Howe* olettaa, että piirtokirjoitus on koottu erilaisista vanhemmista dokumenteista, jotka on ajoitettava vuosia ennen piirtokirjoitusta.

ottaen ainoaksi mahdollisuudeksi olettaa, että Ulpianuksen murha olisi sattunut vuoden 223 alkupuolella; muutoin eivät Iulianuksen karriäärissä esiintyvät siirrot liene ajateltavissa. Tällöin taas Ulpianuksen prefektuuri supistuisi ehkä vajaaseen vuoteen, koska hän vielä 31. 3. 222 oli praefectus annonae. Tämä taas on sen kokonaiskuvan valossa, minkä Ulpianuksen merkittävästä toiminnasta »holhoojahallituksen» johdossa saa, hyvin vähän luultavaa, varsinkaan kun *Howen* ajoitusteoriat eivät ole sitovia.

Howe yrittää vielä tukea teoriaansa viittaamalla siihen, että Ulpianuksen murhaan syylliseksi epäilty Epagathus lähetettiin Egyptiin sillä verukkeella, että hänestä tulisi Egyptin prefekti, mutta tosiasiallisesti siksi, että hänestä voitaisiin päästä lopullisesti eroon mukavimmin siellä, missä hänen kannattajansa ja Ulpianusta vastustaneet piirit eivät voisi aikaansaada levottomuutta. Tämän *Howe* liittää siihen, että Egyptin prefektuuri oli Honoratuksen siirron johdosta auennut. *Howen* käsitys sisältää kuitenkin ristiriidan: miten voidaan selittää se, että Iulianus oli Honoratuksen seuraaja Egyptin prefektinä? Lisäksi ei ole lainkaan tarpeen olettaa, että virka oli auki juuri vuonna 223.

Katson siis, että *Howen* teoria Ulpianuksen seuraajista ei vaikuta Pauluksen mahdollista prefektuuria koskevaan kysymyksenasetteluun. Oliko Paulus sitten prefektinä Alexander Severuksen aikaan? On lähdeittävä siitä, että Paulus kiistattomasti oli Ulpianuksen rinnalla valtakunnan vaikutusvaltaisimpia miehiä ja kuului keisarin lähipiiriin (ks. SHA, vita Alex. Sev. 26, 5—6; 27, 1—3; Aur. Victor, de Caes. 24, 6, SHA, vita Pesc. Nig. 7, SHA vita Alex. Sev. 68, 1). Tämä antaa mielestäni aihetta olettaa, että Pauluksella oli myös jokin muodollinen asema keisarillisessa hallintokoneistossa, joskaan ei välttämättä kaartin prefektin virkaa. En pidä uskottavana sitä *Jardén* ja *Howen* olettamusta, että Pauluksen prefektuuria koskevat tiedot johtuisivat vain myöhempien historiankirjoittajien pyrkimyksistä rinnastaa Ulpianus ja Paulus tässä niinkuin muussakin suhteessa. Toisin sanoen en voi katsoa SHA:nkaan tietoja täysin tuulesta temmatuiksi, vaikka niihin sisältyy tiettyä epämääräisyyttä. Voisi sängen hyvin ajatella, että kyseessä ei ollut Pauluksen kohdalla juuri pretoriaanikaartin päällikkyyys, vaan esim. praefectus vigilum — virka, johon sisältyi tiettyssä määrin poliisihallinnollista tuomiovallan käyttelyä ja jota virkaa mm. juristit Scaevola ja Modestinus aikoi-

naan olivat hoitaneet, taikka praefectus annonae -virka, jossa Ulpianus oli välittömästi ennen nimitystään kaartin komentajaksi. Vaikka praefectus yksinään viittaisikin yleensä pretoriaanikaartin prefektiin,³⁰ ei ole mahdotonta olettaa, että Paulus joissakin lähteissä mainittiin prefektiksi, mistä helposti saattoi seurata väärinkäsitys, että näin merkittävä mies varmaankin oli ollut korkeimmassa mahdollisessa prefektinvirassa, ts. pretoriaanikaartin prefektinä, vaikka tosiasiassa kyseessä olikin joku muu korkea virka. Voisi esim. ajatella, että Paulus siirtyi praefectus annonae -virkaan sen tultua Ulpianuksen jälkeen auki vuonna 222. Nähdäkseni mikään ei pakota oletamaan, että Paulus ja Ulpianus olisivat olleet kollegoina prefektin virassa, eikä tunnetakaan tapauksia, joissa juristit olisivat miehittäneet molemmat kaartin prefektin virat.³¹ En kiinnittäisi suurtakaan huomiota SHA vita Pesc. Niger 7:ssä olevaan mainintaan »ut probant Pauli et Ulpiani praefecturae, qui Papiniano in consilio fuerunt ac postea, cum unus ad memoriam, alter ad libellos paruisset, statim praefecti facti sunt», koska Ulpianus tuli prefektiksi praefectus annonae -virasta, eikä mikään viittaa suoranaisesti siihen, että Pauluskaan olisi siirtynyt a memoria -virasta kaartin komentajaksi. Tekstin sanamuoto, joka viittaa Severukseen ja hänen jälkeensä epämääräisesti moniin »et deinceps multi», jotka »probant» praefecturae. Tämä voi viitata siihen tietoon, joka esiintyy Aur. Victor, de Caes. 24, 6:ssa, jonka mukaan Alexander Severus »Domitium Ulpianum, quem Heliogabalus praetorianis praefecerat, eodem honore retinens». Tarkkaa selvyyttä probare-verbin merkityksestä tässä yhteydessä ei näytä olevan mahdollista saada. Kuitenkaan en katso mahdolliseksi tekstien epätarkkuuden huomioonottaen (eihän Ulpianus heti päässyt takaisin kaartin prefektiksi, jos nimittäin hän oli sellainen ollut, vaan ensin joutui praefectus annonae -virkaan) tehdä niistä mainittavia johtopäätöksiä virkojen keskinäisen järjestyksen suhteen. Ja jos ajatellaan Ulpianuksen olleen prefektinä jo Heliogabaluksen aikana, ei tämä välttämättä merkitse sitä, että myös Paulus olisi ollut samassa asemassa ja saanut uudelleen ao. viran Alexander Severuksen aikana.

Esitetystä tarkastelusta saadaan siis varsin laiha tulos. Joskin

³⁰ Howe huomauttaa, että praefectus etenkin myöhempinä aikoina tuli merkitsemään yksin kaartin prefektiä (Pretorian Prefect s. 20).

³¹ Howe, Pretorian Prefect s. 102.

olisi hyvin ymmärrettävissä, miten Paulusta koskeva mahdollinen virhe olisi voinut syntyä, en katso tulleen esille paljoakaan sellaista näyttöä, mikä suoranaisesti puhuisi hänen mahdollista prefektuuriaan ja sitä tarkoittavia kahta — tosin epämääräistä — lähdetä vastaan; en nimittäin pidä Gordianuksen Pauluksesta käyttämää nimitystä vir prudentissimus osoituksena siitä, että hän ei missään tapauksessa voinut olla vir clarissimus tai vir eminentissimus, joskin tällaista *e contrario* -päättelmää voitaisiin pitää mahdollisenakin. Tosin on todettava, että Paulusta ei suoranaisesti mainita Ulpianuksen seuraajana, mutta toisaalta lähemmät tiedot Ulpianuksen seuraajasta tai seuraajista yleensäkin puuttuvat, ja Paulukselle olisi Ulpianuksen jälkeisenä aikana tilaa prefektistassa. Kun lisäksi otetaan huomioon se, että Paulus oli Ulpianuksen läheinen työtoveri ja keisarin lähipiiriin kuulunut suuri juristi, olisi sangen luontevaa olettaa, että Ulpianuksen kuoltua haluttiin jatkaa juristiprefektien sarjaa — joskin tietysti voidaan sanoa, että Ulpianuksen kyvyttömyys sotilaiden hillitsemisessä saattoi antaa aiheutta epäilyksiin siitä, oliko juridinen asennoituminen ihanteellinen prefektille; toisaalta jos nimettiin kaksi prefektiä, kuten säännönmukaisesti tapahtui, voisi olettaa sangen luontevasti, että toinen oli lakimies, jolloin vaalin lankeaminen Paulukseen olisi ollut ymmärrettävä ratkaisu. Ja kun lähteistä käy — joskin epämääräisesti — ilmi, että Paulus oli josain vaiheessa prefektinä, en näe ratkaisevia syitä kiistää Pauluksen pretoriaaniprefektuurin mahdollisuutta.³² Kuitenkin tulos on enem-

³² Toisin sanoen, tuloksena on vallitsevan käsityksen hyväksyminen erinäisten epäilysten jälkeen. Huomautettakoon kuitenkin, että Ulpianuksen ja Pauluksen samanaikaisenkaan prefektuurin mahdollisuutta ei voi täysin sulkea pois esim. sillä perusteella kuin *Pflaum*, *Marbre de Thorigny* s. 44 s. tekee, nimittäin että Paulus ja Ulpianus olisivat olleet kilpailijoita. Itse asiassa *Pflaumin* teoria ei ratkaisevasti poikkea *Balogin* spekulatioista *Pflaum* nimittäin olettaa, että Ulpianuksen saama poikkeuksellinen »yliprefektin» asema selittäisi kahden juristimme vastakohtaisuudet. *Pflaumin* käsityksen mukaan Pauluskin oli pyrkinyt ko. asemaan. *Pflaumin* käsitys on kuitenkin sikäli ristiriitainen, kun hän todistuksena antagonismista viittaa siihen, että juristit eivät siteeraa toisiaan: molempien tuotannon pääosa ajoittuu ennen Alexander Severusta ja mahdollista »kilpailua virasta». Kuitenkaan *Pflaum* ei kykene esittämään edes indisioita tarkoittamastaan antagonismista sen enempää kuin *Balogkaan*, johon hän (*Marbre de Thorigny* s. 44 av. 2) viittaa.

pien lähteiden puuttuessa hyvin epävarma, koska kyseessä saattoi olla muukin kuin pretoriaanikaartin prefektuuri. Mahdollisen prefektuurin ajoituksesta ei voi mitään varmaa sanoa, mutta en näe syytä olettaa Ulpianuksen uran jääneen tähdenlennoksi 222—223. Toisaalta vuosi 228 ei myöskään ole kiistatta katsottavissa Ulpianuksen kuolinvuodeksi, vaan olisi ehkä syytä ajoittaa Ulpianuksen murha pari vuotta aikaisemmaksi, esim. vuoteen 225 tai 226.

VI luku

PAULUKSEN AJOITUS

Tiivistäen yllä esitetyn tarkastelun tulokset on todettava, että lähes kaikki Pauluksen elämän alku- ja loppupistettä koskevat kiintokohdat ovat tavalla tai toisella osoittautuneet erittäin epävarmoiksi. Paulus siteeraa responsa-teoksensa XIV kirjassa reskriptiä, jonka Alexander Severus oli antanut praefectus urbi Claudianus Iulianukselle (»Iuliane carissime«). *Karlowa*¹ oletti, että kyseessä on SHA, vita Max. et Balb. 17:ssa mainittu Claudius Iulianus, joka tuli consuliksi 237 jKr. *Karlowa* toteaa tosin, että kun ao. Iulianuksen prefektuurista ei ole tarkkoja tietoja, ajoitus jää epävarmaksi. Voidaan tietysti kysyä, ovatko ao. henkilöt todella identtiset, sillä nimet ovat sangen tavallisia. Toisaalta eräissä käsikirjoituksissa esiintyy »Claudio», minkä lisäksi kontaminaatio Claudiano Iuliano on sangen hyvin ajateltavissa.

Pauluksen kuolinvuotta arvioitaessa voitaisiin ehkä ajatella jotta saatavan seuraavasta tekstistä.

»Imp. Gordianus A. Valeriae. Etsi contra mandata principum contractum sit in provincia consentiente muliere matrimonium, tamen post depositum officium si in eadem voluntate perseveraverit, iustae nuptiae efficiuntur: et ideo postea liberos susceptos natosque ex iusto matrimonio legitimos esse responsum viri prudentissimi Pauli declarat.»

Teksti on C. 5. 4. 6 vuodelta 239 jKr. Vaikuttaa siltä, että kyseessä on Pauluksen yleisluontoisempaan responsumiin kohdistuva sitaatti eikä keisarin ratkaisemassa asiassa annettu lausunto, sanotaanhan »responsum declarat» eikä esim. »Paulus respondit». Voidaanko siten tällä perusteella katsoa Paulus kuolleeksi jo 239 jKr., on hyvin

¹ *Karlowa*, Rechtsgeschichte s. 745.

epävarmaa. Omasta puolestani en pidä tekstiä näyttönä tähän suuntaan. Voidaan nimittäin varsin hyvin ajatella Pauluksen mainitseminen viisaaksi myös kunnianosoitukseksi vielä elossa olevalle »Altmeisterille», vaikka tämä ei ollutkaan käsiteltävän asian yhteydessä antanut lausuntoa siitä, paikkautuiko pätemätön virkamiesavioliitto myöhemmin ja miten lasten oikeusasema järjestyi. Voidaan siis katsoa, että Paulus oli vielä 239 jKr. elossa, mutta tämän tekstin varaan ei johtopäätöksiä voi rakentaa.²

Pauluksen kuolinajan määrittelyssä merkitystä voisi ajatella olevan silläkin seikalla, että Pauluksen viimeisiin teoksiin kuuluva responsa-kokoelma poikkeaa Pauluksen muusta tuotannosta, mitä tulee oman mielipiteen esittämistapaan. Muissa teoksissa Paulus puhuu itsestään ensimmäisessä persoonassa, mutta resposumeissa esiintyy muoto Paulus respondit tai yksinkertaisesti kolmas persoona mahdollisin idem-subjektein. Ensimmäinen persoona esiintyy harvoin,³ ja toisinaan hyvin merkillisessä muodossa, kuten seuraava teksti osoittaa, D. 23. 2. 65. 1 (VII resp.):

»Respondit mihi placere, etsi contra mandata contractum sit matrimonium in provincia, tamen post depositum officium, si in eadem voluntate perseverat, iustas nuptias effici; et ideo postea liberos natos ex iusto matrimonio legitimos esse.»

Tekstissä on sanatarkasti sama responsum kuin C. 5. 4. 6 -tapauksessa. Vaikka ei ole sinänsä poissuljettua, että se koskisi samaa oikeustapausta, on luultavampaa, että kyseessä on eri tapaus, jonka Gordianus on ottanut siteerattavakseen. On tuskin ajateltavissa, että Paulus olisi itse kirjoittanut »respondit mihi placere», ja vaikka onkin mahdollista, että kyseessä on kopiointivirhe respondit pro respondi,⁴ on muistettava, että ao. teoksessa ensimmäinen persoonaa ei juuri tapaa. Siksi olisin taipuvainen oletamaan, että tämäkin

² Sama perustelu esiintyy Pauluksen responsumissa D. 23. 2. 65. 1, jota siteerataan jäljempänä.

³ D. 8. 2. 40 (III resp.) ja D. 34. 2. 37 (XX resp.) on julkaisija tulkinut yksikön ensimmäiseen persoonaan.

⁴ Johtopäätösten tekoa vaikeuttaa se, että käsikirjoituksissa esiintyy lyhennys R tarkoittamassa sekä yksikön ensimmäistä että kolmatta persoonaa (Schulz, Roman Legal Science s. 225), joten täydennys on jossain määrin mieltävaltaista. Toisaalta Pauluksen resposumeissa yleensä kolmannen persoonan olettaminen on oikeutettua.

»respondit mihi» on alkuperäinen. Kun toisaalta tiedetään, että responsum-teoksia saatettiin julkaista ao. auktorin kuoleman jälkeen, on hyvin ajateltavissa, että Pauluksen kyseinen responsa-teos on julkaistu hänen kuolemansa jälkeen.⁵ Jos lähdetään tällaisesta oletuksesta, voidaan pitää myös luultavana, että Pauluksen kuolema on sattunut ennen Alexander Severuksen kuolemaa, koska teoksessa ao. keisari esiintyy ilmeisesti elävänä (ks. D. 31. 87. 4: »quaero, cum sanctissimus imperator... Paulus respondit litteras imperatoris nostri dubitare non oportere»). Tästä ei voi päätellä, että julkaiseminen on myös tapahtunut Alexander Severuksen eläessä, koska on mahdollista, että tämäntapaiset nimitykset ovat säilyneet julkaisutyön yhteydessä. Siitä, että responsa-teoksessa D. 48. 19. 43 siteerataan Heliogabalusta tittelillä imperator Antoninus (verbi »rescripsit», seuraa suoraan lainaus), ei voi päätellä, että teos olisi aloitettu jo Heliogabaluksen aikaan. Olisin taipuvainen, joskin suurin epäilyksin, katsomaan, että Alexander Severuksen kuolema 238 jKr. on myös Pauluksen kuolemaan nähden terminus ante quem.

Miten Pauluksen muu ajoitus on suoritettava, jää lähteiden epämääräisyyden takia hämäräksi. Mitä seuraavassa esitän, on siten vain hypoteesinomaista hahmottelua.

Kuten yllä on todettu, rakentuu *Tzschirnerin* teoria Pauluksen elämästä kestävämmille perusteille.⁶ *Tzschirner* olettaa Pauluksen syntyneen vuosien 150—160 välillä, esiintyneen Marcus Aureliuksen ja Commoduksen aikana asianajajana, tulleen vielä Septimus Severuksen yksinvallan aikana consiliumiin ja päätyneen lopulta 60—70 vuoden iässä pretoriaaniprefektiksi.

Honoré on sijoittanut Pauluksen syntymäajan vuosien 157 ja 161 jKr. väliin. Hänen pääasialliset argumenttinsa ovat seuraavat. Pauluksen XIII kirjassa ad edictum mainitaan imperator Antoninus, mikä maininta ei voi olla ajalta 198—211, koska Caracalla ei antanut Septimus Severuksen kanssahallitsijana yksin mitään constitutioita. Ja koska *Honoré* katsoo voivansa todeta Pauluksen ad edictum-teoksen vaikutusta Ulpianuksen samannimisessä kommentaarissa, jonka hän

⁵ Voidaan kysyä, eikö teoksessa tavattavat epäjohtonmukaisuudet ole joissakin tapauksissa paremmin selitettävissä viittaamalla postuumiin julkaisemiseen kuin interpolaatioihin, vrt. *Schulz*, *Roman Legal Science* s. 239 s., vrt. *Wieacker*, *Franz*, *Textstufen klassischer Juristen*, Göttingen 1959 s. 377 ss.

⁶ *Tzschirner*, *Leben* s. 152.

on ajoittanut Papinianuksen kuolemaa seuranneisiin vuosiin 212—(olettaen, että Ulpianus Papinianuksen väkivaltaisen lopun jälkeen vetäytyi yksityiselämäänsä luomaan laajaa tuotantoaan), hän päättel-lee, että tämä kirja on kirjoitettu ennen vuotta 198. Ja koska Paulus oli Papinianuksen asessorina tämän ollessa magister memoriaena vuo-desta 200 alkaen prefektinimitykseensä saakka noin 203 tai 205, *Honoré* olettaa, että ad edictum-teos oli tällöin jo valmiina. Pitäen kirjoitusnopeutena kahtatoista kirjaa vuodessa on *Honoré* päätenyt siihen, että Paulus olisi aloittanut kommentaarinsa viimeistään 191, ja että ei näin vaatimaan työhön ole voinut kovin nuorena ryhtyä (ts. että hänellä on ollut aikaisempaa tuotantoa). *Honoré* katsoo, että Paulus ei ole voinut olla vuonna 191 alle kolmenkymmenen, ja koska toisaalta hänet nimitettiin prefektiksi aikaisintaan 222, ei hän ollut silloin luultavasti yli 65-vuotias. Näin *Honoré* päättyy vuosiin 157—161, ja viittaa vielä siihen, että Pauluksen ediktikommentaari ei ole juuri jälkiä Septimus Severuksen 196—197 alkamasta vilkkaasta lainsäädäntötyöstä, mikä viittaisi siihen, että ediktikommentaari olisi jo aikaisemmin ollut valmiina. Samaten *Honoré* esittää, että koska Paulus oli jo ennen 198 ollut keisarin consiliumissa, ei hän missään tapauksessa voinut olla alle 25-vuotias tullessaan nimitetyksi näin huomattavaan asemaan.⁷

Kumpikin teoria on kestävä. Viittaen siihen, mitä yllä on esitetty keisarisitaattien käytöstä teosten ajoituskeinona. *Tzschirnerin* ajoitus kaatuu osittain jo siihen, että Artemidoroksen Paulos ei ole meidän juristimme. Huomautukset siitä, että Paulus ei kovin nuorena ole voinut päästä keisarin neuvostoon, varsinkaan kun hän ei ilmeisestikään syntyperänsä nojalla kuulunut korkeimpaan ylimys-töön, on sinänsä oikea. Kuitenkaan ei ole mitään näyttöä siitä, että Paulus olisi jo Septimius Severuksen yksinvallan aikana ollut keisarin neuvostossa, vaan päinvastoin asianhaarat viittaavat siihen, että hän on vasta 200-luvun puolella tullut keisarillisen consiliumin jäseneksi. Lisäksi ei voida osoittaa, että Pauluksen tuotanto joltain osin lan-keaisi jo 100-luvun puolelle, vaikka tätä voikin pitää mahdollisena. Se, että Pauluksen ediktikommentaari olisi vaikuttanut Ulpianuksen vastaavaan esitykseen, on todistamaton väite, eiväthän ao. juristit siteeraa toisiaan, ja *Honorén* mainitsemat sitaattit ovat tässä suhteessa

⁷ *Honoré*, *The Severan lawyers* s. 224.

vailla todistusarvoa. Näinollen ei voi pitää varmana, että Pauluksen olisi täytynyt aloittaa ad edictum -teoksensa jo 191. Virkaura ja kirjallinen toiminta eivät sulje täysin toisiaan pois, ja etenkin consiliumin jäsenenä juristi saattoi jatkaa kirjallista toimintaansa. Ei ole mitenkään osoitettu, että Paulus olisi ollut asessorina, joka olisi kyllä ollut suuritöinen virka, mutta prefektin consiliumissa hän on kyllä istunut. Nämä huomautukset saavat aikaan sen, että *Honorén* raja-vuosi 191 muuttuu vähemmän ehdottomaksi ja siirtynee ainakin jonkin verran eteenpäin. Muista teoksista ei saa juuri mitään johtoa. *Honoré* huomauttaa, että ad Sabinum-teoksessa ei ole juuri viittauksia keisarillisiin ratkaisuihin.⁸ Tämän *Honoré* katsoo osoitukseksi siitä, että teos on kirjoitettu sellaisten keisarien aikaan, joiden constitutioita ei erityisesti ihailtu, joten tällaiset viittaukset olivat poissa muodista. Tällaisia olivat hänen mukaansa Commodus ja Caracalla, ja *Honoré* katsoo kyseessä olevan Commoduksen, pitäen siis ad Sabinum-teosta Pauluksen nuoruudentöinä. *Honorén* selitys on kuitenkin spekulatiivinen ja erheellinen; pikemmin voidaan viitata siihen, että ad Sabinum-teos oli juuri vanhan ius civilen sekä siihen liittyvän oikeustieteellisen kirjallisuuden kommentaari.

En näe mitään syytä ajoittaa Pauluksen syntymää aikaisemmaksi kuin 170-luvulle. Jos oletetaan, että Paulus nimitettiin Alexander Severuksen aikana pretoriaanikaartin päälliköksi — mikä edellä esitetyn valossa ei ole poissasuljettua — ei voi olettaa, että Paulus olisi tähän aikaan ollut kovin vanha. On muistettava, että antiikin aikana ihmiset vanhenivat keskimäärin nopeammin kuin nyt, eikä nykyistä eläkeikärajaa voi pitää osoituksena ajoituksen kiintopisteistä, kun tarkastellaan 200-luvun oloja. Prefektin virka edellytti nimittäin haltijaltaan melkoista työpanosta; hän oli sotilaskomentaja, eikä juuri ole ajateltavissa, että tällaiseen virkaan olisi nimitetty ikäloppuja ukkoja, jollainen 60-vuotias tai sitä vanhempi henkilö ilmeisesti olisi ollut. Jos Paulus oli syntynyt 170-luvulla, hän oli kolmissakymmenissä niihin aikoihin, kun Papinianus kutsui hänet neuvostoonsa. Tämä olisi sangen sopiva ikä, jos ajatellaan, että Paulus tällöin alkoi herättää huomiota juridisena asiantuntijana. Ryhtyessään hallinnolliselle uralle Pauluksella oli takanaan lähes vuosikymmenen kestänyt kirjallinen toiminta. *Honorén* tutkimukset viittaavat siihen, että

⁸ *Honoré*, The Severan lawyers s. 219.

juridinen koulutus aloitettiin jo sangen nuorena iässä, ehkä viiden-toista korvissa.⁹ Tällöin voitaisiin ajatella, että Paulus oli 180-luvun lopulla Scaevolan oppilaana (tosin Scaevola oli tällöin jo vanhanpuoleinen).¹⁰ Pauluksen virkaura olisi siis alkanut 200-luvun alussa, kun hänellä oli jo melkoinen kirjallinen tuotanto takanaan. Papinianuksen prefektinimitys avasi myös Paulukselle tien yhä ylöspäin, koska keisari suosi juristeja ja oli itse kiinnostunut oikeudellisista asioista. Tiedot Pauluksen toiminnasta Caracallan ja Heliogabaluksen aikoina ovat lähes olemattomat, ellei oteta lukuun laajan kirjallisen toiminnan jatkumista. Kuitenkin se, että Paulus joutui maanpakoon, viittaa siihen, että hänen asemansa ei ollut tavallisen kamariviisaan, vaan jossain määrin poliittinen, ehkä keisarin neuvoston jäsenenä, ehkä jopa prefektinä. Alexander Severuksen aikana Paulus kuului keisarin lähipiiriin ja hoiti jotain prefektin virkaa, joskaan ei ole varmaa, että kyseessä oli kaartin päällikkyys Pauluksen kuolema ajoittunee vuoden 230 jälkeen eli 60. ikävuoden tienoille.

Pauluksen elämänuraan lyö nähdäkseni voimakkaammin leimansa tiedemiehen toiminta ja siitä aiheutuva asiantuntija-asema keisarillisessa hallinnossa kuin normaali ritarisäätyinen *curcus honorum*-eteneminen virkauralla. Tiedot Pauluksen urasta ovat kuitenkin niin epävarmoja, että hänen käyttämisensä esimerkkinä roomalaisen oikeustieteen viimeisen vaiheen luonteen muutoksesta kohti virkamiesjuristeja on erittäin problemaattista. Pauluksen ura ei sellaisenaan myöskään anna ratkaisua siihen kysymykseen, miksi roomalainen oikeustiede degeneroitui pian Pauluksen jälkeen. Jos Pauluksella oli oppilaita,¹¹ eivät nämä ainakaan luoneet mitään mairittavampaa.

⁹ Ks. *Honoré*, *Julian's Circle* s. 11 s. (14–19 vuotta oli alkuikä); tosin teorian rakentelu on sangen epävarmaa.

¹⁰ Mutta ei opettajaksi ikäloppu; Scaevola oli 175 jKr. *praefectus vigilum*; hän oli Marcus Aureliuksen neuvoston jäsen (ks. *CIL* XIV 4502, *vita Marci* 11, 10). Jos Scaevola oli syntynyt noin 125–130, hän oli kuusissakymmenissä ollessaan Pauluksen opettajana, mikä on hyvin ajateltavissa.

¹¹ Ei ole lainkaan varmaa, että Paulukselle kysymyksiä esittäneet *Nesennius Apollinaris* (VF 227, D. 3. 5. 33; D. 3. 5. 33; D. 27. 1. 32; D. 35. 2. 22; D. 42. 1. 41), *Latinus Largus* (D. 21. 1. 56; D. 31. 83; D. 40. 8. 9; D. 44. 2. 30. 1), *Licinnius Rufinus* (D. 40. 13. 4) ja *Nymphidius* (D. 35. 1. 81) olivat todella Pauluksen oppilaita, kuten on oletettu (ks. esim. *Krüger*, *Quellen* s. 238, ks. myös *PIR* 432). Huomiota kiinnittää kysymysten alussa oleva muoto *Nesennius Apollinaris Iulio Paulo tms.*,

Yllä olen esittänyt Pauluksen ihmiskuvan luurangon, sen ulkonaiset puitteet; tarkoitukseni on toisessa yhteydessä palata Pauluksen tieteellisen ihmiskuvan selvittelyyn, jolloin toivottavasti on mahdollista täydentää tämän tarkastelun yhteydessä saatua kuvaa etenkin sijoittamalla Pauluksen tuotanto hänen uransa yhteyteen.

joka viittaa voimakkaasti siihen, että kyseessä on kirjallinen tiedustelu, ei varsinaisen suullisen opetuksen yhteydessä annettu vastaus (vrt. etenkin D. 3. 5. 33, jossa Nesennius Apollinariksen kohdalla esiintyy normaalista kirjeaavasta peräisin oleva muoto N. A. Iulio Paulo *salutem*). Tietenkin provinssissa tai muutoin poissa Roomasta (ehkä virkamiehenä) oleva entinen oppilas saattaa kääntyä juuri opettajansa puoleen neuvojen saamiseksi, kuten Modestinus Dalmatiasta kysyi Ulpianukselta neuvoa (D. 47. 2. 52. 20 »quod et Herennio Modestino studioso meo de Dalmatia consulenti rescripsi circa equos, quibus eiusdem rei gratia subicisse quis equas suas proponebatur.»). Kuitenkin on mahdollista, että kysymys on esitetty viran puolesta; ei ole tiedossa, että roomalaisen oikeuden opetus olisi ollut kirjeopistomuotoista. Huomiota kiinnittää muutoin, että Nesennius Apollinaris kutsuu Paulusta »herraksi» (»domine», D. 35. 2. 22).

IULIUS PAULUS

A ROMAN LAWYER'S CAREER IN THE 3rd CENTURY

Summary

INTRODUCTION

This is a biographical study of a Roman lawyer, Iulius Paulus. But our view is not biographical in the traditional sense of the word: we intend to concentrate on criticism of the source-material on Paul — whether after our study they really can be claimed to be relevant to solving the problem of Paul or not. A monograph on Paul is lacking. This is hardly surprising, because the sources do not tell very much. One can say that »Paul remains a rather shadowy figure» (*Honoré*); this will be, I think, even more true after this study, because we shall come to rather negative conclusions concerning the possibility of dating Paul's life on grounds of our present material.

Chapter I.

THE ORIGIN AND EDUCATION OF PAUL

Iulius Paulus is a very common name, and hardly any conclusions can be drawn from it. The gentile name Iulius implies that citizenship of the gens was achieved under the Julian Emperors or later. It seems very probable that Paul was an equestrian, and his career seems to support this view. Was Paul a relative of the Emperor Heliogabalus' first wife Iulia Cornelia Paul(l)a, or even her

father, as has sometimes been argued? Herodian tells us that Iulia Paula came from a noble Roman family. *Kunkel* says that this cannot be true even for a distinguished equestrian lawyer and civil servant of several emperors. The similarity of names is hardly any proof that Paul was the father-in-law of the Emperor. On the other hand, Paul was exiled under Heliogabalus, but SHA, *vita Pesc. Nigri* 7 tells us (very cautiously) that Paul was a prefect under Heliogabalus. It is not impossible that the exile was connected with the Emperor's divorce from Iulia Paula and the prefecture, on the other hand, was some kind of nepotism. Everything is, however, very uncertain. It is possible that Herodian has exaggerated the nobility of the Empress in order to stress the Emperor's dishonesty, and for Herodian a well-known lawyer would have been a noble Roman.

It is generally believed that Paul was Roman or Italian. His Latinity is good. There is no support to *Honoré's* theory placing Paul in the East. P.Sent. 5. 21. 2 does not prove that Paul was anti-Christian, and even if he had been, it does not imply that he had to stress his antagonism towards a new eastern religion. The originality of P.Sent. is unclear, and it does not always represent Paul's own views. Even less convincing is *Honoré's* hypothesis that the reason for Paul's exile was his opposition to the syncretistic religious policy of Heliogabalus. D 50. 15. 8 does not tell us where Paul was writing: Paul did surely not have a map!

Paul was a pupil of Scaevola, but there is no support for *Honoré's* theory that Paul was listening to Africanus and Marcellus, too. The way in which Paul cites these jurists, is not sufficient evidence. Paul was, however, a pupil of a great Roman lawyer, Scaevola, and this leads us to think that Paul's social status might not be so low. No general conclusions can be drawn from Paul's education. It certainly does not prove that legal education had undergone any change towards the late classical period. It seems that the personal relation between a lawyer and his younger pupil had remained unchanged, although the existence of legal schools at that time remains an open question.

Chapter II.

WAS PAUL AN ADVOCATE?

It is generally believed that he was. The arguments, D. 32. 78. 6 and *Artemidoros*, *Onirocriticon* 4,82 are, however, far from convincing. In D. 32. 78. 6 Paul tells us that he lost a lawsuit, but it is not clear whether he was a professional barrister, a party in the case or only temporarily acting as counsel. Roman jurisconsults generally abstained from advocacy, although a jurisconsult might very well help someone in his legal problems, even acting as an advocate. Thus the conclusion that Paul in D. 32. 78. 6 is a professional advocate is very problematical, unless this source is supported by some other evidence. No other proof can be found, especially not in the *Onirocriticon*.

The opinion according to which *Artemidoros* treats of our *Iulius Paulus* when mentioning a certain *Παῦλος ὁ νομικὸς* is erroneous. This *Paulos* cannot be our man, because *Artemidoros* is too early to have been able to write on him. The dating of the *Onirocriticon* is very problematical, but because *Galenos* (A.D. 179?) mentions *Artemidoros*, this dream-book might have been in existence then. And *Artemidoros* mostly tells about prophetic dreams in the past. It is very understandable that he is rather a derivative writer and copies earlier dream-books, stories & c: miracles do mostly happen in the past . . . I think that it is a *petitio principii* to claim that the *Paulos* of *Artemidoros* must be our man. It would neither fit in with the general attitude of *Artemidoros* nor with the dating of Paul. And the name, *Paulos*, is so common that it is not necessary to find some other lawyer who could be starring in the story. We can mention an advocate *Paulus*, to whom *Martialis* dedicated a poem. Other conclusions drawn by *Tzschirner*, who was the father of this identification, are also wrong. The word *αὐτοκράτωρ* does not prove that there was only one emperor at the time of the story. Neither does this word prove that the story had happened when *Artemidoros* was writing. My conclusion is that we cannot argue that Paul was a professional advocate. No general conclusions on the relation between the Roman jurisconsults and the barristers can be drawn.

Chapter III.

METHODOLOGICAL PROBLEMS IN THE
DATING OF PAUL'S LEGAL WORKS

The usual method of dating juristic writings on grounds of citations does not help very much in the case of Paul. The way in which he cites emperors and jurists is careless and unclear. And it is evident that *e contrario* -conclusions (e.g. that a lawyer has not known some law or legislation, because he does not cite it) are very problematical in the dating of legal writings, which are often very fragmentary, shortened, interpolated and so on.

Mommsen has pointed out that lawyers followed certain »rules« when quoting imperial legislation. But he has to admit so many exceptions to the rules that their value as a dating method diminishes, and his explanations of the exceptions are far from convincing. In particular the use of the titles *divus* and *imperator* show some modification towards the end of the classical period. The later classical lawyers do not care to call a dead emperor »divus«; instead of this, »imperator« is often used for a dead ruler. And this is even more true for Paul, who evidently pays no attention to identifying the emperors he cites. The title »imperator« is by no means reserved for the ruling emperor. The name of the emperor is often omitted. The name »imperator Antoninus« can be used interchangeably for several living or dead emperors, and the same can be said of »divus Antoninus«, which can mean Pius, Caracalla, Heliogabalus or perhaps even Commodus. But in many cases it is impossible to decide which emperor is meant.

In the light of these observations it is fairly impossible to test the theory that Paul's literary production reached from Commodus to Alexander Severus (*Fitting, Krüger*). The method of dating cannot be a deduction from some general citation rules, but a casuistic study of the relevant passages. But it is questionable whether the results are convincing or not. Paul's main work, »ad edictum libri LXXX« cannot be dated before A. D. 200, the *e silentio* -grounds of *Fitting* are erroneous. But Paul once cites Marcianus, who surely has written after A. D. 200. This citation cannot be neglected nor can it be altered to Maecianus.

Chapter IV.

THE BEGINNING OF PAUL'S
ADMINISTRATIVE CAREER

It has often been argued that Paul and Ulpian were assessors in the council of praefectus praetorio Papinian. It has been thought that legal education changed so much that the former private pupils of distinguished lawyers now became administrative practitioners, assessors of the lawyers who were acting as civil servants. This assumption is based on questionable grounds. It is worth while mentioning that the old republican tradition of having councils assisting the legal administrators by no means vanished during the first stage of the bureaucratization of the legal administration. The powers of different prefects grew, but the prefects had their own councils just as the republican judges had. The assessor was a private secretary of the civil servant and belonged to the consilium, but he was not the sole member of it. A confusion between the assessors and the other members of the council is very likely in the *Scriptores Historiae Augustae*, the distinction between assessors and counsellors being very flexible and unclear later. The social status of the hired assessors was not very high, and there is no reason to think that the office of assessor would have been the beginning of the career of the later classical lawyers or their legal education. We know that Paul was a member of Papinian's council, but this is a different matter from saying that he was an assessor, too. Only SHA, *vita Alex. Sev.* 26,5—6 says that Paul was an assessor, but SHA, *vita Pesc. Nigri* 7 says only that he was a member of the council. We cannot say that Paul was an assessor. *Honoré* argues that Paul was an assessor of Papinian when the latter was *magister memoriae*. This is pure phantasy. *Honoré* relies too heavily on the SHA and on the doctrine of Aurelian about the continuity of the administration. He takes Aurelian's recommendation in this matter too literally, not only as a recommendation as it is but also as a general administrative model of a career. His conclusions are, therefore, not reliable. They lead also to inevitable contradictions, if it is to be presumed that a lawyer could not be a member of several councils at the same time. In my

opinion, however, it is throughout possible that Paul was a member of the prefect's and the Emperor's councils at the same time.

SHA, *vita Pesc. Nigri* 7,4 tells us that Paul and Ulpian were *magistri* (»cum unus as memoriam alter ad libellos paruisset«). If we assume that Paul as a *memoria* we must ask what the functions and the social background of these civil servants were. There is some support for the view that the office of a *memoria* in the Severan age was held by freedmen. But it is not clear whether the SHA here more than elsewhere reproduces the nature of different offices correctly. We know that Paul was a member of the Imperial Council and edited imperial rescripts and other cases. It is possible that Paul was some kind of secretary of the Imperial Legal Council. But this is not to say that he was a *magister memoriae*. The names of the offices in the SHA should not be taken too literally. The author of the SHA passage might have thought that this function belonged to a *magister memoriae* at that time.

Paul was a member of the Imperial Council. When? It has been argued that he became a counsellor already under Septimius Severus. This is, however, very uncertain. The theory is based on several cases in which the emperor is acting as judge. Paul talks about the emperor (*imperator*), but does not mention his name. The emperor is evidently Septimius Severus, whose name appears in some cases. But the edition of these cases cannot be dated earlier than under the double reign of Septimius Severus and Caracalla, because Paul speaks in his »*decretorum*« about »*imperatores nostri*«. But is it necessary to assume that some cases are earlier (i.e. Severus alone has decided), some later? This is, of course, not impossible. But I think that it is more plausible to assume that the father, who was the real ruler, has alone decided the cases and the son, Caracalla, who was very young when he became emperor under his father, did not participate in the judicial function of the emperor. A quarrel between the father and the son would have been an anomaly, but at least not impossible, if there had been two imperial colleagues in the supreme court at the same time. There are some texts which support my view. In D. 28. 5. 93 »*Pactumeia Magna supplicavit imperatores nostros*«, but »*cognitione suscepta putavit imperator*«. There was only one emperor who acted as a judge. There is no reason to think that the father had died before the court proceedings. It is worth

while mentioning that the official documents, rescripts and constitutions mention both emperors. But according to the old Roman principle of collegiality both colleagues had in principle equal powers. The colleagues usually did not act together. The reign of Caracalla under his father was only a dynastic measure. When Paul in his »decretorum» speaks about official decisions (above all rescripts) he mentions both emperors, but when he tells about the procedure in the imperial court there is only one emperor acting as judge. In my opinion there is no reason to think that a distinction between »old» and »new» decisions in the »decretorum» could be made. Paul began his career as imperial counsellor under Septimius Severus and Caracalla, but at least until A. D 209 the father was the real emperor, who acted as a judge.

It is possible that Paul's function in the Imperial Council was that of a secretary. But he often expressed his opinion and recorded with a touch of irony that the emperor was sensitive to rhetorical argumentation. Paul tells us often that he was overruled in the council by the emperor. It is not known how long Paul belonged to the council or how long he was a secretary. At least his editions of imperial decisions do not reach further back than the reign of Severus and Caracalla.

Chapter V.

WAS PAUL A PREFECT?

Although some sources tell us that he was, there is much contradiction in them. Opinions on this matter differ. There is even some scepticism about the reliability of the story that Paul was a prefect; *Jardé* and *Howe* deny the prefecture of Paul. One can ask whether Paul was already a prefect under Heliogabalus or later under Alexander Severus. It can also be asked whether Paul was Ulpian's colleague as pretorian prefect or his successor. *Balog* has labored at great length to prove the contemporaneity of the prefectures of Paul and Ulpian, but he has failed to support convincingly opinion, which generally assumes that Paul was Ulpian's successor. The prefecture of Paul under Heliogabalus cannot be excluded, but SHA vita Alex. Sev. 26,5 is insufficient proof of this, because the prefecture of Paul

under Heliogabalus is not mentioned elsewhere and especially not in Aurelius Victor, de Caes. 24,6, where Ulpian is said to have been a prefect under Heliogabalus. Paulus is mentioned in the text but not as a prefect. The uncertain formulation of SHA Alex. Sev. 26,5 («alii dicunt») may depend on the contradictory sources on Ulpian and not necessarily on Paul, too. On the other hand, the contradiction may be caused by the simple fact that these lawyers were prefects both under Heliogabalus and under Alexander Severus. I think, however, that this is an unlikely explanation. Paul was probably not a prefect under Heliogabalus. But if he had been the emperor's father-in-law, it would have been quite natural to denominate him as prefect. But this is phantasy, not history!

Balog's theory about the collegiality of Ulpian and Paul in the prefecture under Alexander Severus is based on erroneous or at least very uncertain assumptions. The theory of rivalry between Ulpian and Paul (*Balog, Pflaum*) is based on the fact that they do not quote each other's writings: this is insufficient proof. And *Balog's* other assumptions that Ulpian was compelled to take a colleague, because he was unable to command the pretorian guard and that the parallel mentioning of Ulpian and Paul in some sources proves that they were prefects at the same time, are very problematical. The SHA is not always reliable. The mentioning of Paul before Ulpian does not prove that they were colleagues. It would be contradictory to assume a rivalry between the jurists and then argue that they were colleagues in the prefecture. Ant the colleague of Ulpian would — if there was one — more likely have been a soldier than a lawyer.

When we are trying to decide whether Paul was a prefect or not, we must date the murder of Ulpian by the rebelling pretorian guard. The traditional date, A. D. 228 is uncertain, because Cassius Dio's second consulate is only a terminus ante quem. The criticism of *Howe* against the usual dating is partially correct, but his own dating is based on the unproven assumption that Ulpian remained sole prefect until his death. He tries to date the prefecture of Domitius Honoratus and Aedinius Iulianus in the year A. D. 223 and argues that Ulpian was then murdered. But it is somewhat absurd to argue that the reign of the prefect had lasted only one year or even less. The dating of the prefecture of Honoratus is uncertain. Honoratus appears in the album of Canusium A. D. 223 as »vir clarissimus».

Howe thinks that his senatorial status derived from the prefecture. This is not the only possibility, and it is not clear whether Domitius Honoratus is identical with the L. Domitius Honoratus of the album. But even if Honoratus had been a prefect in A. D. 223, this does not constitute evidence that Ulpian was dead at that time; it is possible that Honoratus, not Paul, was Ulpian's colleague. Honoratus was a soldier.

The prefecture of Aedinius Iulianus is even less likely to be placed in the year 223 than in the case of Honoratus. It is to be assumed that Iulianus was already in 220 in the senatorial position of *legatus Augusti pro praetore*. When Iulianus appears in the same album as a *vir clarissimus*, it can very well be said that he was in a senatorial position and was thus called *clarissimus*, whether his legitimate status was senatorial or not. A senatorial status does not exclude a prefecture, although it would be an exception from the general rule. There are insufficient grounds for placing Iulianus as a prefect in the year 223.

We know that Paul had a powerful position in the Court of Alexander Severus. So it is not implausible to think that he had some official status in the imperial administration. But this does not necessarily mean that he was pretorian prefect. It is possible that the sources erroneously assumed that Paul was pretorian prefect when he was called prefect in an earlier source. I don't think that the prefecture of Paul is a pure invention of the SHÄ, but it is far from certain that the sources are correct. On the other hand, there are no grounds which might justify the abandoning of our sources on the prefecture of Paul as totally unreliable. It is, therefore still possible that Paul became prefect after the death of Ulpian.

Chapter VI.

THE DATING OF PAUL

We neither know when Paul was born nor when he died. But there is some support for the view that the »*responsa*» of Paul is a posthumous edition. If this is true, Paul died before the end of the reign of Alexander Severus. The Emperor Gordianus calls Paul in

C. 5. 4. 6 »vir prudentissimus». The »responsa» of Paul had at that time already been edited, because a responsum is cited in the imperial decision. It is, however, not sure that Gordian praises a dead man.

The dating of Paul's birth between A. D. 157—161 (*Honoré*) seems to be too early; there is at least no reason to date him before 170. The dating of *Honoré* and *Tzschirner* is based on assumptions which in the light of the present study seem to be erroneous. *Honoré* thinks that Paul was already a member of the Imperial Council when Severus was sole emperor, and *Tzschirner* assumes that Paul is in Artemidoros, Onirocriticon 4,82 acting as an advocate under Commodus. The legal writings of Paul do not give better clues. I think that there is no reason to date Paul's birth earlier than 170—175. When Paul was a prefect under Alexander Severus (after Ulpian's murder), he could not be very old, perhaps in his fifties. My dating is very hypothetical.

Paul was born 172—3, taught by Scaevola 185 and later, began his literary activity after 190, became a member of the Imperial Council and Papinian's consilium after 200, perhaps 205, belonged to the Imperial Council and continued his scholarly activities and perhaps had temporarily some administrative office. Under Helio-gabalus Paul was exiled, came back under Alexander and attained a powerful position in his court. Paul might have been a prefect after 226 (?), when Ulpian was murdered. At least he had some important prefecture. Paul died perhaps after 230, when he was about sixty years old.

It is my purpose to return to Paul's scholarly career and personality as a great jurist. It is worth while mentioning that the attribution of Nesennius Apollinaris, Latinus Largus, Licinnius Rufinus and Nymphidius to the pupils of Paul is very uncertain. Paul did not have pupils of sufficient standing to have continued the Roman legal tradition.

HAKEMISTO

- Aburnius Valens 27 ss
 advocatus fisci 25
 Aedinius Iulianus 91 ss
 Aemilius Papinianus 55 ss., 67 s
 aikamuodot 19 ss
 amici principis 66 s
 Artemidoros 29 ss
 asianajo 23 ss
 — palkkiojärjestelmä 24
 assessor 55 ss, 59 ss, 62
 Aurelianusuksen jatkuvuusoppi 55 ss, 62, 69
 aviopuolisoiden väliset lahjat 49
- Caecilius Africanus, Sextus 19 ss
 Caracalla Severuksen kanssahallitsijana 74 ss, 99
 Cervidius Scaevola 17 ss, 79 av. 2
 Claudius Iulianus 97
 cognitor 36, 36 av. 26
 consilium 57 ss
 — keisarillinen 65 ss, 75, 77 s
 — prefektin 58, 69
- Divus 39 ss
 Domitius Honoratus 89 ss
 Domitius Ulpianus, passim
 — rinnastus Paulukseen 11 s, 85 ss, 100
 — kuolema 87 ss, 92 ss
 — maanpako 81 s
 — magister (scrinii, a libellis) 58
 — praefectus annonae 59
 — praefectus pratorio
 — Heliogabaluksen aikana? 11 s, 81 s
 — Alexander Severuksen aikana 85 ss, 88, 92 ss
- Epagathus 93
 Erucius Clarus, Sextus 41 av. 4
- Galenos 30 s
 Geta ja Caracalla 72 ss
- Hadrianuksen uudistukset 66 av. 21
 hautakirjoitukset 61
 Herennius Modestinus, asessorina? 60
 praefectus vigilum 79 av. 2
 humanitas 76 av. 38
- Imperator 41, 46 ss, 55 ss, 59 ss, 82 ss
 Iulia Paul(l)a 6 ss, 98 s
 Iulius Paulus, senaattori 8
 Iulius Paulus, juristi, passim
 — syntymäaika 114 ss, 117
 — syntymäpaikka 10 s
 — sääty 10
 — nimi 5 ss
 — kieli 14 ss
 — koulutus 16 ss
 — luonnearviointit 2 ss
 — suhde kristinuskoon 14
 — asessorina? 54 ss
 — asianajajana 23 ss
 — magister memoriaena? 62 ss
 — keisarin neuvostossa 65 ss, 75 ss, 100
 — maanpaossa 7 s, 11 ss, 82 s
 — prefektinä 77 ss, Heliogabaluksen aikana 81 ss, Alexanderin aikana 93 ss, muuna kuin kaartin p:nä 93 s
 — teokset
 — ad edictum 42 ss, 99 s
 — ad Plautium 51
 — ad Sabinum 47 ss, 101
 — decretorum 69 ss
 — Sententiae 14 ja 14 av. 25
 — responsa 98
 — muut teokset 51 ss
 — oppilaat 102 ja 102 s av. 11
 — kuolema 97 ss
- Juristikoulutus 4, 17 ss, 101 s
- Kaksoiskeisarius 70 ss, 74 ss, ja av. 34.
 kommentaarit juristikoulutuksessa 18
 koulukunnat 18 s

- Maecianus 44 s
magister memoriae 74 ss, 90 ss
Marcianus 44 ss, av. 17, 18
- Nomikos ja asianajajan nimitykset 32 ss
noster 13, 17 s
- Oratio Severi 42 s
origo 9 av. 17
- Peculium castrense 43 s
Pomponius, Sextus 29 av. 15
praefectus ja juristit 77
praefectus praetorio 67 ss
- juristit 94 s
— kollegiaalisuus 82 s ja av. 10, 95
— sääty 89 ss
procurator 36 ja av. 26
pöytäkirjat 65, 77 s
- Rescribere, reskriptit 70 ss
respondere, responsa 98 s
- Septimius Severus tuomarina 75 ss
- Ulpus Marcellus 21 ss
usucapio 46
- Yhtiömiehen vastuu 47

Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja

A-SARJA

1. **TAPIO TARJANNE**, Virkasuhteen lakkaaminen. 1934. Loppuunm.
2. **HUUGO RANINEN**, Fob-lauseke. 1934. Loppuunm.
3. **Y. J. HAKULINEN**, Kiinteistön luovutuksen muodosta. 1935. Loppuunm.
4. **V. MERIKOSKI**, Yhdistymisvapaudesta. 1935, nld. 21 mk (11 mk)
5. **URHO KEKKONEN**, Kunnallinen vaalioikeus. 1936, nld. 6 mk (3 mk)
6. **A. R. HEIKONEN**, Perinnönyhteydestä Suomen oikeudessa I. 1936, nld. 25 mk (13 mk)
7. **V. MERIKOSKI**, Erivapauden käsite. 1936. Loppuunm.
8. **ARVO SIPILÄ**, Oikeusperusteen vahingonvastuun teoreettinen rakenne. 1936. Loppuunm.
9. **A. R. HEIKONEN**, Perinnönyhteydestä Suomen oikeudessa II. 1937. Loppuunm.
10. **HUUGO RANINEN**, Vahvistuskirje sopimuksen tekemisessä. 1937, nld. 3 mk (1,50 mk)
11. Kirjoitelmia 1937. Sisältää: 1. **BRYNOLF HONKASALO**: Nolla poena sine lege. 2. **V. MERIKOSKI**: Vaalilainsäädännön alkamääräykset. 3. **PAAVO ALKIO**: Tuomioistuinten velvollisuudesta lähettää ilmoitukset eräistä toimenpiteistään, nld. 3 mk (1,50 mk)
12. **TAUNO TIRKKONEN**, Tuomionpurku. 1937. Loppuunm.
13. **R. ERICH**, Suomen oikeusasema. 1938, nld. 3 mk (1,50 mk)
14. **OTTO BRUSIIN**, Tuomarin harkinta normin puuttuessa. 1938, nld. 21 mk (11 mk)
15. **ERIK CASTRÉN**, Ilmasota I. 1938, nld. 5 mk (2,50 mk)
16. **ILMO OLLINEN**, Kiinteistön pakkohuutokaupasta I. 1938, nld. 21 mk (11 mk)
17. **V. MERIKOSKI**, Valtionapujärjestelmä. 1938, nld. 5,00 mk (2,50 mk)
18. **ERIK CASTRÉN**, Ilmasota II. 1939. Loppuunm.
19. **ILMO OLLINEN**, Kiinteistön pakkohuutokaupasta II. 1939. Loppuunm.
20. **ILMARI MELANDER**, Lapsen huollosta. Yksityisoikeudellinen tutkimus I. 1939, nld. 21 mk (11 mk)
21. **PAAVO KASTARI**, Eduskunnan hajotus. 1940. Loppuunm.
22. **ERIK CASTRÉN**, Valtioiden velvollisuus vastaanottaa kansalaisiaan ja kansalaisuudettomia. 1942. Loppuunm.
23. **TAPIO TARJANNE**, Kirjoitukset ja lausuntoja. 1943. Loppuunm.
24. **TAUNO SUONTAUSTA**, Valtion alueellisesta puolueettomuudesta. 1944, nld. 6 mk (3 mk)
25. **MARTTI RAUTIALA**, Puolisoiden velkasuhteet avioliittolain mukaan I. Avioliiton aikana. 1945, nld. 4 mk (2 mk)
26. **INKERI ANTILA**, Loukatun suostumus oikeuden vastaisuuden poistavana perusteena. 1946, nld. 21 mk (11 mk)
27. **TAUNO ELLILÄ**, Sivullisen oikeussuojan takelasta ulosotossa, nld. 31 mk (16 mk)
28. **HARRY VENOJA**, Takavarikko. 1947, nld. 6 mk (3 mk)
29. **INKERI ANTILA**, Varsinaisesta epärehellisydestä. 1948, nld. 4,50 mk (2,25 mk)
30. **NIILO SALOVAARA**, Rikoksen yrityksestä, nld. 25 mk (13 mk)
31. **ANTTI HANNIKAINEN**, Pidätys oikeuden rakenteesta. 1948. Loppuunm.
32. **OLAVI RYTKÖLÄ**, Valtion vakinaisten virkamiesten palkkaus- ja eläkeoikeus. 1948, nld. 7,50 mk (3,75 mk)
33. **J. N. LEHTINEN**, Mitä oikeus on? 1949, nld. 4 mk (2 mk)
34. **REINO ELLILÄ**, Tutkintavankeuden vähentämisestä RL 3: 11 mukaan. 1949, nld. 9 mk (4,50 mk)
35. Rikosoikeudellisia kirjoitelmia, Brynolf Honkasalolle 1. 4. 1949 omistanut Helsingin yliopiston lainopillisen tiedekunnan rikosoikeudellinen seminaari. 1949, nld. 4 mk (2 mk)
36. **MIKAEL LIVSON**, Epävarsinainen laiminlyöntirikos. 1949, nld. 25 mk (13 mk)
37. **OLAVI RYTKÖLÄ**, Julkisoikeudellinen sopimus. 1950. Loppuunm.
38. **ERIK CASTRÉN**, Kansainvälinen oikeusseuraanto. 1950, nld. 8 mk (4 mk)
39. **JOUKO HALILA**, Tunnustamisesta. 1950, nld. 25 mk (13 mk)
40. **JORMA UITTO**, Vankien ehdonalaan vapautteen päättäminen. 1950, nld. 6,50 mk (3,25 mk)
41. Rikosoikeudellisia kirjoitelmia II, Bruno A. Salmalalle 24. 8. 1950 omistanut Helsingin yliopiston lainopillisen tiedekunnan rikosoikeudellinen seminaari. 1950, nld. 5 mk (2,50 mk)
42. **AARO AHTEE**, Hallinto-oikeudellinen vapaudenriisto. Asialliset edellytykset. 1950, nld. 25 mk (nld. 13 mk)
43. **SIMO ZITTING**, Omistajanvaihdoksesta silmälläpitäen erityisesti lainhuudatuksen vaikutuksia. 1951, nld. 31 mk (16 mk)
44. **PAAVO HILTUNEN**, Syyllisyydellä rikoksen uusimisesta. 1951, nld. 10 mk (5 mk)
45. **OLAVI RYTKÖLÄ**, Kuntain yhteistoiminta. 1952. Loppuunm.
46. **E. J. MANNER**, Yleiskäyttö vesioikeudellisenä käsitteenä. 1953, nld. 10 mk (5 mk)
47. **EINO NIKUPAÄVOLA**, Yhteiskäytännöstä I. 1953, nld. 19 mk (9,50 mk)

Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja

A-SARJA

48. **LASSI KILPI**, Harkintatarkastus. 1955, nid. 7 mk (3,50 mk)
49. **EINO PURHONEN**, Parlamentaarinen valtioneuvoston tarkastus Suomen valtioneuvoston valvontajärjestelmässä. 1955, sid. 12 mk (sid. 7 mk)
50. **INKERI ANTTILA**, Alakärsiäin kohdistuneet siveellisyysrikkokset ja niiden tekijät. 1956, nid. 9 mk, sid. 11,50 mk (nid. 4,50 mk, sid. 7 mk)
51. **VEIKKO REINIKAINEN**, Jutun palauttamisesta. 1956, nid. 31 mk (16 mk)
52. **SIMO ZITTING**, Saantosuoja irtaimisto-oikeudessa. 1956, nid. 9 mk, sid. 11,50 mk (nid. 4,50 mk, sid. 7 mk)
53. **VÄINÖ VIHMA**, Suorituksen mahdottomuus varallisuus oikeudellisissa sopimussuhteissa. 1957, nid. 13 mk, sid. 15 mk (nid. 6,50 mk, sid. 8,50 mk)
54. **VEIKKO REINIKAINEN**, Prosessinedelityksen puuttumisen oikeusseuraamuksista. 1958, nid. 12 mk, sid. 14 mk (nid. 6 mk, sid. 8 mk)
55. **OLAVI RYTKÖLÄ**, Kunnallisen joituksen muuttaminen. Sen luonne ja edellytykset. 1957, nid. 8 mk, sid. 9,50 mk (nid. 4 mk, sid. 5,50 mk)
56. **SIMO ZITTING**, Kaupunkimaan omistuksesta. 1960, nid. 9 mk, sid. 11 mk (nid. 4,50 mk, sid. 6,50 mk)
57. **PERTTI MUUKKONEN**, Muutosäännökset. Varallisuus oikeudellisia sopimuksia koskeva tutkimus. 1958, nid. 13 mk, sid. 15 mk (nid. 6,50 mk, sid. 8,50 mk)
58. **INKERI ANTTILA**, Välikäinen tekeminen. 1958. Loppuun.
59. **OLAVI RYTKÖLÄ**, Merenkulkumaksut. 1958, nid. 8 mk (nid. 4 mk)
60. **OLLI IKKALA**, Kunnan yleinen toimivalta. 1959, nid. 12 mk, sid. 14 mk (nid. 6 mk, sid. 8 mk)
61. **TOIVO SAINIO**, Muukalaisen oikeusasemasta erityisesti Suomen oikeutta silmälläpitäen. 1959, nid. 15 mk, sid. 17 mk (nid. 7,50 mk, sid. 9,50 mk)
62. **PERTTI MUUKKONEN**, Eriopimus. 1960, nid. 11 mk, sid. 13 mk (nid. 5,50 mk, sid. 7,50 mk)
63. **K. A. TELARANTA**, Erehdys oikeustoimilopin perusongelmana. 1960, nid. 24 mk, sid. 26 mk (nid. 12 mk, sid. 14 mk)
64. **JOUKO HALILA**, Saamis-oikeuksien kuitauksesta. 1960, nid. 20 mk, sid. 22 mk (nid. 10 mk, sid. 12 mk)
65. **TAPIO NOUSIAINEN**, Rangaistuksen määräämisestä. 1961, nid. 35 mk (18 mk)
66. **EINO PURHONEN**, Eduskunnan budjettivalta. 1961, sid. 14 mk (sid. 8 mk)
67. **JAAKKO UOTILA**, Päättösvallan siirtäminen Suomen valtionhallinnossa. 1963, nid. 25 mk (13 mk)
68. **KAUKO SIPPONEN**, Lainsäädäntövalian delegoiminen. 1965, nid. 32 mk, sid. 35 mk (nid. 16 mk, sid. 19 mk)
69. **ERIK CASTRÉN**, Siviiliväestön oikeussuoja maaja ilmasodassa. 1964, nid. 12 mk, sid. 14 mk (nid. 6 mk, sid. 8 mk)
70. **ERKKI AILIO**, Esinekonfliktaatio Suomen rikosoikeudessa. 1964, nid. 25 mk (13 mk)
71. **KAARLO L. STAHLBERG**, Petoksesta. 1965. Loppuun.
72. **TAUNO VESANEN**, Valtiontaloutta koskevat eduskunnan ratkaisut ja hallituksen toimivalta. 1965, nid. 23 mk, sid. 26 mk (nid. 11,50, sid. 14 mk)
73. **TENHO AUTERE**, Oikeus ilmatilan käyttöön siviililimallutarkoituksessa rauhan aikana. Erityisesti Suomen ilmailujulkisoikeutta silmällä pitäen. 1965, nid. 22 mk, sid. 25 mk (nid. 11 mk, sid. 13 mk)
74. **JORMA S. AALTO**, Rikosprosessilain asiallisesta sovellutusalaista. 1965, nid. 24 mk, sid. 27 mk (nid. 14 mk, sid. 17 mk)
75. **ESKO HOPPU**, Rahdinottajan tavaravastuusta. 1966 nid. 19 mk, sid. 22 mk (nid. 10 mk, sid. 13 mk)
76. **ANTERO JYRÄNKI**, Sotavolman ylin päällikkyy. 1967, nid. 27 mk, sid. 30 mk (nid. 15 mk, sid. 18 mk)
77. **ESKO HOPPU**, Valtion oikeudesta luopua saatavistaan. 1968, nid. 27 mk, sid. 30 mk (nid. 19 mk, sid. 22 mk)
78. **JORMA S. AALTO**, Rikostuomion vaikutuksista siviiliprosessissa. 1968, nid. 26 mk, sid. 30 mk (nid. 18 mk, sid. 21 mk)
79. **KAARLE MAKKONEN**, Kunnallinen säädösvalta. 1968, nid. 16 mk, sid. 19 mk (nid. 12 mk, sid. 15 mk)
80. **TOIVO SAINIO**, Muukalaisen oikeusasemasta II. 1969, nid. 24 mk, sid. 26 mk (nid. 17 mk, sid. 20 mk)
81. **TOIVO HOLOPAINEN**, Kunnan asema valtiossa. Oikeudellinen rakennetutkimus. 1969, nid. 36 mk, sid. 40 mk (nid. 27 mk, sid. 30 mk)
82. **JORMA PIETILÄ**, Tonttiresisteri kiinteistön muodostaminen Suomen voimassa olevan oikeuden mukaan. 1968, nid. 38 mk, sid. 41 mk, (nid. 28 mk, sid. 31 mk)
83. **TENHO AUTERE**, Kansainvälisten riiitojen rauhanomaisesta selvittelystä. Erityisesti tuomiovaltaa silmällä pitäen. 1968, nid. 20 mk, sid. 23 mk (nid. 15 mk, sid. 17 mk)
84. **KAARLO SARKKO**, Työrauhavelvollisuudesta. 1969, nid. 30 mk, sid. 33 mk (nid. 22 mk, sid. 25 mk)

Julkaisut ovat Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen jäsenten myöhemmin tilattavissa sulkeissa mainittuun erityishintaan postivapaasti, jos tilaus tehdään maksaen samalla teoksen hinta yhdistyksen postisiirtotilille n:o 6800, os. Helsinki, Döbelninkatu 5 B. (Kirjakaupphinnat ovat ohjeintoja.)